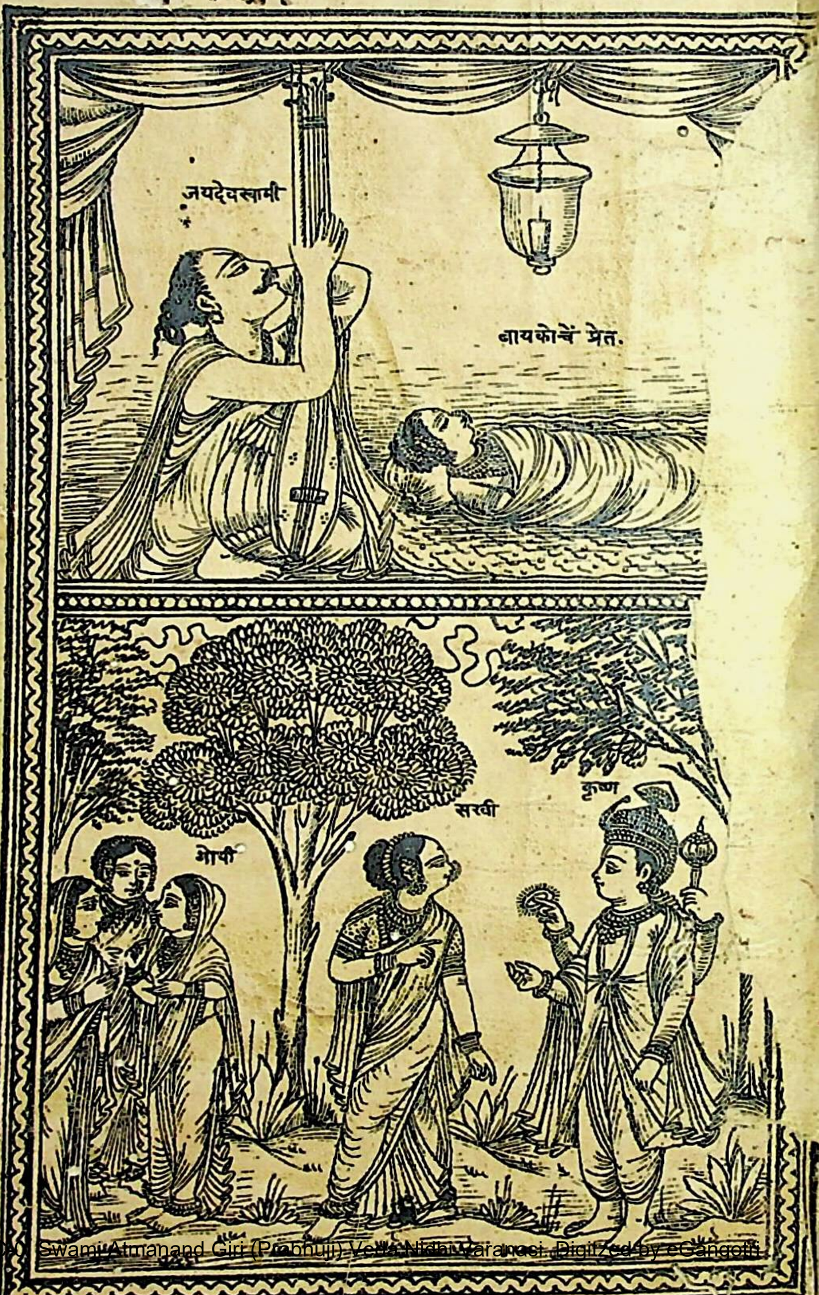
अथ

श्री

गीतगोविंदाख्यं काव्यं प्रारभ्यते.

इदं सटीकं काव्यं श्रीकृष्णा-
तनयेन गंगाविष्णुना श्री-
वेंकटेशाख्ये स्वीयशिला
यंत्रेंऽकितम् गजगुण
नंदचंद्र १९३८ मिते रैक
माब्दे ज्ये० शु० त्र० स०

जयदेवस्वामी
नायकोचें प्रेत.
कृष्ण
सखी
गोपी

Sirkar's Family Library
Beliaghatta Main Road
CALCUTTA
1911

श्रीः

अथ

श्रीमत्कविराजजयदेवपंडितकृतं

गीतगोविंदाख्यं

काव्यं

प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ मेघैर्मेदुरमंबरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे गृहं प्रापय ॥ इत्थं नंदनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं राधामाधवयोर्जयंति यमुनाकूले रहःकेलयः १

श्रीराधाकृष्णाभ्यनमः भद्राय भवतां भूयात्कृष्णः सद्भक्तिभावितः ॥ कालिंदीजलसंसर्गमेघश्यामोतिसुंदरः १

इह कविः प्रारिप्सितस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं कृष्णस्मरणरूपवस्तुनिर्देशलक्षणंमंगलाचरणं तावदाचरति मेघैरिति राधामाधवयोः रहः केलयः यमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः राधाकृष्णयोः रहः केलयः एकांतक्रीडाः यमुनाकूलेयमुनातीरे

जयंति सर्वोत्कर्षेणवर्तेते कथंभूतयो: राधामाधवयो: प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजे लतागृहेद्रुमेवृक्षेच स्थंइति नंदनिदेशत: नंदाज्ञयाचलितयो: अथवा अध्व कुंजद्रुमान्प्रतिउद्दिश्यचलितयो: इतिकिंहेराधे अंबरं आकाशं मेघैर्मेदुरंव्याप्तमित्यर्थ: वनभुव: तमालद्रुमैर्वृक्षै:श्यामा: अयंकृष्ण: नक्तंरात्रौभीरु: भयशील: अतिबालत्वात् तस्मात्त्वमिमंपुरोवर्तिनं कृष्णंगृहंप्रापय एवं करणेनंदस्यान्यस्मिन् विश्वासाभावात्॥१॥

श्लोक:॥ वाग्देवताचरितचित्रितचित्त
सद्मा पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्ती
॥श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतं
करोति जयदेवकवि: प्रबंधम्॥२॥

इदानींकवि: सरस्वतीलक्ष्म्यो: कीर्तनपूर्वकं कृष्णस्य सुरतक्रीडावर्णनंकर्तुमाह वसंततिलकावृत्तेन वाग्देवतेति जयदेवकवि: एतं प्रबंधंकृष्णकेलिकथाप्रतिपादकग्रंथंकरोतीत्यन्वय: कथंभूतोजयदेवकवि: वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मावाग्देवताया: सरस्वत्याश्चरितेनवचनरचनाचारविशेषणचित्रितंमंडितंचित्तसद्ममनोगृहंयस्यस: पुन:कथंभूत: पद्मावत्या लक्ष्म्याश्चरणचारणेनसंवाहनेनचक्रवर्तीनृपइवलक्ष्मीसेवयाचक्रवर्तित्वंप्राप्तइति कथंभूतंप्रबंधं श्रीवासुदेवेति श्रीरूपिणीराधावासुदेव: श्रीकृष्णश्च तयो: रतिकेलिकथयासु

रतक्रीडाकथनेनसमेतंयुक्तं ॥२॥

श्लोकः॥यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकलासु कुतूहलं ॥मधुरकोमलकांतपदावलीं शृणु तदा जयदेवसरस्वतीं ॥३

अथकविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह द्रुतविलंबितेनवृत्तेन यदीति हेकृष्णभक्त तदातर्हि जयदेवसरस्वतींशृणुइत्यन्वयः यदियर्हिहरिस्मरणे कृष्णचिंतनेसरसंसानुरागंतवमनः अस्तीत्यध्याहारः यदियर्हिविलासकलासु विलासः श्रीकृष्णाविलासः कलाश्चतुःषष्टिस्तासुकुतूहलमस्तीति कथंभूतांजयदेवसरस्वतीं मधुरासरसाअर्थतः कोमलाशब्दतः अतएवकांता मनोहरापदावलीपदसमूहोयस्यांसाताम्॥ ३॥

श्लोकः॥वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्योदुरूहद्रुतेः॥शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्धनस्पर्द्धी कोपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोई कविक्ष्मापतिः॥४॥

कविरन्यग्रंथेभ्योमद्ग्रंथेबहवोगुणाः संतीतिद्योतयन् शार्दूलविक्रीडितेनाहवाचइति उमापतिधरोनामकविर्वाचः वचनानिपल्लवयतिविस्तारयतिनतुगुणान् गिरांसंदर्भशुद्धिंतः शब्दतश्चग्रंथनविशुद्धिंजयदेवएवपरंजानीतेनान्यइत्यर्थः शरणोनामकविः दुरूहद्रुतेःविषमग्रंथस्यशीघ्रोच्चारतः

श्लाघ्यः स्तुत्यः श्रृंगारेति श्रृंगारोत्तराणिश्रृंगारप्रधानानिसं तिउत्कृष्टानिप्रमेयानिवावचनानितेषांरचनैः प्रबंधैः आचा र्यगोवर्धनस्पर्धीकोपिनविश्रुतः आचार्यगोवर्द्धनः कविः श्रृंगा रप्रधानमेवप्रबंधकरोतीत्यर्थः योईनामाकविक्ष्मापतिः कविरा जः श्रुतिधरः श्रुत्वाश्रवणमात्रेणैवधारयतिनपुनरर्थादिग्रहणे प्रवीणः इतिराजपदेनमहाहंकारकथनं ॥ ४ ॥

अथ प्रथमप्रबंधो मालवरागेण रूपक तालेन गीयते.

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदं ॥ विहि तवहित्रचरित्रमखेदं ॥ केशव धृतमीनश रीर जय जगदीश हरे ॥ १ ॥

कविरधुना भक्तानुग्रहार्थं विघ्नाभावार्थंचदशावतारवर्णन माह प्रलयेत्यादिजगदीशइत्यंतं अस्यगीतस्य मालवरागः रूपकतालः तल्लक्षणं नितंबिनीचुंबितवक्त्रपद्मः शुकद्युतिः कुंडलवान्किरीटी संगीतशालां प्रविशन्प्रदोषेमालाधरोमाल वरागराजः रूपकेस्यात् द्रुतंलघुरिति हेकेशवधृतंमीनस्य शरीरंवेदोद्धरणार्थंयेनसः हे जगदीश हेहरे जयउत्कर्षेणव- र्तस्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधिजलेकल्पांतसमुद्रज लेनिमग्नंवेदंधृतवानसि कथंअखेदं अपरिश्रमंयथाभवति तथा पुनः कथंविहितेति विहितंकृतंवहित्रचरित्रंसमुद्रतर णकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियायां ॥ १ ॥

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे ॥ धर
णिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ॥ केशव धृतक
च्छपरूप जय जगदीश हरे ॥ २ ॥

क्षितिरिति हेकेशवधृतं कच्छपस्य रूपं येन सः तत्सं
बोधनं हेजगदीशहेहरे जय पूर्ववत् तवपृष्ठेक्षितिः पृथ्वी सि
ष्ठतीत्यन्वयः कथंभूतेपृष्ठे अतिविपुलतरे अतिक्रांतः विपुल
तरःपदार्थोयेन पुनःकथंभूते धरण्याः क्ष्मायाधरणेनवहनेन
यत्किणचक्रंमृतपिंडस्तेनगरिष्ठेदृढे ॥ २ ॥

वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना ॥ श
शिनि कलंककलेव निमग्ना ॥ केशव धृत
सूकररूप जय जगदीश हरे ॥ ३ ॥

वसतीति हेकेशवेत्यादिपूर्ववत् धृतंसूकरस्यरूपंयेन
तवदशनशिखरेदंताग्रभागेधरणीपृथ्वीलग्नासंबद्धावसति त
त्रदृष्टांतःकेव शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतःस्थिताकलंककलेव
कलंकरेखेव ॥ ३ ॥

तव करकमलवरे नखमद्भुतशृंगं ॥ दलि
तहिरण्यकशिपुतनुभृंगं ॥ केशव धृतन
रहरिरूप जय जगदीश हरे ॥ ४ ॥

नखेति हेधृतंनरहरेः रूपंनरसिंहस्यस्वरूपंयेनतत्संबो
धनं तवकरकमलवरेहस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तीत्यध्याहारःक
थंभूतंनखं अद्भुतशृंगंआश्चर्यकरं शृंगमग्रभागोयस्यअ

द्भुतत्वेहेतुमाह दलितः विदारितः हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्यतनुरे वभृंगोभ्रमरोयेन अन्यत्रभ्रमरेणकमलाग्रंदल्यतेइहतुवैपरी त्येनाश्चर्यम् ॥ ४॥

छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन ॥ प
दनखनीरजनितजनपावन ॥ केशव धृत
वामनरूप जय जगदीश हरे ॥ ५॥

छलयसीति धृतंवामनस्यरूपंयेन हेअद्भुतवामन आश्चर्य हेतुवामन त्वं विक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्येबलिं असुरं छल- यसि प्रवंचयसि कीदृशस्त्वमिति संबोधनं पदेति पदनख- नीरेणपदनखाग्रसंबंधिजलेन गंगारूपेणजनितंकृतं जनपा वनं लोकपावित्र्यंयेन ॥ ५॥

क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं ॥ स्नप
यसि पयसि शमितभवतापं ॥ केशव धृत
भृगुपतिरूप जय जगदीश हरे ॥ ६॥

क्षत्रियेति हेधृतभृगुपतिरूपधृतपरशुरामरूप क्षत्रि यरुधिरमयेपयसिजगत्स्नपयसीत्यन्वयः क्षत्रियाणांशो णितविकारेजलेजगत्स्नापयसि स्नानेनफलमाह कथंभूतं जगत् अपगतपापंगतकलुषं पुनः कथंभूतं शमितभवतापं दूरीकृतसंसारतापं ॥ ६॥

वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं ॥
दशमुखमौलिबलिं रमणीयं ॥ केशव

धृतरघुपतिरूप जय जगदीश हरे॥७॥

वितरसीति हेधृतरघुपतिरूपधृतरामशरीर त्वंरणेसं ग्रामे दशमुखमौलिबलिं रावणमस्तकोपहारं दिक्षुदिशा- स्रु वितरसिददासि कीदृशं दिक्पतिकमनीयं इंद्रादीनांर मणीयं काम्यं इच्छाविषयमित्यर्थः॥७॥

वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं॥
हलहतिभीतिमिलितयमुनाभं॥केशव
धृतहलधररूप जय जगदीश हरे॥८॥

वहसीति हेधृतहलधररूपधृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिव सनंवस्त्रं वहसि धारयसि कथंभूतेवपुषि विशदेशुभ्रे कथंभू तंवसनं जलदाभंसजलमेघसदृशं पुनः कथंभूतंहलहतिभी त्यालांगलाघातभयेनमिलिताउपस्थितायायमुनातद्वत्आ भादीप्तिर्यस्यततत्॥भयेनातिश्यामत्वंभवति॥८॥

निंदसि यज्ञविधेरहह श्रुतिजातं॥सद
यहृदय दर्शितपशुघातं॥केशव धृतबु
द्धशरीर जय जगदीश हरे॥९॥

निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतार हेसदयहृद य दयासहितांतःकरण जय ननु वेदनिंदकस्यकथंस्तुतिरि त्यत आह. त्वंयज्ञविधेः क्रतुविधानसंबंधि श्रुतिजातंवेदवा क्यसमूहं निंदसि दूषयसि नतुसर्वमित्यर्थः सोपिकिमिति निंद्यते इत्यतआह. अहहकष्टंदयायांवा दर्शितः बोधितः

पशूनांघातोवधोयेनताद्दशं वेदोपिपशूनांघातं बोधयतीत्य तअहोकष्टमित्येवनिंदयसीतिभावः ॥ ९॥

म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालं॥
धूमकेतुमिव किमपि करालं॥केशवधृत
कल्किशरीर जय जगदीश हरे॥१०॥

म्लेच्छेति हेधृतकल्किशरीरधृतकल्क्यवतारशरीर त च्चेष्टितमाह.त्वंम्लेच्छनिवहनिधनेम्लेच्छानांनिवहाः स मूहास्तेषांनिधनेनाशनिमित्तंकिमपि अनिर्वचनीयं करवालं खड्गंकलयसिधारयसिकथंभूतंकरवालं धूमकेतुमिव - औत्पातिकतारकापातमिवकरालंभयानकं अथवाधूम केतुरग्निस्तमिव॥१०॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं॥शृणु
सुखदं शुभदं भवसारं॥केशव धृतदश
विधरूप जय जगदीश हरे॥११॥

इति श्रीगीतगोविंदे प्रथम प्रबंधः

धृतवानसीत्यादिभिर्वर्तमानप्रयोगैरवताराणांभगव तश्चलीलायाः नित्यत्वंदर्शितं एवंतत्तदवतारगुणैः स्तुतिंकृ त्वासंप्रत्यवतारिणंस्तुवन्प्रार्थयते श्रीजयदेवेति हेकेशव धृतानि दशविधानिरूपाणियेनतत्संबोधनं श्रीजयदेवक वेःइदंगीतं उदितंभाषितंशृणु आकर्णयेतिभक्तजनं-

घत्युक्तिः कीदृशं उदारं मनोहरं स्फश्राव्यत्वात् श्रमदंक ल्याणदायकं भवसारं संसारेधनरूपं ॥११॥

श्लोकः॥ वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते दैत्यं दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते॥ पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यंनमः॥१॥

उक्तानेवावतारान्पुनः संक्षेपेणकीर्तयति वेदानिति तुभ्यंकृष्णायनमः अस्त्वित्यन्वयः कथंभूतायवेदानुद्धरते मीनरूपेण पुनःकथंभूताय जगन्निवहतेधारयते कूर्मरूपेण भूगोलंपृथ्वीचक्रं उद्बिभ्रतेऊर्ध्वंधारयते वाराहरूपेण दैत्यंहिरण्यकशिपुंदारयते नृसिंहरूपेण बलिंबलिदैत्यंछलयते वंचयते वामनरूपेण क्षत्रक्षयं क्षत्रियनाशंकुर्वतेपरशुरामरूपेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामरूपेण हलं लांगलंकलयतेधारयतेबलभद्ररूपेण कारुण्यंदयां आतन्वतेविस्तारयते बुद्धरूपेण म्लेच्छान् अंत्यजान्मूर्च्छयते नाशयतेकल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृतेदशविधरूपधारिणे॥१॥

अथ द्वितीयप्रबंधो गुर्जरीरागेण प्रतिमठताले गीयते॥

श्रितकमलाकुचमंडल धृतकुंडल ए॥क-
लितललितवनमाल जय जय देव हरे १

कविरिदानीं गुर्जरीरागेण कृष्णंस्तौतिरागलक्षणं श्यामास्फकेशीमलयद्रुमाणांमृदूल्लसत्पल्लवतल्पयाता श्रुतेःस्वराणांदधतीविभागंतंत्रीसुखादक्षिणगुर्जरीयंइति श्रितेति हेदेवहेहरे जयजयस्वभक्तपक्षपातेसर्वोत्कर्षेणवर्द्धस्व श्रितेत्यादीनिअष्टपद्याःपदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि एइतिपदंहेइत्यर्थः हेश्रितकमलाकुचमंडल श्रितं आश्रितं कमलायाः लक्ष्म्याःकुचमंडलंस्तनमंडलं येन हेधृतकुंडल धृतेकुंडलेयेनतस्यसंबोधनं कलितेति कलिताधृताललितासुंदरवनमालापुष्पदामयेन ॥१॥

दिनमणिमंडलमंडन भवखंडन ए॥मु-
निजनमानसहंस जय जय देव हरे २

दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनसूर्यमंडलालंकार हेभवखंडन भक्तानांसंसारनाशक हेमुनिजनमानसहंस मुनिजनानांमानसेहंसइव मानसेसरसिहंसोस्तितद्वत् जयजयेतिपूर्ववत् ॥२॥

कालियविषधरगंजन जनरंजन ए य-
दुकुलनलिनदिनेश ॥जय जय देव हरे॥३

कालियेति कालियनाम्नः सर्पस्यगंजनाहिंसकहेजनरंजन हे यदुकुलनलिनं यादवकुलकमलसूर्य ॥३॥

मधुमुरनरकविनाशन गरुडासन ए सुरकुलकेलिनिदान॥जय जय देव हरे॥४॥

मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञानांदैत्यानांनाशन गरुडासनगरुडएवआसनंयस्यसः सुरकुलेति सुरकुलानांदेवसमूहानांकेलेः क्रीडायाःसुखस्येतियावत्निदान आदिकारण॥४॥

अमलकमलदललोचन भवमोचन ए त्रिभुवनभवननिधान॥जय जय देव हरे॥५॥

अमलेति अमलकमलवत्निर्मलपद्मपत्रवत् लोचनेयस्य हेभवमोचनसंसारभंजक त्रिभुवनभवननिधान त्रिभुवनमेवभवनंगृहंतत्रनिधानमिवनिधिरिव॥५॥

जनकसुताकृतभूषण जितदूषण ए समरशमितदशकंठ॥जय जय देव हरे६

जनकेति जनकसुतायाः सीतायाः कृतभूषण कृतालंकारजितदूषण जितोदूषणनामाराक्षसोयेन समरेति समरेसंग्रामेशमितो मारितोदशकंठोरावणोयेन॥६॥

अभिनवजलधरसुंदर धृतमंदर ए श्रीमुखचंद्रचकोर॥जय जय देव हरे॥७॥

अभिनवेति अभिनवजलधरसुंदर हेसजलमेघकांते धृतमंदरधृतमंदराचल श्रीमुखचंद्रचकोरलक्ष्मीमुखमेव

चंद्रस्तत्रचकोरइव ॥७॥

तवचरणे प्रणता वयमिति भावय ए कुरुकुशलं प्रणतेषु ॥ जय जय देव हरे ॥८॥

तवेति एवंभूतहेहरे जयजयेति तवचरणेवयंप्रणताः अतीवनम्राइति भावयजानीहि प्रणतेषुमादृशेषु कुशलंकल्याणंकुरु ॥८॥

श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम् ॥ मंगलमुज्ज्वलगीतम् ॥ जय जय देव हरे ॥९॥

इति श्रीगीतगोविंदे द्वितीयप्रबंधः

श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरे जयजयेतिप्रार्थयते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितंमंगलंगीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुते शृण्वतां भक्तानामितिशेषः कथंभूतंइदंमंगलं उज्ज्वलंगीतं तदनुगमनेरम्यंगीतंगानंयस्मिन् ॥९॥

श्लोकः ॥ पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य ॥ व्यक्तानुरागमिव खेलदनंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥१॥

अधुनाकविः कामोद्दीपकत्वात् वसंतस्यव्याजेन कृष्णक्रीडां वक्तुं भक्तान्प्रतिआशिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्य उरोवक्षस्स्थलंवः युष्माकंप्रियमभीष्टमनुपूरयतुसंपूर्णकरोतु कथंभूतंमधुसूदनस्यउरः पद्मेति पद्मायाः लक्ष्म्याः

पयोधरस्तदीस्तनपरिसरस्तस्यपरिरंभणेन आलिंगनेनलग्नं यत्काश्मीरंकुंकुमंकेशरंतेनमुद्रितंचिन्हितं ममैवेदंवक्षः स्थलंनान्यस्यइतिभावः पुनःकथंभूतमिव व्यक्तानुरागमिव पुनःकथंभूतंउरः खेलदिति खेलन् खेलनगतिंकुर्वन्योऽनंगस्तस्यखेदेनस्फुरतायासेनस्वेदांबुपूरोघर्मजलप्रवाहोयत्र ॥१॥

श्लोकः॥ वसंते वासंतीकुसुमसुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतीं कांतारे बहुविहितकृष्णानुसरणाम्॥ अमंदं कंदर्पज्वरजनितचिंताकुलतया चलद्बाधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी॥२॥

अधुनाविरहोत्कंठितायाः राधायाः काचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह वसंतइति वसंतकालेकाचित्सहचरीसखी सरसं सविलासंइदंवक्ष्यमाणंराधांप्रत्यूचे अवदत् कथंभूतांराधां वासंतीकुसुमसुकुमारैर्माधवीपुष्पकोमलैरवयवैरंगैरुपलक्षितांउपलक्षणेतृतीया कथंभूतांराधांकांतारे दुर्गमेवर्त्मनिभ्रमंतीं पुनःकथंभूतांबहुविहितंवारंवारंदूतीद्वारेणकृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःकथंभूतां अमंदंअत्युत्कंठंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणजनिताउत्पादितायाचिंतातत्कृतायाआकुलतातयाकृत्वाचलंतीउद्गच्छंतीबाधापीडायस्याः॥२॥

अथ तृतीयप्रबंधो वसंतरागेण रूपकताले गीयते

ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे॥ मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे॥१॥ विहरति हरिरिह सरसवसंते॥ नृत्यति युवतिजनेन समं सखि विरहिजनस्य दुरंते॥ ध्रु०॥

पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाह ललितेति एतस्य प्रबंधस्य वसंतरागः रूपकतालः तल्लक्षणं शिखंडबर्होच्चयबद्धचूडः पुष्णान्पिकंचूतलतांकुरेण भ्रमन्मुदावासमनंगमूर्तिर्मत्तोमतंगस्यवसंतरागइति हेसखिहरिः इहसरसवसंते विहरतियुवतिजनेनसमं नृत्यति चेति ध्रुवगतपदेनान्वयः हेराधेहरिः कृष्णः इह अस्मिन्मनोहरवसंतसमयेक्रीडति युवतिजनेनसमं कामिनीसमूहेन सहनर्तनंकरोतिच. कुत्रस्थलेइत्यपेक्षायांसप्तमपद्यस्थितवृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृशे विरहिजनस्यदुरंतेदुःखेनापिगंतुमशक्ये इतिवसंतवृंदावनयोर्विशेषणं कीदृशेवसंतसमये ललितेत्यादि सप्तपदीपदानि.वसंतसमयविशेषणानि ललितायाः मनोहरायाः लवंगलतायाः लवंगशाखायाः परिशीलनेनसंपर्केणकोमलोगंधर्मनोहरःमलयसमीरोमलयानिलोयत्र अनेनवायोः रूक्षगंधत्वेनशीतत्वादीन्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेण

भ्रमरसमूहेन करंबितैर्म्मिश्रितैः कोकिलैःकूजितःश
ब्दितः कुंजएवलतागृहमेवकुटीरोऽल्पाकुटीयत्र ॥१॥

**उन्मदमदनमनोरथपथिकवधूजनज
नितविलापे॥ अलिकुलसंकुलकुसुम
समूहनिराकुलबकुलकलापे॥२॥**

उन्मदेति उद्गतौमदमदनौहर्षकामौयत्र एवंभूतोम
नोरथोयस्य एवंभूतोयः पथिकवधूजनः पांथस्त्रीजन
स्तेनोत्पादितोविलापः परिदेवनंयत्र अलिकुलेति अलि
कुलैः भ्रमरसमूहैः संकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननि
राकुलोनिःशेषेण आकुलः बकुलानांवृक्षाणां कलापः
समूहोयत्र॥ २॥

**मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदल
मालतमाले॥युवजनहृदयविदारणम
नसिजनखरुचिकिंशुकजाले॥३॥**

मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाः सौरभरभस
वशंवदासुरभितोत्साहस्यायत्तवादिनी नवानूतनादल
मालापत्रपंक्तिर्येषां ईदृशास्तमालायत्र नूतनपत्रस्तमा
लोमृगमदगंधमनुकरोतीतियुवजनेति युवजनानांत
रुणजनानांहृदयंविदारयतिएवंविधोयोमनसिजःकंदर्प
स्तस्य यानिनखानितद्वत्रुचिर्दीप्तिर्येषांएवंभूतानांकिं
शुकानांपलाशपुष्पाणांजालंसमूहोयत्र॥ ३॥

मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसुमविकाशे॥ मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे॥ ४॥

मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्य कनकदंडछत्रं तद्वद्रुचिर्यस्य एवंभूतः केशरकुसुमविकाशो नागकेशरपुष्पप्राचुर्यं यत्र मिलितेति मिलिताः शिलीमुखाः भ्रमराः येषु तैः पाटलीपटलैः पाटलपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणविलासः कामतूणीरचेष्टितं यस्मिन् तस्मिन्॥ ४॥

विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे॥ विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे॥ ५॥

विगलितेति विगलितस्य शिथिलावयवस्य अतएव लज्जितस्य जगतः अवलोकनेन दर्शनेन तरुणकरुणैः तरुणकरुणवृक्षैः पुष्पविकाशव्याजेन कृतो हासो हास्यं यत्र विरहीति विरहिनिकृंतनानि वियोगिमारकानि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणि यानि केतकीपुष्पाणि तैर्दंतुरिता व्याप्ता आशा दिशो यस्मिन् तस्मिन्॥ ५॥

माधविकापरिमलललिते नवमालतिजातिसुगंधे॥ मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबंधौ॥ ६॥

माधविकेति माधविकायाः वासंतीलतायाः परिमले

नगंधेन ललितेमनोहरे नवमालिकानिमालतीपुष्पाणिजा तिः जातिपुष्पाणिताभ्यांस्रगंधौ मुनिमनसामपिऋषिचि त्तानामपिमोहनकारिणिमदनजनके तरुणानांयूनां अका रणबंधौसहजमित्रे ॥६॥

स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलि तपुलकितचूते॥वृंदावनविपिने परिस र परिगतयमुनाजलपूते॥७॥

स्फुरदितिवृंदावनविपिनेहरिः क्रीडतीत्यन्वयः स्फुरं त्याश्चलंत्या अतिमुक्तलतायाः परिरंभणेन आलिंगनेनमु कुलितः पुष्पितः पुलकितः हृष्टः आम्रवृक्षोयत्र कथंभूते वृंदावनविपिने परिसरेति परिसरेपर्यंतभुविपरिगतंप्रा प्तंयत् यमुनाजलंतेनपूतेपवित्रे॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतु हरिच रणस्मृतिसारं॥सरसवसंतसमयवनव र्णनमनुगतमदनविकारं॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे तृतीयप्रबंधः३

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितं उदयतु उद यंप्राप्नोतुइत्यर्थः हरिचरणयोः स्मृतिः स्मरणंसारोमुख्यो यत्र सरसंरुमनोहरं वसंतसमयसंबंधिनो वनस्यवर्णनंय त्र अनुगतः अनुकृतः मदनविकारोकामविलासो यस्मि न्॥८॥

श्लोकः॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परा
गप्रकटितपटवासैर्वासयन् काननानि॥
इह हि दहति चेतः केतकीगंधबंधुः प्रसर
दसमबाणप्राणवद्गंधवाहः॥१॥

वियोगिनां दुःसहं वसंतवायुं वर्णयति दरेति इह वसंते गंधवाहो वायुः विरहिणां चेतः दहतीत्यन्वयः अर्थात् किंकुर्वन् दरविगलितायाः ईषद्विकसितायाः मल्याः मल्लिकाया वल्लीषु लतासु चंचद्भिरुद्गच्छद्भिः परागैः पुष्परजोभिः प्रकटितपटवासैः स्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानि वनानि वासयन् सुरभीकुर्वन् पुनः कथंभूतः केतकीपुष्पाणां गंधस्य बंधुर्मित्रं प्रसरंतो ये असमबाणाः कामबाणास्तेषां प्राणवत् प्राण इव॥१॥

श्लोकः॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्या
धूतचूतांकुरक्रीडत्कोकिलकाकलीकलक
लैरुद्गीर्णकर्णज्वराः॥ नीयंते पथिकैः क
थंकथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राण
समासमागमरसोल्लासैरमी वासराः॥२॥

वसंतवासराणामनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति असी वसंतसंबंधिनो वासराः दिवसाः पथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिः कथंकथमपि अत्यंतं दुःखेन नीयंते उल्लंघ्यंते कथंभूताः वासराः उन्मीलदिति उन्मीलंश्चासौ मधुगंधश्च पुष्परसगंधस्तत्र

लुब्धायेमधुपाः भ्रमरास्तैर्व्याधूताः कंपिताः येचूतांकुराः आम्रांकुरास्तेषुक्रीडतांकोकिलानांकाकलीकलकलैः सूक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनि कोलाहलैः कष्टजनकत्वेनउद्गीर्णः प्रकाशितः कर्णज्वरः श्रवणोपतापोयेषु कथंनीयंतइत्यतआह- ध्यानेचिंतने अवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षणंअल्पकालं प्राप्ताया अनुभूतायाः प्राणसमायाः समागमरसेनसंबंधस्वरूपरसेन उल्लासोयेषांते॥ २॥

श्लोकः॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसं॥ मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकां॥ ३॥

अनेकेति असौसखीराधिकांपुनराहइत्यन्वयः कथंभूतासखी आरात्दूरे वर्तमानं समक्षंयथास्यात्तथाकृष्णंउपदर्शयंती विषयंकोरयंती कथंभूतंहरिं अनेकनारीणांपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणस्फुरन् इतस्ततोगच्छन् मनोहारीमनोज्ञोयोविलासः क्रीडातत्रलालसं आदरवंतं ३

अथ चतुर्थप्रबंधो रामकरिरागेण रूपकताले गीयते.

चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयुगस्मितशाली॥ १॥ हरिरिह मुग्ध

वधूनिकरे विलासिनि विलसति केलिपरे ॥ध्रु०॥.

अमुमेवश्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह चंदनेतिरामकरिरागः तस्यलक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणाचनीलंनिचोलंस्वत नौवहंती कांतोपदोपांतमधिश्रितापिमनोन्नतारामकरिः प्रदिष्टाइति १ हेविलासिनिराधे इहमुग्धवधूनिकरेमनोह रकामिनीसमूहे हरिर्विलसति क्रीडतीत्यन्वयः कथंभूतेमु ग्धवधूनिकरे केलिपरेक्रीडातत्परे कथंभूतोहरिः चंदनेति चंदनेनमलयजेन चर्चितंरेखाकारेणालुलितंनीलंकलेवरं शरीरंयस्य पीतंसुवर्णवर्णवसनंवस्त्रंयस्यवनमालाऽयस्या स्तीति ततः प्रत्येकंकर्मधारयः पुनःकथंभूतः केल्याक्री डयाचलतीयेमणियुक्तेकुंडलेताभ्यांमंडितंशोभितंगंड युगंयस्यस्मितेनईषद्धास्येनशालतेशोभतेततः कर्मधारयः

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागं॥ गोपवधूरनुगायति काचिदु दंचितपंचमरागं॥२॥

पीनेति हेराधेकाचित्गोपवधूःगोपांगनापीनपयोध रभारभरेण विपुलकुचगोरवातिशयेनसरागंयथातथाप रिरभ्य आलिंग्यहरिं अनुपश्चादूर्ध्वकृतंपंचमरागंगायति गानंकरोति ॥२॥

कापिविलासविलोलविलोचनखेलन

जनितमनोजं॥ ध्यायति मुग्धवधूर-
धिकं मधुसूदनवदनसरोजं॥३॥

कापीति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगना अधिकम
तिशयेनमधुसूदनवदनसरोजंकृष्णास्यमुखांबुजंध्याय-
तिचिंतयति विलासेनविलोलयोर्विलोचनयोःखेलनेन
संचारेणजनितउत्पादितोमनोजःकामोयेनतत्॥३॥

कापि कपोलतले मिलिता लपितुं कि
मपि श्रुतिमूले॥चारु चुचुंब नितंबवती
दयितं पुलकैरनुकूले॥४॥

कापिकपोलेति कापिनितंबवतीगोपांगनादयितंकृष्णं
कपोलतले गंडदेशेचारुमनोज्ञंयथास्यात्तथाचुचुंबचुंबित
वती कथंभूताकिमपिकार्यंलपितुंवक्तुंश्रुतिमूलेकर्णप्रदेशे
मिलितासंलग्ना कीदृशेकपोलतले पुलकैरोमोद्गमैः अनु
कूलेप्रेमप्रियकथने॥४॥

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं य
मुनाजलकूले॥मंजुल वंजुल कुंजग
तं विच कर्ष करेण दुकूले॥५॥

केलीति काचिद्गोपीकेलिकलाकुतुकेनशृंगाररसक्री
डातात्पर्येण हेतुनाकरेण हस्तेनामुंकृष्णंदुकूलेवस्त्रेविच
कर्ष आकृष्टवती कथंभूतंअमुं यमुनाजलकूले यमुना
जलोपलक्षिते कूलेतीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजो

वेतसलतागृहंतत्रगतंवर्तमानं ॥ ५॥

करतलतालतरलवलयावलिकलितक
लस्वनवंशे॥ रासरसे सह नृत्यपरा हरि
णा युवतिः प्रशशंसे॥ ६॥

करतलेति काचित्युवतिः गोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्र
शशंसेस्तुता रासरसेगोपीक्रीडानुरागेसहनृत्यपराकृष्णा-
समकालंनृत्यंती कथंभूतेरासरसे करतलयोर्हस्तयोस्ता
लेनचपेटध्वनिनातरलयाचंचलयावलयावल्या कंकणपं-
क्त्याकलितः मिश्रितः कलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुर शब्दसहि
तोवंशोवेणुर्यत्र ॥ ६॥

श्लिष्यति कामपि चुंबति कामपि रमय
ति कामपि रामां॥ पश्यति सस्मितचारु
परामपरामनु गच्छति वामां॥ ७॥

श्लिष्यतीति हेराधेश्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्य-
ति आलिंगति तथाकामपिचुंबति तथाकामपिरामांर
मयतिक्रीडयति अपरां नायिकांस्मितचारु हासमनोह
रंयथास्यात्तथापश्यति अपरांवामांसुंदरीमनुगच्छतीत्य
र्थः ॥ ७॥

श्रीजयदेव कवेरिदमद्भुतकेशवकेलि
रहस्यं॥ वृंदावनविपिने ललितंवितनो
तु शुभानि यशस्यं॥ ८॥

इति श्रीगीतगोविंदे चतुर्थः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदगीतं शुभानि कल्याणानिवितनोतु अर्थात् भक्तानां गीतंकीदृशं अद्भुतं आश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरहस्यंक्रीडाहर्षोय त्र अद्भुतत्वंयुगपत्सर्वासांप्रीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिनेवृंदावननाम्निवनेललितंनानारसान्वितमित्यर्थः यशस्यंयशसेहितंयशस्करमित्यर्थः ॥८॥

श्लोकः ॥ विश्वेषामनुरंजनेन जनयन्नानंदमिंदीवरश्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं ॥ स्वच्छंदं व्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः शृंगारः सखि मूर्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीडति ॥१॥

विश्वेषामिति हेसखिराधेमधौवसंते मुग्धोमनोहरोहरिः कृष्णः क्रीडतीत्यन्वयः कइवमूर्तिमान् शरीरधारीशृंगाररसइव किंकुर्वन् अनुरंजनेन अनुरागेण विश्वेषांसर्वेषांभक्तानां आनंदंसंतोषंजनयन् पुनःकिंकुर्वन् इंदीवरश्रेणीनामिव नीलकमलपंक्तीनामिवश्यामलकोमलैः कृष्णमनोहरैरंगैरवयवैः अनंगोत्सवंकामहर्षंउपनयन्उत्पादयन् पुनःकथंभूतः स्वच्छंदंस्वेच्छया व्रजसुंदरीभिः गोपीभिः अभितः सर्वतोभावेन

प्रत्यंगंप्रत्यवयवं आलिंगितः गोपीभिरालिंगनेययायदं गंप्राप्तंतयातदेवालिंगितमितिभावः श्यामोभवतिशृंगारः सितोहासः प्रकीर्तितइतिशृंगारविशेषणान्यप्येतानिपदानि॥१॥

श्लोकः॥ अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशादिवेशाचलप्रालेयप्लवनेच्छयानुसरतिश्रीखंडशैलानिलः॥ किंचित्स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलंनि कुहुः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकानांगिरः॥२॥

मलयानिलदुःसहत्वेकारणमाह अद्येति हेराधे अद्यइदानींवसंतसमये श्रीखंडशैलानिलः मलयजपवनः उत्संगेक्रोडेवसंतोयेभुजंगाः सर्पास्तेषांकवलक्लेशादिवग्रासोपतापादिव ईशाचलंहिमाचलंप्रालेयप्लवनेच्छयातुहिनमज्जनेच्छयानुसरति अनुगच्छतिकिंच पक्षांतरेपिकानां गिरोवाण्यः स्निग्धरसालमौलिमुकुलानि कोमलचूतस्तबककुड्मलानि आलोक्यदृष्ट्वाहर्षोदयात् आनंदोदयात् उन्मीलंति उद्गच्छंति कथंभूतागिरः कुहुःकुहूरितिकलोत्तालाः कुहुःकुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनोत्तालाः प्रकाशाः॥२॥

श्लोकः॥रासोल्लासभरेण विभ्रमभृता

माभीरवामभ्रुवामभ्यर्णं परिरभ्य निर्भ-
रमुरः प्रेमांधया राधया ॥ साधु त्वद्वदनं
सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्या-
जादुद्भटचुंबितः स्मितमनोहारी हरिः
पातु वः ॥ ३ ॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविंदे महाकाव्ये सामोददामोदरो नाम प्रथमः सर्गः १

कविः कथोपक्रमं त्यक्त्वा लोकानाशिषयति रासोल्लासेति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु इत्यन्वयः कथंभूतो हरिः रासोल्लासभरेण गोपीक्रीडायां हर्षातिशयेन विभ्रमभृतां शृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवां गोपिकानां अभ्यर्णसमीपं निर्भरं गाढं यथा तथा उरः वक्षःस्थलं परिरभ्य आलिंग्य राधया उद्भटं प्रकटं यथा स्यात्तथा गीतस्तुतिव्याजात् गानप्रशंसाछलेन चुंबितः न तु भवतु तासु विभ्रमः प्रत्यक्षं युवतिगणं पश्यंत्या तया कथं चुंबितस्तत्राह प्रेमांधया प्रेम्णा हर्षातिशयेनांधया कृष्णं विनान्यन्न पश्यंतीति तया किं कृत्वा त्वद्वदनं त्वन्मुखं सुधामयममृतमयं साधु शोभनं इति व्याहृत्य उक्त्वा कथंभूतो हरिः स्मितमनोहारी राधायाः चुंबनकौशलं दृष्ट्वा स्मितेन ईषद्धास्येन मनोहर्तुं शीलं यस्य सः ॥ ३ ॥ ॥ इति श्री गीतगोविंदटीकायां प्रथमः सर्गः समाप्तः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयसर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यतः ॥ क्वचिदपि लताकुंजे गुंजन्मधुव्रतमंडलीमुखरशिखरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखीं ॥१॥

विहरतीति राधारहःएकांतेसखींउवाच कथंभूताराधा वनेवृंदावनेहरौ कृष्णेविहरतिक्रीडतिसति विगलितनिजोत्कर्षात् गतनिजभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुतया अन्यतोन्यस्मिन्स्थलेगता कथंभूतेहरौ साधारणप्रणये-अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि अतएवक्वचिदपि लताकुंजेलतागृहेलीनागुप्ता कथंभूतेकुंजे गुंजतांगंभीरंशब्दंकुर्वताम् मधुव्रतानांभ्रमराणां मंडल्यासमूहेन मुखरशिखरेशब्दायमानाग्रभागे अतएवदीनापिदुःखितापि॥ १॥

अथ पंचमप्रबंधो गुर्जरीरागेण रूपकताले गीयते.

संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं॥ चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं॥१॥ रासे हरिमिह विहितविलासं स्मरति मनो मम कृतपरिहासम्॥ ध्रु०॥

श्लोकोक्तमर्थं गीतेनाह संचरदिति हेसखिममनः ह
रिंस्मरति गोचरं करोति सर्वानुभूतविषयत्वात् कथंभूतंह
रिं संचरताउद्गच्छता अधरसुधया मधुरेण अधरामृतमनो
हरेण ध्वनिना शब्देन मुखरितः शाब्दितो मोहननामावं
शोयेन पुनः कीदृशं चलितेति चलितः आवर्जितः दृगंच
लः कटाक्षोयेन चंचलः दोलायमानो मौलिः शेखरोय
स्य कपोलयोर्गंडस्थलयोर्विलोलौ चंचलौ वतंसौ कर्णाभ
रणौ यस्य तं ततः प्रत्येकं कर्मधारयः पुनः कीदृशं इह रासे
गोपीक्रीडायां विहितः कृतः विलासो क्रीडा येन मया सह
कृतः परीहासः कर्म येन तम् ॥१॥

चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवल
यितकेशं ॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजित
मेदुरमुदिरसुवेशं ॥ २ ॥

चंद्रकेति चंद्रकेपाविचित्रवर्णचिन्हेन चारूणां म-
यूरशिखंडकानां मयूरपिच्छानां मंडलेन समूहेन वल
यिताः वलयाकारेण वेष्टिताः केशाः येन अतएव प्र-
चुरेण विस्तीर्णेन पुरंदरधनुषा इंद्रधनुषा अनुरंजित-
श्चित्रितो मेदुरो निबिडः स्निग्धो यो मुदिरो मेघस्तद्वत् सु
वेशं सुंदरम् ॥ २ ॥

गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंभि
तलोभं ॥ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमु

ल्लसितस्मितशोभं ॥ ३ ॥

गोपेति गोपकदंबस्य गोपसमूहस्य नितंबवतीनां स्त्रीणां मुखचुंबनेन लंभितः लोभो येन पुनः कीदृशं बंधुजीवपुष्पवत् मधुरो मनोहरोऽधरपल्लव ओष्ठपल्लवो यस्य पुनः कीदृशं उल्लसितेन विकासितेन स्मितेन शोभा यस्य तम् ॥ ३ ॥

विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लव
युवतिसहस्रं ॥ करचरणोरसिमणिग-
णभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं ॥ ४ ॥

विपुलेति विपुलाः बहुलाः पुलका रोमोद्गमा ययोस्ताभ्यां भुजपल्लवाभ्यां वलयितं वेष्टितं बल्लवानां आभीराणां युवतिसहस्रं गोपिकावृंदं येन पुनः कीदृशं करौ चरणौ उरश्च एषां समाहारः करचरणोरस्तस्मिन् वर्तमानानां मणिगणयुक्तभूषणानां किरणेन दीप्त्या विभिन्नं नाशितं तमिस्रमंधकारो येन सः तं ॥ ४ ॥

जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनति
लकललाटं ॥ पीनपयोधरपरिसरमर्दन
निर्दयहृदयकपाटम् ॥ ५ ॥

जलदेति पुनः कीदृशं हरिं जलदपटले मेघसमूहे चलतः इंदोश्चंद्रस्य विनिंदकं समानं चंदनतिलकं चंदनकृततिलकं यत्र ना दृशं ललाटं यस्य अभूतोपमेयं कचिज्ज

लदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनबिंदुललाटमितिपाठः तदाजलदपटलेचलन्संचरन् यइंदुश्चंद्रस्तस्यविशेषेण निंदकस्तिरस्कारकः चंदनबिंदुर्मंडलाकृतितिलकोललाटे यस्यतं पुनःकीदृशं पीनौमांसलौयौपयोधरौस्तनौतयोः परिसरस्यपर्यंतदेशस्यमर्दनेनिर्दयंदयारहितंहृदयकपाटंकपाटवद्विस्तीर्णं हृदयंयस्यतादृशं॥५॥

मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगं
डमुदारं॥पीतवसनमनुगतमुनिम-
नुजसुरासुरवरपरिवारं॥६॥

मणिमयेति मणिमयेनमणिरूपेणमकरवन्मनोहराभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितो लंकृतोगंडोगंडस्थलंयस्य पुनःकीदृशंमहांतं उदारंअभीष्टदातारं वापुनःकीदृशंपीतंवसनंवस्त्रंयस्य महत्त्वमाह अनुगताआश्रितायेमुनिवराःशुकनारदादयः मनुजाःपरीक्षिदादयः सुरवराब्रह्मरुद्रादयः असुराःप्रल्हादादयस्तेपरिवाराःपरिजनाःयस्यतादृशंइंद्वांतेवरपदस्यतेषांवराइतिग्रहणं॥६॥

विशदकदंबतले मिलितं कलिकलुष
भयं शमयंतं॥ मामपि किमपि तरंग
दनंगदृशा मनसा रमयंतं॥७॥

विशदेति विशदकदंबतलेमिलितंउपस्थितं पुनःकीदृशं कलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंतन्नाशयंतं पु

नःकीदृशंमांअपिकिमपि अनिर्वचनीयंयथास्यात्तथात रंगन्उद्गच्छन् अनंगयोगोयस्यांताहृश्याहृष्ट्यामनसाहृद येनचरमयंतं॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमतिसंदरमोहनम धुरिपुरूपं॥ हरिचरणस्मरणं प्रति संप्र ति पुण्यवतामनुरूपं॥८॥ इति श्री गीतगोविंदे पंचमः प्रबंधः॥५॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंपुण्यवतांभक्ता- नांहरिचरणयोः स्मरणंप्रतिअनुरूपं योग्यंभवतुइत्य ध्याहारः कथंभूतं अतिसंदरंमोहनंमोहकारकं मधुरि पोःरूपंकृष्णास्यरूपंयस्मिन्॥८॥

श्लोकः॥गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्र मादपि नेहते वहति च परीतोषं दोषं विमुंचतिदूरतः॥ युवतिषु चलत्तृष्णो कृष्णो विहारिणि मां विना पुनरपि म नोवामं कामं करोति करोमि किं॥१॥

इदानींराधायाः कृष्णेवसतश्चेतसोवश्यत्वमाह हेस खि ममम्नश्चित्तंपुनरप्यधुनापिकृष्णेकाममिच्छांकरोति किंकरोमिनिवृत्तोउपायांतरंनास्तीत्यर्थः युवतिषुगोपीषु चलत्तृष्णेजाताभिलाषे पुनःकीदृशे मांविनाविहारिणि- क्रीडाशीले कीदृशंमनः वामंअवशमित्यर्थः वामत्वेकारण

माह ममचेतः सापराधस्यापिकृष्णास्यगुणग्रामंगुणसमूहंगणयतिभ्रमादपिकामंविस्मरणंनेहते नचेष्टते भाममप्रीतिपाठे भामंक्रोधंनेहते नवांछति तद्गुणाकर्णनेनंपरितोषंसंतोषंवहति दोषंमदीयावज्ञादिकंदूरतएवसुंचतिपरित्यजति॥१॥

अथ षष्ठप्रबंधो मालवरागेण एकतालीताले गीयते.

निभृतनिकुंजगृहंगतया निशि रहसि निलीय वसंतं॥ चकितविलोकितसकलदिशा रतिरभसभरेण हसंतं॥१॥ सखि हे केशिमथन मुदारं रमय मया सह मदनमनोरथभावितया सविकारं॥ ध्रु०॥

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह. निभृतेति हेसखित्वंकेशिमथनं कृष्णंमयासहरमयक्रीडांकारय कीदृशंकृष्णं उदारंमहांतं कथंभूतयामया मदनस्यमनोरथः इच्छा-स्मिन्भावोरत्याख्यः संजातोयस्याः कथंभूतंकृष्णं सविकारं भावसहितं कीदृश्यामया निभृतंगूढंयन्निकुंजगृहं तत्रगतया प्राप्तया कथंभूतंकृष्णं निशिरात्रौरहसिएकांतस्थले निलीयतिरोहितोभूत्वावसंतंतिष्ठंतं कथंभूतयामया चकितंसभयंयथातथाविलोकिता दृष्टाः सकलदिशोयया पुनःकथंभूतंकृष्णं रतेरभसउत्साहस्तस्य

भरेण आधिक्येनहसंतंसस्मितमुखं अस्मिन्गीते पूर्वा र्द्धंराधाविशेषणंउत्तरार्द्धंकृष्णस्येति बोद्धव्यं॥१॥

प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलं॥ मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजंघनदुकूलं॥२॥

प्रथमेति प्रथमसमागमेन नूतनसान्निध्येनलज्जितया लज्जायुक्तया कथंभूतंकृष्णंवैलक्ष्यदूरीकरणाय पटुचाटुशतानि कुशलानियानिचाटुशतानिस्तवशतानि तैरनुकूलं आनुकूल्यकारकं मृदुकोमलंमधुरंस्मितपूर्वकंभाषितंयस्याः सातया शिथिलीकृतं जघनदुकूलंजघनस्थितंपट्टवस्त्रंयेनतं॥२॥

किसलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानं॥कृतपरिरंभणचुंबनया परिरभ्य कृताधरपानं॥३॥

किसलयेति किसलयशयनेपल्लवकृतशय्यायांनिवेशितया कथंभूतंकृष्णं ममैवोरसिवक्षःस्थलेचिरंशयानं कृतालिंगनमित्यर्थः कथंभूतयामया कृतंपरिरंभणपूर्वकं आलिंगनपूर्वकंचुंबनंययासातया कथंभूतंकृष्णंपरिरभ्य आलिंग्यकृतंअधरपानंओष्ठपानंयेनसः तं॥३॥

अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलं॥ श्रमजलसिक्तक-

लेवरया वरमदनमदादतिलोलं ॥ ४ ॥

अलसेति अलसेनस्फुरतसौख्येननिमीलितेमुद्रिते नेत्रेयस्याः सातयापुलकावल्यारोमांचपंक्त्यालिलितौम- नोहरौकपोलौयस्यतं श्रमजलेनस्फुरतश्रमजनितेनवा रिणासिक्तं कलेवरंशरीरंयस्यास्तया वरमदनमदात्उन्त मकामजनितहर्षात् अतिलोलं अतिचंचलंसतृष्णमि त्यर्थः ॥ ४ ॥

कोकिलकलरवकूजितया जितमनसि जतंत्रविचारं ॥ श्लथकुसुमाकुलकुं तलया नखलिखितघनस्तनभारं ॥ ५ ॥

कोकिलेति कोकिलकलरववत् अव्यक्तध्वनिवत् कूजितंशब्दोयस्यास्तयाजितः मनसिजस्यकामस्यतं त्रविचारः शास्त्रसिद्धांतोयेनसः तं श्लथाः शिथिलाः कुसुमैःपुष्पैराकुलाः व्याप्ताः कुंतलाः चूर्णकुंतलाय- स्याः सातया नखेनलिखितश्चिन्हितोघनोनिबिडः स्तनभारोयेनसः तं ॥ ५ ॥

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसु रतवितानं ॥ मुखरविशृंखलमेखलया सकचग्रहचुंबनदानं ॥ ६ ॥

चरणेति चरणयोः पादयोः रणितोशब्दितोमणियु क्तनूपुरोयस्याः परिपूरितंसंपूर्णीकृतंसुरतवितानं सुरत

समूहोयेनतं मुखरा शब्दायमानाविशृंखलाउन्मुक्तामेखलाकांचीयस्याः सातया सकचग्रहं कचग्रहणसहितंचुंबनदानंयस्यतं ॥ ६ ॥

रतिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजं॥ निःसहनिपतिततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजं॥७॥

रतिसुखेति रतिसुखसमयेसुरतसुखकालेप्रीत्या अलसया आलस्ययुक्तयादरमुकलितनयनसरोजंईषन्मीलितनेत्रकमलं निःसहं असमर्थैनिपतितातनुलताशरीरलतायस्यास्तया कथंभूतंकृष्णं मधुंदैत्यंसूदयतीति तंउदितः जातोमनोजः कामोयस्यतं॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं॥ सुखमुत्कंठितराधिकया कथितं वितनोतु सलीलं॥ ८॥

इति श्रीगीतगोविंदे षष्ठः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति इदंश्रीजयदेवेनभणितंउक्तंगीतंकर्तृ सुखंपारलौकिकसुखानिऐहिकानिचवितनोतुविस्तारयतु केषांगायतांशृण्वतांच कथंभूतंश्रीजयदेवभणितं अतिशयमाधिकंमधुरिपोः कृष्णस्यनिधुवनशीलंसुरतचरितंयस्मिन् पुनः कीदृशं उत्कंठितयागोपवध्वाराधिकया कथितं सलीलंशृंगाररसक्रियासहितं॥ ८॥

श्लोकः॥हस्तस्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूव
ल्लिमद्बल्लवीवृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमति
स्वेदार्द्रगंडस्थलं॥मामुद्वीक्ष्य विलज्जित
स्मितसुधामुग्धाननं कानने गोविंदं व्र
जसुंदरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च १

अधुनात्सुत्कंठयासख्यानीयमानासागोपीगणवृ
तंकृष्णंदृष्ट्वापरावृत्यसखीमाह हस्तेति हेसखि गोविंदं
अहंपश्यामिहृष्यामि हर्षंप्राप्नोमिचपश्यामीतिवर्तमा
नसामीप्याद्वर्तमानता कथंभूतंगोविंदं काननेवृंदाव
नेव्रजसुंदरीगणेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितं ननुसपत्नी
भिः परिवृतंदृष्ट्वाकथंते हर्षइत्यतआह मांउद्वीक्ष्य
दृष्ट्वाहस्तात्स्रस्तोव्यस्तोविगलितः विलासवंशः क्रीडा
वंशोयस्यतंअनृजुभ्रूवल्लिमतीनांकुटिलभ्रूलतायुक्ता
नांगोपीनांसमूहेउत्सारिऊर्द्धतिर्यग्गामिदृगंतेनकटाक्षे
णवीक्षितमीक्षणंयस्यतं मय्यागतायांभियादृगंत
चेष्टयान्यगोपीरपसारयंतमितिभावः अतिस्वेदेना-
तिघर्मेणार्द्रगंडस्थलंयस्यतंविलज्जितस्मितंसलज्जाहा
स्यंतदेवसुधामृतंतयामुग्धमाननंमनोहरंमुखंयस्यतं॥१॥

श्लोकः॥दुरालोकस्तोकस्तबकनव
काशोक लतिकाविकाशः कासारो
पवनपवनोपि व्यथयंति॥अपि भ्रा

म्यद्भृंगीरणितरमणीयानमुकुलप्रसूति
श्चूतानां सखि शिखरिणीयं सुखयति २

पुनः विभावयन्नाह दुरालोकेति हेसखि दुरालोक्यतेवि योगिनामुद्वेगजनकत्वात् स्तोकोल्पः स्तबकः गुच्छोयस्य नवाशोकलतिकायाः विकाशः उद्योतः मांव्यथयति पीडय ति किंच कासारोपवनस्यसरोवरनिकटवनस्यपवनोपि मांव्यथयति कासारइत्यनेनवायोः शैत्यंउपवनसंबंधि त्वेनसौगंध्यंवृक्षैरुपहतगतित्वेनमांद्यंचध्वनितं अपिचचूता नामाम्राणांइयं मुकुलप्रसूतिः कलिकोद्भेदोमांनसुखयति कथंभूताप्रसूतिः भ्राम्यंतीनांचलंतीनांभ्रमरांगनानांर णितैः शब्दितैः रमणीयामनोज्ञापीत्यर्थः शिखरिणीप्र शस्ताग्रभागवतीभृंगीणांचलनंनायकान्वेषणार्थमितिध्व नितं शिखरिणीनामकं छंदइतीदंसूचितं॥२॥

श्लोकः॥साकूतस्मितमाकुलाकुलगल
द्धम्मिल्लमुल्लासित भ्रूवल्लीकमलीकदर्शि
तभुजाबालाईहस्तस्तन॥गोपीनां निभृ
तं निरीक्ष्य ललितां काञ्चिच्चिरं चिंतयन्नं
तर्मुग्धमनोहरो हरतुवः क्लेशं नवः के
शवः॥३॥ ॥इतिश्रीकविराजश्रीजय
देवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्ये अक्लेश
केशवोनामद्वितीयः सर्गः॥२॥ ॥

अधुनाकविः लोकानाशिषयति साकूतेति नवः शृंगारस्तरुणोवाकेशवः वः युष्माकंभक्तानांक्लेशंदुःखंहरतुदूरीकरोतु कीदृशः साकूतंसाभिप्रायंस्मितमीषद्धास्यंयत्र गोपीनांनिभृतंगोपीभावंनिरीक्ष्य दृष्ट्वा कांचिद्दयितां अंतर्मनसिचिरंचिंतयन् मुग्धमनोहरः मोहयुक्तसंदरः कथंभूतंनिभृतं आकुलाकुलोत्यंतास्तव्यस्तः गलन् उन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशोयत्र उल्लासिताउच्चैः कृताभ्रूवल्लीयत्र अलीकेनजृंभणादिच्छलेनदर्शिताः भुजाबालार्द्धहस्तस्तनायस्मिन् भुजेचबालाश्चार्द्धहस्तौचस्तनौचेतिद्वंद्वः ॥३॥ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदटीकायांद्वितीयः सर्गः ॥२॥ ॥

अथ तृतीयसर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः॥ कंसारिरपि संसारवासना बंधशृंखलां ।राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुंदरीः॥१॥

एवंराधायाः विरहमुक्त्वा कृष्णस्यापि विरहव्यथातस्यामाह कंसेति कंसारिरपि कृष्णोपिराधांहृदयेमनसिआधाय स्थाप्य व्रजसुंदरीगोपीस्तत्याजत्यक्तवान् कीदृशींराधांसंसारेवासनासंस्कारस्तस्याबंधायशृंखलांनिगडरूपांसौंदर्यवतीर्बह्वीरपितत्याजेतिराधायांकृष्णस्यानुरागातिशयोध्वनितः॥१॥

श्लोकः॥इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिका मनंगबाणव्रणखिन्नमानसः॥कृतानुतापः स कलिंदनंदिनीतटांतकुंजे निषसाद माधवः॥२॥

पुनःकिंकृतवान् इतस्ततेति समाधवःकलिंदनंदिन्याःयमुनायास्तटांतकुंजेतीरलतागृहेनिषसादस्थितवान्किंकृत्वा इतस्ततअनेकस्थानेषुतांराधिकांअनुसृत्यान्वेष्य कीदृशः अनंगबाणव्रणेनकामशरक्षतेनखिन्नंदीनंमनोयस्यकृतोनुतापःपश्चात्तापोयेनसः॥२॥

अथ सप्तमप्रबंधः गुर्जरीरागेण प्रतिमंठताले गीयते.

मामियं चलिता विलोक्य वृतं वधूनिचयेन॥सापराधतया मयापि न वारितातिभयेन॥१॥ हरिहरिहतादरतया गता सा कुपितेव॥ध्रु०॥

कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामिति गीतस्यास्यगुर्जरीरागः प्रतिमंठतालः तयोर्लक्षणंप्राक्कथितं हरिहरीतिखेदानुकारेसाराधाहतादरतया हृतबहुमानत्वेन कुपितेवकोपं प्राप्तेवगताअन्यस्थानेगता ननुसाकुपितात्वयाकथंज्ञातातत्राह मांकृष्णंवधूनिचयेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितं विलोक्यचलिताइतोगंताइतिभिन्नैव

वाक्यरचनातर्हिसागच्छंतीत्वयाकिंननिवारितातत्राह मया पिकृष्णेनापि सापराधतयाकृतापराधत्वेनहेतुनाअतिभ येननवारिता यद्वाकथंभूतेनमयाअतिभयेनातिशयि तंभयंयस्येति॥ १॥

किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहे णकिंजनेनधनेनकिंममजीवितेनगृहेण२

किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणचिरकालमद्वि योगेन किंकरिष्यतिविरहतापशांत्यर्थंकमुपायंकरिष्यती त्यर्थः किंवदिष्यति ननुएतावतातस्यामेवकोवाग्रहः अ न्यगोपीजनस्य धनादिनाचित्तव्यावर्तनंकर्तव्यंतत्राह तां राधांविनाममजनेनलोकेन किं तद्वियोगेनसर्वजनपरि- त्यागात् धनेनकिं ननुधनंविनागृहसौख्यं नस्यात्तत्राह गृहेण किंप्रयोजनं नकिमपि तद्वियोगेनवनवासांगीकारा त् ननुसुखास्पदं गृहंविनासुखं नस्यात्तत्राह ममसु- खेनकिंतांविना सर्वंनिष्फलमित्यर्थः सैवमेसुखरूपे तिभावः॥२॥

चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रुरोषभरेण॥ शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण॥३

चिंतयामीति अहंतस्याःराधायाः आननंमुखंचिंत- यामिस्मरामि कीदृश माननं रोषभरेणक्रोधातिशयेन कु टिलेवक्रेभ्रुवौयत्र किमिव उपरिभ्रामशोणपद्ममिव अत्र

रोषारुणेमुखे शोणपद्मसादृश्यंबोध्यं वारंवारंरोषाद्वक्री भवंत्योर्भ्रुवोर्भ्रमदलिभ्रमरोपमाबोध्या ॥३॥

तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि ॥ किं वनेनुसरामितामिहाकिंवृथाविलपामि ॥४॥

तामिति अहंहृदिसंगतांराधांअनिशंवारंवारंभृशमतिशयेनरमयामि क्रीडयामीतिभावः इहवनेतांराधांकिमनुसरामिहृदिसंगतत्वादेववृथाव्यर्थमेवकिंविलपामि विलापंकरोमि ॥ ४ ॥

तन्विखिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि ॥ तन्नवेद्मिकुतोगतासिनतेनतेनुनयामि ॥५॥

हृदिसंगतांतांप्रत्याह तन्वीति हेतन्वि असूययाअसहिष्णुत्वेनदुःखितंतवहृदयंआकलयामि तर्कयामितत्त्स्माद्हंनवेद्मिनजानेकुतःकुत्रगतासीति तेनकारणेनतेतुभ्यं अनुनयामि अप्रसादयामिक्रियार्थोपपदमितिचतुर्थीतिइति ॥ ५ ॥

दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि किंपुरेवससंभ्रमंपरिरंभणंनददासि ॥६॥

दृश्यसेइति हेराधेत्वंममपुरतः अग्रेगतागतंगमनागमनमेवविदधासिकरोषीतिदृश्यसे तर्हिपुरेवपूर्ववत्ससंभ्रमंसवेगंपरिरंभणमालिंगनंकिंकेन कारणेनददासि वि

रहिणोहिचित्तानुषंगात्सर्वतस्तामेवपश्यंति॥६॥

क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमिदे
हिसुंदरिदर्शनंममम्न्मथेनदुनोमि॥७॥

क्षम्यतामिति हेसुंदरिपूर्वकृतमपराधंक्षम्यतां अपर मीदृशंतवापराधंकदापिनकरोमिनकरिष्यामि अतएव म मदर्शनंदेहि यतः अहंमन्मथेनकामेनदुनोमिपीडामनु भवामि॥७॥

वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रणतेन॥किं
दुबिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे सप्तमः प्रबंधः

वर्णितमिति जयदेवकेनस्वार्थेकः इदंगीतंवर्णितं कि दृशेनजयदेवकेन हरेः प्रणतेनकृष्णास्याराधनपरेणपुनः कीदृशेन किंदुबिल्वंजयदेवकुलंतदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवो यस्य एतादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइव यथासागरादुत्पन्न श्चंद्रस्तथाकिंदुबिल्वोत्पन्नो जयदेवइति यद्वा किंदुबिल्व शासनं॥८॥

श्लोक॥हृदि बिसलता हारो नायं भुजं
गमनायकः कुवलयदलश्रेणी कंठे नसा
गरलद्युतिः॥मलयजरजो नेदं भस्मप्रि
यारहिते मयि प्रहर न हरभ्रांत्यानंग
क्रुधा किमु धावसि॥१॥

इदानींकामएवमेदुःखंप्रयच्छतीतितमुपालंभगोचरंकरो-
मीत्याशयेनाह हृदीति हेअनंगत्वंमयिहरभ्रांत्यामहादे
वभ्रमेण नप्रहरमाप्रहारं कुरुक्रुधाकोपेन किमुकिमिति
धावसिमारयितुंधावनंकरोषि कीदृशेमयिप्रियारहिते
राधावियोगिनिमयिहरभ्रांत्या नप्रहरप्रहारंमांकुरु स
र्वदाप्रियायुक्तो अहंत्वधुनाप्रियारहितइतिमयिहरभ्रमो
नयुक्तइतिभावः हरभ्रांतिंपरिहरति हेकाममममहृदिबि
सलतायाः हारोमृणाललतायाहारस्तद्विरहजन्यसंताप
शांत्यर्थंधृतः नायंभुजंगमनायकः शेषः इयंमेकंठेकुव
लयदलानांनीलोत्पलानां श्रेणीपंक्तिः शैत्यायधृताननु
सागरलद्युतिर्हालाहलदीप्तिः इदंमलयजरजोचंदनले
पोसर्वांगे तापशांत्यर्थंधृतंनतुभस्मविभूतिः ॥१॥

श्लोकः॥पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं
मा चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व मू-
र्छितजनाघातेन किं पौरुषं॥तस्या एव मृ
गीदृशो मनसिज प्रेंखत्कटाक्षानिलज्वा
लाजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधु
क्षते॥२॥

पुष्पसायकत्वेनकामः प्रसिद्धोतः इमान् चूतमंजरीरू
पानेवबाणान्धनुष्यारोप्यमांताडयिष्यतीतिशंकयापुनर-
पिकामायेवदैन्यंकरोति पाणाविति हेक्रीडानिर्जितविश्व

क्रीडयालीलयाजितंभुवनंयेनसः अमुंचूतसायकं आम्र पुष्पबाणंपाणौहस्तेमाकुरु चापंधनुःमारोपय सशरंमाकु रु हस्तेपिचेत्करोषितर्ह्यसुंसायकंमासंधेहीत्यर्थः हेमन सिज मदन यतःमूर्छितस्य मूर्च्छांप्राप्तस्यमादृशाजन स्याघातेनपीडयाकिंतेपौरुषंकस्तवपुरुषार्थः नकिम-पीत्यर्थः मूर्छितत्वेकारणमाह तस्याएवमृगीदृशो हरि णीनयनायाः तस्याएवेतिविरहाधिक्येनराधानामग्रह णाशक्तिःप्रतिपाद्यते प्रेंखंतोच्चलतो कटाक्षाएवानलाः वन्हयस्तेषांश्रेण्यापंक्त्याजर्जरितंखंडखंडीभूतंममम नःमनागपिस्वल्पमपि नाद्यापिसंधुक्षतेस्वस्थंनभवतिक्क चित्कटाक्षाशुगेतिपाठः तदाकटाक्षएवाशुगाबाणाः॥२॥

श्लोकः॥ भ्रूपल्लवो धनुरपांगतरंगितानि बाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण ॥तस्यामनंगजयजंगमदेवतायामस्त्राणि निर्जितजगंति किमर्पितानि॥३॥

ननुतत्कटाक्षादिचिंतनादेवतवदुःखंभवतिमदनस्यत र्हिकोपराधस्तत्राह भ्रूपल्लवइति इतीत्थंप्रकारेणस्मरेण कामेनतस्यां राधायां अस्त्राणि अर्पितानि स्थापितानिकिं तर्कयामि किंवितर्केनत्वस्त्राणि वीरेणस्वहस्तेस्थापयितु मुचितानिनत्वन्यत्रेत्याह निर्जितानि जगंतियैस्तानि तैरवास्त्रैर्जगत्त्रयंजित्वा तत्रस्थापितानीतिभावः तर्ह्यन्य-

त्रकिंस्थापितानीत्याह अनंगस्यकंदर्पस्यजये त्रैलोक्यवि जयेजंगमदेवतायांगमनशीलदेवतारूपायां इतीतिकिं भ्रू पल्लवोभ्रूलतातदेवधनुः अपांगतरंगितानि कटाक्षनिरीक्ष णानिएवबाणाः श्रवणपालिः कर्णप्रदेशएवगुणः प्रत्यंचा ३

श्लोकः॥ भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशि खो निर्मातु मर्मव्यथां श्यामात्मा कुटि- लः करोतु कबरीभारोपि मारोद्यमं॥ मोहं तावदयं च तन्वि तनुतां बिंबाधरो रागवा न् सद्वृत्तस्तनमंडलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ४ ॥

अधुनामनोविषयीकृतांराधां प्रतिस्वीयंदुःखमाह भ्रूचापइति हेतन्विकृशांगि भ्रूचापेभ्रुवावेवचापोधनुस्त त्रनिहितः अर्पितःकटाक्षविशिखः कटाक्षबाणः मर्मव्य थांमर्मपीडांतावन्निर्मातुकरोतुं विशिखस्यमर्मव्यथाज नकत्वंयुज्यतएवेतिभावः अनुचश्यामात्माश्यामवर्णः कुटिलः वक्राकारः कबरीभारोपि केशसमूहोपिमारोद्यमं कामोन्नत्यंतावत्करोतु योंतर्मलिनः कुटिलश्चभवतिसो न्यमारणायत्तएवेतिसूचितं अयंचबिंबाधरः बिंबोष्टः मोहंतनुतां विस्तारयतां कथंभूतोबिंबाधरः रागवान्लो हितवर्णः रागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यतएव सद्वृ त्तः साधुवर्तुलः तवस्तनमंडलः ममप्राणैः कथंक्रीडति

ये सद्वृत्ताः सन्मार्गप्रवर्तकास्तेतु परप्राणघातकाः नभवंति विरोधनामालंकारः ॥ ४ ॥

श्लोकः ॥ तानि स्पर्शसुखानि ते च तरला स्निग्धा दृशोर्विभ्रमास्तद्वक्रांबुजसौरभं स च सुधास्यंदी गिरां वक्रिमा ॥ सा बिंबाधरमाधुरीति विषयासंगेपि मंन्मानसं तस्यां लग्नसमाधि हंत विरहव्याधिः कथं वर्तते ॥ ५ ॥

तानीति तान्येवस्पर्शसुखानि यानिपुरानायिकासंगमानुभूतानि एतेनत्वगिंद्रियविषयलाभः तेचतरलाश्चंचलाः स्निग्धाः प्रेमान्विताः दृशोश्चक्षुषोर्विभ्रमाविलासाः एतेनरूपं तदेववक्रांबुजसौरभंवदनकमलसुरभित्वं एतेनगंधत्वं सचसुधास्यंदी अमृतद्रवयुक्तः गिरां वचसां यः वक्रिमावक्रत्वंएतेनशब्दः साचबिंबाधरमाधुरीबिंबसदृशोष्ठमाधुर्यंतदेवएतेनरसः इत्येवंप्रकारेणविषयासंगेपितस्यारूपरसस्पर्शादीनांसान्निध्येपिमममानसंमनस्तस्यांराधायां लग्नसमाधि प्राप्तस्थानंचेद्यदि तदाहंत इति खेदेविरहव्याधिः व्यथाकथंवर्ततेध्यानयुक्तस्ययोगिनोव्याधिनाशात् ॥ ५ ॥

श्लोक ॥ तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलो-त्तंसस्य वंशोच्चरद्गीतस्थानकृतावधान

ललनालक्षैर्न संलक्षिताः॥संमुग्धं मधु
सूदनस्य मधुरे राधामुखेंदो मृदुस्पंदं कंद
लिताश्चिरं ददतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ६
इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगो
विंदे महाकाव्येमधुसूदनोनाम
तृतीयः सर्गः॥३॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति तिर्यक्कंठेति मधुसूदनस्यकृष्णास्यकटाक्षोर्मयः कटाक्षदर्शनतरंगाः वः युष्माकं भक्तानांक्षेमंकल्याणंददतुप्रयच्छंतु कीदृशाः मधुरेसुंदरे राधायाः मुखमिंदुरिवतस्मिन् संमुग्धं अव्यक्तं मृदुस्पंदंकिंचिच्चलनंचयथास्यात्तथा पल्लविताः इंदुदर्शनात्तरंगाः अतीव भवंतीतिकटाक्षाणांतरंगसाम्यं नन्वन्यास्कपश्यंतीषु कथंराधामुखचंद्रएवपल्लविताउर्म्मयः अतआह वंशादुच्चरत्कवेणोर्निर्गच्छत्कगीतस्थानेषुगानपदेषु कृतावधानैर्दत्तमनोभिर्ललनालक्षैर्गोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताः नज्ञाताः कथंभूतस्यमधुसूदनस्यतिर्यग्वक्रः कंठोयस्यविलोलश्चंचलोमौलिर्मस्तकःकिरीटोवायस्य तरलश्चंचलउत्तंसः अवतंसोयस्यसः पश्चात्कर्मधारयः लक्षपदंबहुत्वोपलक्षकं मुग्धोहरिर्विरहीत्यर्थः॥६॥

अथ चतुर्थः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ यमुनातीरवानीरनिकुंजे मंद

मास्थितम् ॥ प्राह प्रेमभरोद्भ्रांतं माधवं राधिकासखी ॥ १ ॥

इदानींराधासखीकृष्णंप्रत्याह यमुनेति राधिकायाः सखीमाधवंकृष्णंवक्ष्यमाणंप्राह उक्तवतीकीदृशंमाधवंयमुनायास्तीरेयः वानीरकुंजः वेतसोपलक्षितंलतागृहंतस्मिन् मंदंतूष्णीं आस्थितं आसीनंपुनः कीदृशं प्रेम्णाराधायां प्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमयिप्रसादंयास्यतीत्युद्भ्रांतं ॥ १ ॥

अथ अष्टमप्रबंधः कर्णाटकरागेण एकतालीताले गीयते.

निंदति चंदनमिंदुकिरणमनुविंदति खेद मधीरं ॥ व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीरं ॥ १ ॥ सा विरहे तव दीना माधव मनसिजविशिखभया- दिव भावनया त्वयि लीना ॥ ध्रु० ॥

उक्तश्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटकरागः तल्लक्षणं कपोलपाणिर्गजदंतपत्रमेकंवहन् दक्षिणकर्णपूरे संस्तूयमानः सुरचारणौघैः कर्णाटकरागः शितनीलकंठः इति अत्रगीतेविरहोत्कंठावर्णनीया वासकशय्यासोत्कंठास्वाधीनभर्तृकातथा कलहांतरिताचापिविप्रलब्धानसारिका खंडितापोषिताचैववनिता श्चाष्टसंमताः

तत्रोत्कंठालक्षणंभरतोक्तं यस्याःसमुचितेप्यन्हिप्रवा सीनैतिवल्लभः सास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामता इतिगीतार्थस्तुहेमाधवसाराधातवविरहेसतिदीनादुःखि तात्वयित्वद्विषयेभावनया अनुचिंतनेनकामबाणः कृ ष्णाहृदयेप्रविश्यस्थितांमांनपीडयिष्यतीति भावनयाली नाप्रविष्टा कस्मादिव मनसिजविशिखभयादिव केन प्रकारेणेत्याह हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदति इंदुकिरण चंद्रदीधितिं अनुलक्षीकृत्य अधीरंअनल्पखेदंविंदति लभतेमलयसमीरंमलयवातंव्यालनिलयंसर्पस्थानं चं दनवृक्षस्तस्यामिलनेन स्पर्शनेनगरलमिव विषमिवक लयतिमन्यते॥१॥

अविरलनिपतितमदनशरादिव भवदव
नाय विशालं॥ स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति
सजलनलिनीदलजालं॥२॥

अविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजलन- लिनीदलजालंसजलकमलिनीपत्रसमूहमेववर्मतनुत्रंक रोति कस्मैप्रयोजनायभवदवनायस्वहृदयस्थितस्यभव तोरक्षणाय कस्मादिवअविरलंनिरंतरंपतितोयोमदनश र: कामबाणस्तस्मादिव कीदृशंवर्मविशालंविस्तीर्णं त्वंत स्याहृदयेसर्वदाइतिभावः॥२॥

कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलास

कलाकमनीयं॥ व्रतमिव तव परिरंभसु
खाय करोति कुसुमशयनीयं॥ ३॥
कुसुमेति कुसुमशयनीयंपुष्पशय्यांकरोति कीदृ
शं अनल्पविलासकलाभिः बहुतरक्रीडाकलाभिः कम
नीयंसुंदरं पुष्पशय्यास्वयमेवमनोज्ञा इयंशय्याविरचना
कुशलाशय्याभावेपुष्पशय्यांकरोतीत्यर्थः कमिव कुसुम
विशिखःकामस्तस्यशराः पुष्पाणितान्येवतल्पंशय्याता
दृशं व्रतमिवशरशय्याशयनरूपं दारुणंव्रतमितिभावः कि
मर्थंव्रतमित्यतआह. तवपरिरंभसुखाय आलिंगनसु
खंप्राप्तुमित्यर्थः॥ ३॥
वहति च गलितविलोचनजलधरमा
ननकमलमुदारं॥ विधुमिव विकटवि
धुंतुददंतदलनगलितामृतधारं॥ ४॥
वहतीति साराधाउदारंमनोज्ञं आननकमलंवह
ति धारयति कीदृशंचलितं उच्छसितंयद्विलोचनजलंनेत्रा
श्रुतद्धारयतीनि कमिव विधुमिव कीदृशंविधुं विकटेनदा
रुणेन महताविधुंतुदस्यराहोर्दंतेनदलनाद्गलितामृतधा-
रायस्मात्॥ ४॥
विलिखति रहसि कुरंगमदेन भवंतमस
मशरभूतं॥ प्रणमति मकरमधो विनिधा
य करे च शरं नवचूतं॥ ५॥

विलिखतीति हेकृष्ण साराधा असमशरभूतंकंदर्पस्वरूपंभवंतंत्वां रहसिएकांतेकुरंगमदेन मृगमदेन कस्तूरिकया विलिखति अधःकामरूपस्यभवतोधस्तान्मकरंकामवाहनं विनिधायकृत्वाकरे हस्तेनवचूतं नूतनाम्ररूपं शरंबाणंचविनिधायसंस्थाप्य प्रणमतिपूजानंतरं प्रणामोयुज्यतएव मकरस्यध्वजत्वे प्रसिद्धेवाहनत्वेपिनदोषः॥ ५॥

प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तवच
रणे पतिताहं॥त्वयि विमुखे मयि सपदि
सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहं॥६॥

प्रतिपदमिति हेकृष्ण साराधाप्रतिपदंप्रतिक्षणं इदमपि निगदति इदंकिं हेमाधव हेकृष्ण तवचरणे अहंपतिता किमित्यतआह त्वयिविमुखेपराङ्मुखेसति मयिसपदितत्क्षणं सुधानिधिरपि चंद्रोपि तनुदाहं शरीरपीडांतनुतेविस्तारयतियतश्चंद्रोप्येवंकुरुते अतस्तवचरणेपतिता॥६॥

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य भवंतमती
व दुरापं॥ विलपति हसति विषीदति रोदि
ति चंचति मुंचति तापं॥७॥

ध्यानेति हेकृष्ण अतीवदुरापंदूतिद्वारापिदुर्लभं भवंतंध्यानलवेनचित्तैकाग्र्यविशेषेण पुरोग्रपरिकल्प्यकल्पनां कृत्वा मयित्स्नेहंइदानींमपिनकरोतीतिविलापंकरोतीति हसति तवदर्शनेनविषीदति हास्यानंतरं आनर्थक्यात् अतएवरोदि

ति चंचतिस्थानांतरंगच्छतिस्थानांतरे आलिंगनादिकंक
रिष्यतीति अतएवतापंमुंचतिमनस्तापंत्यजति॥७॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि म
नसा नटनीयं॥हरिविरहाकुलबल्लवयु
वतिसखीवचनं पठनीयं॥८॥

इति श्रीगीतगोविंदे अष्टमःप्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंकथितंगीतं मन
साचित्तेनअधिकंसातिशयंयदिनटनीयंनृत्तयितव्यं तदा
हरिविरहेणकृष्णवियोगेनाकुलायाः बल्लवयुवत्याः राधा
याः सखीवचनंगीतरूपंपठनीयंश्रीजयदेवगीतेष्विदम
तिशयितव्यमिति भावः॥८॥

श्लोकः॥आवासो विपिनायते प्रियस
खीमालापि जालायते तापोपि श्वसि
तेन दावदहनज्वालाकलापायते॥सापि
त्वद्विरहेण हंत हरिणीरूपायते हा क
थं कंदर्पोपि यमायते विरचयन् शार्दू
लविक्रीडितं॥१॥

गीतोक्तमर्थंश्लोकेनाह अवासइति हेकृष्ण हंतेतिखे
दानुकारे साराधापित्वद्विरहेणभवद्वियोगेन हरिणीरूपायते
मृगीरूपमिवाचरति कथमित्यतआह आवासः गृहंविपि
नायतेवनमिवाचरतीति त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापिस

खीसमूहोपिस्वेच्छागमननिवारकतयाजालायते जालमिवाचरति तापोपिदेहदाहोपिश्वसितेनश्वासोच्छ्वासेनदावदहनज्वालाकलापायते अरण्यवन्हिज्वालापरंपरेवाचरति कंदर्पोपि कथंयमायतेयमइवाचरति हाशब्दःस्वात्मनो दुःखाधिक्यसूचनार्थः कीदृशः कंदर्पः शार्दूलविक्रीडितंव्याघ्रचेष्टितंविस्तयन् मृगीमरणंशार्दूलादेवभवति॥१॥

अथ नवमः प्रबंधो देशाखरागेण एकतालीताले गीयते.

स्तनविनिहितमपि हारमुदारं॥सा मनुते कृशतनुरिव भारं॥१॥राधिका विरहे तव केशव॥ध्रु०॥

इदानींसखीपुनरपिराधायादुःखचेष्टितंगीतेनाह स्तनेति गीतस्यास्यदेशाखरागः एकतालीतालः तल्लक्षणं आस्फोटनाविःष्कृतरोमहर्षो नियुद्धसन्नद्धविशालबाहुः हे केशवकृष्ण तवविरहेजातेसति साराधा एवंचेष्टते कीदृशामित्यत आह कृशतनुः विरहकृशशरीरासा स्तनविनिहितमपिस्तनयोःस्थापितंउदारंबहुमूल्यं हारमपिभारमिवमनुते॥१॥

सरसमसृणमपि मलयजपंकं॥पश्यति विषमिव वपुषि सशंकं॥२॥

सरसमिति साराधा सरसमसृणं सार्द्रंचिक्कणं द्रवरूपं मलयजपंकमपिचंदनलेपमपि वपुषिसशंकं विषमिवपश्यति

नवविरहात् ॥ २॥

श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं॥ मदनदहनमिव वहति सदाहं॥ ३॥

श्वसितेति साराधा श्वसितपवनं निश्वासवायुं मदनदहनमिव कामाग्निमिव वहति धारयति वायोरपि दाहकत्वात् कीदृशं अनुपमः उपमारहितः परिणाहो विशालता यस्य तं अतिदीर्घं सदाहं उष्णत्वाद्दाहयुक्तं॥ ३॥

दिशि दिशि किरति सजलकणजालं॥ नयननलिनमिव विगलितनालं॥ ४॥

दिशीति साराधा सजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसाहितं नयनमेव नलिनं पद्मं दिशि दिशि भवद्दर्शन वांछया विकिरति क्षिपति कीदृशमिव विगलितदंडमिव सर्वतः पश्यतीत्यर्थः॥ ४॥

नयनविषयमपि किसलयतल्पं॥ कलयति विहितहुताशविकल्पं॥ ५॥

नयनेति साराधा नयनविषयमपि नेत्रगोचरमपि किसलयतल्पं पल्लवशयनीयं न कलयति न जानाति कथंभूतं विहितः कृतः हुताशस्याग्नेः विकल्पः संशयो यत्र तं अतिसंतापजनकत्वात् तादृशं गणयति मनुते॥ ५॥

त्यजति न पाणितलेन कपोलं॥ बालशशिनमिव सायमलोलं॥ ६॥

त्यजतीति सापाणितलेन हस्ततलेन कपोलं गंडस्थलं नत्यजति शंकितत्वात् कमिव सायंसंध्याकाले अलोल निश्चलं बालशशिनमिव द्वितीया चंद्रमिव हस्तेनाच्छादितत्वात् संध्यासाम्यं ॥ ६ ॥

हरिरिति हरिरिति जपति सकामं ॥ विरहविहितमरणेव निकामं ॥ ७ ॥

हरिरिति सानिकाममतिशयेन सकामं साभिलाषं हरिर्हरिरितिजपति कथंभूतेचविरहेणत्वद्वियोगेनाविहितं कृतंमरणं यस्याः सेवअन्येपिमरणे हरिरितिमंत्रंजपंति ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितमिति गीतं ॥ स्फुरयतु केशवपदमुपनीतं ॥ ८ ॥

इति श्रीगीतगोविंदे नवमः प्रबंधः

श्रीजयदेवोक्तं इतिपूर्वगीतं केशवएवपदंविश्रांतिस्थानं यस्य नतूभक्तंस्फुरयतु कीदृशंउपनीतंउपास्थितीकृतं ॥ ८ ॥

श्लोकः ॥ सा रोमांचति सीत्करोति विलपत्युत्कंपते ताम्यति ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि ॥ एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं ते रसात्स्ववैद्यप्रतिमप्रसीदसि यदि त्यक्तोन्यथा हस्तकः ॥ १ ॥

अधुना सातवविरहेणावश्यंमृगयतिइतिसूचयन्शा-

र्दूलविक्रीडितवृत्तेनश्लोकेनाह सारोमांचतीति हेत्वंवैद्यप्र
तिम अश्विनीकुमारतुल्य यदित्वंप्रसीदसि प्रसन्नोभवसि
वरतनुःसुकुमारांगीसाराधाएतावति अतनुज्वरेसति तव
रसात्किन्नजीवेत् अपिजीवेदेव रसःश्रृंगारः औषधंच अ
न्यथाप्रसंगताभावे हस्तकः हस्तालंभस्त्यक्तः ज्वरेसतिए
तेव्याधयोभवंति तेतस्यांवर्ततइत्याह साराधारोमांचतिस
रोमांचाभवतीत्यर्थः सीत्करोतिसीत्कारशब्दंकरोतीत्यर्थः
विलपति विलापंकरोति उत्कंपतेसकंपाभवतिक्राम्यति-
ग्लानियुक्ताभवति ध्यायति चिंतयति उद्भ्रमतिउच्चैर्भ्रांता
भवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पततिशय्यादौगच्छ
ति उद्यातिउच्चैर्गच्छतिमूर्च्छांप्राप्नोतिज्वरिणःपुरुषस्यए
तावद्भवतीति॥१॥

श्लोक॥स्मरातुरां दैवतवैद्यहृद्य त्वदंग
संगामृतमात्रसाध्यां॥विमुक्तबाधां कुरु
षे न राधामुपेंद्र वज्रादपि दारुणोसि॥२

पुनरुपेंद्रवज्रावृत्तेनाह स्मरातुरामिति हेदैवत वैद्यवत्
अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हेउपेंद्रइंद्रानुजत्वंराधांविमु
क्तबाधांत्यक्तपीडांनकुरुषे अतोवज्रात्कुलिशादपि दा-
रुणोसि अधिकविषमोसि स्मरातुरांकामार्तांपुनःकीदृ
शींत्वदंगसंगस्त्वच्छरीरसंबंधएवामृतंतन्मात्रेण साध्यांप्र
तिकार्यां॥२॥

श्लोकः॥ कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोरा-
श्चर्यमस्याश्चिरं चेतश्चंदनचंद्रमःकम
लिनीचिंतासु संताम्यति॥ किं तु क्षां-
तिवशेन शीतलतनुं त्वामेव मेकंप्रियं
ध्यायंती रहसि स्थिता कथमसौ क्षी
णा क्षणं प्राणिति॥ ३॥

एवंविधापि राधात्वच्चिंतनेनैवजीवतीत्याह कंदर्पेति हेकृष्ण अस्याराधायाश्चेतोमनः चिरंचिरकालं चंदनस्य चंद्रमसःकमलिन्याश्चचिंतासुस्मरणेष्वपिसंताम्यतिग्लानिं प्राप्नोति इदंमहदाश्चर्यं कीदृश्याः अस्याः कंदर्पज्वरेणतापेन यःसंज्वरःपीडातेनाकुलाचंचलातनुःशरीरंयस्यास्तस्याः किंतुरहसिएकांतेस्थितासौराधात्वामेवएकं असाधारणंप्रियंवल्लभंध्यायति क्षणंमुहूर्तंक्षांतिवशेनक्षांत्यावृत्ततयाल त्कांतिवशेनेतिपाठः नदाअस्मिन्क्षणेनायातः क्षणांतरेआगमिष्यतीति अनुरागेणकथंप्राणितिजीवतीति कथमिति प्रश्नेकीदृशीक्षीणाकृशांगी॥ ३॥

श्लोकः॥ क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे
नयननिमीलनखिन्नया यया ते॥ श्व
सिति कथमसौ रसालशाखां चिरविरहे
ण विलोक्य पुष्पिताग्रां॥ ४॥

पुनरपिउद्दीपनविभावेनविरहोद्रेकंपुष्पिताग्रावृत्तेनाह

क्षणमिति हेकृष्णा ययाराधयाते वियोगः पुरापूर्वं क्षणमपि नसेहेनसोढः कीदृश्याराधयानयनयोर्नेत्रयोर्निमीलनेन निरंतरदर्शनघातात्चक्षुर्निमेषेण खिन्नयादुःखितयाऽसौरा धाचिरविरहेण तवचिरवियोगेनकथंकेनप्रकारेणश्वसिति जीवतीतिनज्ञायते किंकृत्वा वसंतेपुष्पितोग्रभागोयस्यास्तां रसालस्याम्रस्यशाखां विलोक्यदृष्ट्वा ॥ ४ ॥

श्लोकः ॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसा-
दुधृत्य गोवर्धनं बिभ्रद्बल्लवसुंदरीभिरधि
कानंदाच्चिरं चुंबितः ॥ कंदर्पेण तदर्पिता-
धरतटीसिंदूरमुद्रांकितो बाहुर्गोपतनोस्त
नोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥ ५ ॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीत
गोविंदे महाकाव्ये स्निग्धमाधवो
नाम चतुर्थः सर्गः

इदानींकथोपक्रमंत्यक्त्वा कविर्भक्तानाशिषयति शार्दू लविक्रीडितवृत्तेन वृष्टीति गोपतनोर्गोपशरीरस्यकंसद्विषः कृष्णस्यबाहुर्हस्तोभवतस्तवभक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसिकल्या णानि तनोतुविस्तारयतु कथंभूतः बाहुः वृष्ट्याजलवर्षेण व्याकुलस्य दुःखितस्य गोकुलस्य गोपसमूहस्य अवनंपा लनंतत्ररसोनुरागोवीर्यंवातस्माद्गोवर्द्धनंपर्वतंउद्धृत्यउत्स द्यचिरंसप्ताहं बिभ्रत्धारयन् पुनः कीदृशः बल्लवीभिः

गोपीभिरधिकानंदादतिहर्षाच्चुंबितः कंदर्पेणकामवशात्ता-भिर्गोपीभिः अर्पिताः स्थापिताः अधरतटयएवसिंदूरचि न्हानिलोहितत्वात् तैरंकितश्चिन्हितःस्निग्धितः स्नेहवा-न् ॥ इतिगीतगोविंदटीकायांचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥

अथ पंचमः सर्गःप्रारभ्यते.

श्लोकः॥ अहमिह निवसामि याहि रा धामनुनय मद्वचनेन चानयेथाः॥इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता स्वयमिदमे-त्य पुनर्जगाद राधाम्॥१॥

इदानीं कृष्णप्रेरितासखीराधामाह अहमिति इतिमधुरि पुणाकृष्णेननियुक्ताप्रेरितासखीस्वयमेत्य इदंवक्ष्यमाणंरा-धांपुनर्जगादऊचे इतीतिकिं हेसखि अहमिहकुंजे निवसा मिस्थितोस्मि त्वंराधांप्रतियाहि अनुनयच सांत्वय मद्वचने नमद्वचसाराधामानयेथाश्च आनयस्वइति ॥ १॥

अथ दशमप्रबंधो वराडिरागेण रूपकताले गीयते.

वहति मलयसमीरे मदनमुपनिधाय॥ स्फुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयद-लनाय॥१॥ तव विरहे वनमाली सखि सीदति॥ध्रु०॥

मत्सखीजगादत्वदेवगीतेनाह वहतीति गीतस्यास्यव-

राडीरागः रूपकतालः तल्लक्षणं विनोदयंती दयितंस्फकेशी स्फकंकणाचमरचालनेन कर्णेदधानास्फरपुष्पगुच्छं वरांगने यंकथितावराडी अभिसारिकानायिकावर्णनीयारसिकर सत्वे संस्कृताप्राकृतामिष्टाततोपभ्रंशभाषणा॥ततःप्रिय तरावेश्यासर्वतश्चाभिसारिका इति तस्याः लक्षणंभरते- नोक्तं लज्जांहित्वासमाकृष्ययौवनेनमदेनवा अभिसारय तेकांतंकीर्तितासाभिसारिका गीतार्थस्त्र हेसखिराधे त्वद्वि रहेत्वद्वियोगेवनमालीकृष्णः सीदति दुःखितोभवति कस्मि न्सति मदनं कामंउपनिधाय सहायंकृत्वामलयसमीरे द क्षिणसंबंधिनिपवनेवहतिसति विरहिणां वियोगिनां हृदय दलनाय आस्फोटनाय कुसुमानांनिकरेसमूहेस्फुटति सति विकसतिसति॥१॥

दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति
॥पतति मदनविशिखे विलपति विकल
तरोऽति॥२॥

दहतीति हेराधे सः कृष्णः शिशिरमयूखे हिमकरेदह- तिसतिसंतापं जनयतिसति मरणमनुकरोति दशम्यवस्थाज नितपीडामनुभवतित्वत्प्राप्त्याशयाकष्टेनजीवनंधारयतीत्य र्थः मदनविशिखेकामबाणेपततिसति अतिविलपति अ तिशयेनविलापंकरोति कीदृशः कृष्णः विकल तरः वि ह्वलतरः॥ २॥

ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति॥ मनसि वलितविरहे निशि निशि रुजमुपयाति॥३॥

ध्वनतीति मधुपिबंति तेमधुपाभ्रमरास्तेषांसमूहेध्वनतिशब्दंकुर्वंति सतिश्रवणंकर्णौअपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहेसति निशिनिशिप्रतिरात्रंरूजंपीडां उपयाति प्राप्नोति॥३॥

वसति विपिनविताने त्यजति ललितमपि धाम॥ लुठति धरणिशयने बहुविलपति तव नाम॥४॥

वसतीति साविपिनविताने अरण्यविस्तारे वसति तिष्ठति ललितमपिधामसुंदरमपिग्रहं त्यजति पृथ्वीशय्यायांलुठति विचेष्टते तवनामबहुअनेकवारंविलपति अथवाधाम शरीरं अखिललावण्यास्पदं श्रीविग्रहमपित्वांविनानाशास्तइत्यर्थः४

भणति कविजयदेव इति विरहविलसितेन॥ मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन॥५॥

इति श्रीगीतगोविंदे दशमः प्रबंधः

भणतीति कविजयदेवेइति हरेः विरहस्यवियोगस्यविलसितेनं विलासितेन भणतिसति वियोगचेष्टितं कथयति सतीत्यर्थः हरिः कृष्णः मनसिजयदेवसंबंधिचित्तेसुकृतेन

पूर्वार्जितपुण्येन हेतुना उदयतुउदयंप्राप्नोतु कीदृशेमनसिर-भसस्यहर्षस्यविभवआधिक्यंयस्मिन्॥५॥

श्लोकः॥ पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धयस्तस्मिन्नेव निकुंजमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः॥ ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमंत्रावलीं भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं वांछति॥१॥

किंच त्वत्प्राप्त्यर्थंतपःकरोतीत्याह पूर्वमिति श्रीकृष्णः तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थे निकुंजमेवलतागृहमेवम न्मथमहातीर्थं कामतीर्थंतत्र पुनस्त्वां अनिशंवारंवारंध्याय न् तवैवआलापमेवसंभाषणमेव मंत्रावलीं मंत्राक्षरसमूहं जपन्निव भूयःपुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतं त्व दीयस्तनकलशगाढालिंगनं पीयूषमिवामृतमिव वांछति तस्मिन्कस्मिन् यत्रमहातीर्थे त्वयासमंपूर्वंरतिपतेः काम-स्यसिद्धयोमनोरथाः आसादिताः प्राप्ताः यथा सिद्धिप्राप्त्य नंतरंमोक्षामृतंप्राप्यतेतद्वत्॥१॥

अथ एकादशप्रबंधः केदाररागेण एकतालीताले गीयते.

रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेषं॥ न कुरु नितंबिनि गमनविलं-

बनमनुसर तं हृदयेशं ॥ १ ॥ धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ॥ गोपी पीनपयोधरमर्दनचंचलकरयुगशाली ॥ ध्रु० ॥

इति पदार्थपाठः कुत्रचिदस्ति गोपीपीनपयोधरयोर्मर्दनेनचंचलेनकरयुगेनाढ्यः आढ्यः शालीतिविख्यातः हे राधे यमुनातीरेवनेयमुनातीरविषयेवने अथवावेतसवने वनमालीश्रीकृष्णोवसति किंभूतेवनेधीरः मंदः समीरः वायुर्यत्र एतेनवायोस्त्रैविध्यमुक्तं तस्याश्चस्थानोत्कंठाजनिता इतिध्रुवपदम् हेनितंबिनि त्वंतंवनमालिनमनुसर अनुगच्छ. गमनविलंबनं अभिसाराय कालातिक्रमंनकुरुमाकृथाः हे नितंबिनि बृहन्नितंबत्वाच्चलितुंनशक्नोतीति तांत्वरयति किंभूतं रतिः संभोगस्सुखंसारमुत्कृष्टंयत्र अभिस्त्रियतेऽस्मिन्नित्यभिसारः संकेतस्थानंतत्रगतंप्राप्तंपुनः कथंभूतं तव मनस्तदधीनमित्यर्थः अथवाहृदयेवर्तमानं तंवनमालिनमिति योज्यं किंभूतं आतुरेवेदमिति केवलसुखहेतुत्वात् शमेव अपिच ॥ १ ॥

नामसमेतं कृतसंकेतं वादयते मृदु वेणुं ॥ बहु मनुते तनुते तनुसंगतपवनचलितमपि रेणुं ॥ २ ॥

नामसमेतमिति हेराधेहरिः मृदुवेणुंकोमलवंशंवादयते

मृद्विति क्रियाविशेषणं कथंयथास्यात् तवनामाक्षरसंयुक्तं कृतसंकेतंयथास्यात्तथाचपुनः ततोवनेतनुसंगतपवनचलितं रेणुं अपिबहुमनुते कथंयथाभवति अततुअनल्पंयथाभवति२

पतति पतत्रेविचलति पत्रे शंकितभवदु
पयानं॥रचयति शयनं सचकितनयनं
पश्यति तव पंथानं॥३॥

पततीति हेराधेकृष्णः शयनंरचयति तवपंथानंपश्यति कथंभवति सचकितनयनंयथास्यात् किंभूतं तवपंथानंशंकितंभवत्याउपयानं आगमोयत्रतंपुंवद्भावः भवतीशब्दस्यपुंस्त्वं कसति पतत्रे पक्षिणिपतति वृक्षांतरंगच्छति सति पुनः कसतिवृक्षपत्रेचलतिसति॥३॥

मुखरमधीरं त्यजमंजीरं रिपुमिव केलि
सु लोलं॥चल सखि कुंजं सतिमिरपुं
जं शीलय नीलनिचोलं॥४॥

हेसखिराधे त्वंकुंजंचल अभिसारानुरूपां सामग्रींशिक्षयति मंजीरंनूपुरंत्यज किंभूतंनूपुरं अधीरंअज्ञं अतएव मुखरं वाचालं अभिसारोचितं नजानाति अथवासाध्वेतन्मंजीरस्य मुखरस्ययतोनिमित्तवन्नैमित्तिकं कुतः मंजीरं अधुनाविस्तुसखे पुनःकिंभूतं केलौक्रीडायां सुलोलं अत एवरिपुमिव अपिच नीलनिचोलंनीलं कृष्णं वस्त्रंशीलयपरिधेहि किं विशिष्टंकुंजं तिमिरपुंजेनसहितं अथवासखीशिरं

पुंजंयथास्यात्तथाचल उद्योतहीनाभिसारोयुक्तः ॥४॥

उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलब लाके॥ तडिदिव पीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके॥५॥

हेपीते पीतवर्णेगौरित्वंमुरारेः उरसिसुकृतविपाकेदुरापप रिणामे राजसिराजयिष्यसि वर्तमानसामीप्येलट् किंविशिष्टेउ रसि उपहितहारे आरोपितहारे कथंकस्मिन्निव तरलबलाके घनइवमेघइव चंचलपक्षिविशेषे केव तडिदिव कदा रतिवि परीतेपुरुषायितसुरतसमये उपहितहारउरः तरलबलाका घनेनोपमीयते सापीतातडिता तस्यांपुरुषायितत्वेचललं ५

विगलितवसनं परिहृतरशनं घटय जघ नमपिधानं॥ किसलयशयने पंकजनय ने निधिमिव हर्षनिदानं॥६॥

हेराधेकिसलयशयनीयेवर्तमानेपंकजनयनेपुंडरीका- क्षेजघनंघटय आरोपय किंभूतं विगलितवसनंस्वयमेवत- तएवपरिहृतरशनं त्यक्तमेखलं अतएव वसनाभावात् अ पिधानंपिधानरहितं अतएवनिधिनोपमीयते किमिव निधि मिव किंभूतंनिधिं हर्षनिदानं हर्षस्यआदिकारणं॥६॥

हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि या ति विरामं॥ कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामं॥७॥

अपिच हरिरिति हेराधे सत्वररचनं शीघ्रसाधनं यथास्यात्तथा ममवचनंकुरु किंतन्ममवचनं मधुरिपुकामं श्रीकृष्णवांछां पूरयन चेत्किंस्यात् हरिरभिमानी अतोलाघवं नसंहते पश्चा-त्तांत्यक्ष्यति पश्चादपिकरिष्यसेचेत् इदानीमेवकुरु अन्यथेयं रात्रिरपिविरामं अवसानंयातिगच्छति अभिसारिककालोपि यास्यति ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमर मणीयं॥ प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं न मत सुकृतकमनीयं॥ ८॥ इति श्रीगी तगोविंदे महाकाव्ये एकादशः प्रबंधः॥

हेवैष्णवाः हरिंनमत नमस्कुरुत किंभूतं हरिंजयदेवेसद यं किंविशिष्टेजयदेवे परमरमणीयंइदंपूर्वोक्तंभणति कथंप्र मुदितहृदयं किंभूते कृतहरिसेवे किंभूतं हरिं सुकृतमिवकम-नीयं सुकृतेनयाकमनीयं अभिलक्षणीयम् ॥ ८॥

श्लोकः॥ विकिरति मुहुः श्वासानाशाः पुरो मुहुरीक्षते प्रविशति मुहुः कुंजं गुं जन् मुहुर्बहु ताम्यति॥ रचयति मुहुः श य्यां पर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदन-क्लांतः कांते प्रियस्तव वर्तते॥ १॥

इदानीं सत्वरगमनायप्रोत्साहयति हेकांतेतवप्रियः सद नेन तेन कदनंग्लानिः श्रांतः क्लांतः तथाविधः सन्किंकरोती

त्याह त्वंनागतैवेतिकृत्वामुहुः श्वासान्विकिरतिनिश्वासधा राःमुंचति पुरः अग्रेमुहुर्वारंवारं आशाः दिशाः ईक्षते विलोक यतिच व्याकुलतयाकस्याः दिशआगमिष्यतीति सर्वादिशः एककालमवलोकयति तत्राप्यदृष्ट्वा बहिर्निर्यातस्तत्रैवनि- कुंजइवतिष्ठतीति मुहुर्मुहुः प्रविशति वारंवारंकुतोनागता किंकेनविनिवारिताउतकुतोभयाद्वाइत्यादितस्याअनागम नहेतुं विमृश्यमुहुर्वारंवारं अव्यक्तशब्दं तान्यतिज्ञापयति अथवात्वयेदंविमर्शनं आगमिष्यत्येवेतिमुहुः शय्यांरचय ति तथाप्यदृष्ट्वापर्याकुलंयथास्यात्तथाममानुरागादधुना आगमिष्यत्येवेति मुहुरीक्षते इतिकदनशब्दस्यतात्पर्यं हरिणीच्छंदः दीपकालंकारः ॥१॥

श्लोकः ॥ त्वद्वाक्येन समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तंगतो गोविंदस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः सांद्रतां ॥ कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मदभ्यर्थना तन्मुग्धे विफलं विलंबनमसौ रम्योभिसा रक्षणः ॥२॥

इदानीं सांप्रतमेवगंतुंयोग्यमितिहेतुमाह त्वद्वाक्येने ति हे मुग्धेमूढेत्वद्वाक्येनासूयामानसहितेनसमंसहसम- ग्रं सामग्र्येणाधुनाइदानींतिग्मांशुः सूर्यः अस्तंगतः अ सूयामानसहितः सूर्योस्तंगतः अभिसरणकालोयमित्यर्थः

गोविंदस्य कृष्णस्य मनोरथेन इदानीं राधा आगमिष्यतीति वांछया समंसहतमः अंधकारः सांद्रतांनिबिडतांप्राप्तंतमसि अभिसरणंयोग्यमित्यर्थः दीर्घामदभ्यर्थनाशीघ्रंगम्यतामि ति मदीयाप्रार्थना कोकानांचक्रवाकानां करुणस्वनेनवि रहदशाशब्देनसदृशीयोग्या यथाकोकानांकरुणास्वनोनाना प्रकारःश्रूयते तथामदीयाः काकूक्तयः संप्रतिकार्येभवंतीत्य र्थः तस्माद्धेतोर्विलंबनंविफलं असौ अभिसारक्षणोअभिसा रकालोरम्योगमनयोग्यइत्यर्थः सहोक्तिरलंकारः शार्दूल विक्रीडितंवृत्तं ॥ २ ॥

श्लोक ॥ आश्लेषादनुचुंबनादनुनखो
ल्लेखादनुस्वांतजात् प्रोद्बोधादनुसंभ्र
मादनुरतारंभादनुप्रीतयोः ॥ अन्यार्थं
गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः संभाषणैर्जा
नतोर्दंपत्योर्निशि को न को न तमसि
व्रीडाविमिश्रो रसः ॥ ३ ॥

अभिसारेरसाधिक्यंभवतीत्याह आश्लेषादिति दंपत्यो र्जायापत्योस्तमसिअंधकारेव्रीडाविमिश्रोलज्जायुक्तःकः कः रसोनभवेत् इतिनअपितुसव्रीडाः सर्वएव शृंगारादिः रसोभवत्येव कथंभूतयोर्दंपत्योः अन्यार्थेपरस्त्रीपरपुरुषा र्थेगतयोः संकेतस्थानं प्राप्तयोः पुनःकीदृशयोः भ्रमाद्भ्रां तेः गाढांधकारेरसात्मिलितयोः संगतयोः अनंतरंआश्ले

षादि विशेषणानियोजनीयानि तत्रएवंसंभोगक्रमः प्रथमं आलिंगनं ततश्चुंबनं ततोनखक्षतं ततःकामोद्बोधः ततःसत्वरः ततोमैथुनं ततःप्रीतिस्ततोभावनमिति क्रममाह आश्लेषादिति आश्लेषादालिंगनादनुपश्चान्नखोल्लेखादनुनखक्षतात्पश्चात्स्वांतजा समोद्बोधादनुकामबोधात्पश्चात्संभ्रमादनुवेगात् पश्चाद्रतारंभात् अनुरूरयोगात् पश्चात्प्रीतयोस्तृप्तयोः पुनःकीदृशयोः संभाषणैरालापैर्जानतोः नममेयं भार्यानायं ममपतिरिति ॥ ३॥

श्लोक ॥ सभयचकितं विन्यस्यंतीं दृशं
तिमिरे पथि प्रतितरुमुहुः स्थित्वा मंदं
पदानि वितन्वतीं ॥ कथमपि रहः प्राप्तामं
गैरनंगतरंगिभिः सुमुखि सुभगः पश्य
न् स त्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥ ४ ॥

इदानीं तल्लाभात्कृष्णः कृतार्थोभवत्वित्याह सभयेति हेसुमुखि सुवदनेराधे सुभगः सौभाग्यवान्सकृष्णस्त्वांपश्यन् कृतार्थतांउपैतुप्राप्नोतु कीदृशींत्वां तिमिरेअंधकारसहिते पथिमार्गेसभयचकितंभयविस्मयाभ्यांसहितंयथास्यात्तथादृशंनेत्रंविन्यस्यंतींनिरीक्षयंतीं निबिडांधकारदर्शनाद्भयअंधकारेनिःशंकागमनाद्विस्मयः पुनः कीदृशीं प्रतितरुप्रतिवृक्षेमुहुः पुनः पुनः स्थित्वामंदंशनैःपदानिचरणव्यापारान्वितन्वतींमेप्रियतमोअत्रैवागमिष्यतीति मंदंचरणारविंदं

धारयंतीतिभावः पुनः कीदृशीं कथमपि अंधकारस्यनिबिडत्वात्केनापिप्रकारेणरहः एकांतस्थलंप्राप्तां पुनः कीदृशीं कामस्ययस्तरंगः पुनरुद्बोधः सयेषुतैः कामोल्लासिभिरंगैहस्तपादादिभिरुपलक्षितांउपलक्षणेतृतीया॥ ४॥

श्लोक॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थलीनेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः॥ स्वच्छंदं व्रजसुंदरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकी नंदनः॥ ५॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविंदे महाकाव्ये अभिसारिकावर्णने साकांक्षपुंडरीकाक्षोनाम पंचमः सर्गः ५

इदानींकविः सर्गांतेभक्तजनमाशिषयति राधेति देवकीनंदनः श्रीकृष्णः त्वांभक्तंचिरं अवतुदुरितात्रक्षतुकीदृशः कृष्णः राधायामुग्धंसुंदरंयन्मुखारविंदंमुखकमलंतस्य मधुपोभ्रमरइवनीलत्वान्मुखपानकर्तृत्वाच्च पुनः कीदृशः अवन्या भारावतारेक्षमः समर्थः अवनीभारावतारांतकः इतिवापाठः तदाऽवन्याभुवः भाररूपोऽवतारोयेषामसुराणांतेषामंतकोनाशकः पुनः कीदृशः स्वच्छंदानांस्वाधीनानांव्रजसुंदरीजनानां गोपीनांमनस्तोषेचित्तसंतोषेदोषोरात्रिमुखमिव रात्रिमुखेहि नार्यस्तुष्यंति पुनः कीदृशः त्रैलोक्यस्यलोकत्रयस्यचामौलि

स्थलीवृंदाटवीतस्यानेपथ्योचितमलंकारयोग्यंनीलरत्नमिव- स्थितः पुनः कीदृशः कंसस्य मातुलस्यमारणेधूमकेतुरिवास्थितः राधागमनेसाकांक्षइत्यर्थः ॥५॥ ॥ इतिश्री गीतगोविंदटी कायांपंचमः सर्गः ॥५॥

अथषष्ठः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक ॥ अथ तां गंतुमशक्तां चिरमनुर क्तां लतागृहे दृष्ट्वा ॥ तच्चरितं गोविंदे म नसिजमंदे सखी प्राह ॥१॥

अथेति अथशब्दोमंगलार्थः अनंतरंवासखीगोविंदेकृ ष्णांतिकमागत्येत्यर्थः तच्चरितंराधाचरितंप्राहउक्तवतीकिंकृ त्वालतागृहेतांराधांगंतुं अशक्तांदृष्ट्वा कीदृशींराधां चिरंअ नुरक्तांअनुरागिणीं कीदृशे गोविंदेमनसिजेन कामेनमंदे पीडिते ॥१॥

अथ द्वादशः प्रबंधो गुणकरीरागेण रूपक ताले गीयते.

पश्यति दिशि दिशि रहसि भवंतं ॥ त्वदध रमधुरमधूनि पिबंतं ॥१॥ नाथ हरे जय नाथ हरे सीदति राधा वासगृहे ॥ ध्रु० ॥

गुणकरीरागः रागलक्षणं रतोत्सुकाकांतपथप्रतीक्षामा लापयंतीमृदुपुष्पतल्पे इतस्ततः प्रेरितदृष्टिरार्ताश्यामातनुर्गौ णकरीप्रदिष्टाइति अस्मिन्वासकसज्जावर्णन वासवेश्मनि

कल्पिततल्पेवा समागमविधिं विदधाना पश्यति प्रियसमा गमशय्यांपश्यतिस्मप्रियवासकशय्यां इतिपश्यतीति हे नाथ हे हरे द्विरुक्तिः साराधातववासगृहेसांकेतिकनिकुंज मंदिरेत्वतूत्वत्तः हेतोः सीदति अवसन्नाभवति कथमि- त्यतआह साराधाएकांतेस्थितासतीदिशिदिशि भवंतंत्वां पश्यति अवलोकयति कीदृशंत्वां अधरवत् नायकाधरा मृतवत् मधुराणि मधूनि माध्वीकानिपिबंतं॥१॥

त्वदभिसरणरभसेन वलंती॥पतति पदानि कियंति चलंती॥२॥

नन्वेवंचेत्तर्हि किमितिनागतेत्यतआह त्वदभि सरणेतवाभिसारेरभसउत्साहस्तेन वलंती अभिमुखीभ वंती कियंतिकतिपयानिपदानिचलंतीसतीपततित्वद्विर हमूर्च्छयागंतुंअसमर्थेत्यर्थः॥२॥

विहितविशदबिसकिसलयवलया॥ जीवति परमिह तवरतिकलया॥३॥

हाकष्टमेवंचेदशक्तातर्हि कथंजीवतीत्यतआह हेकृ ष्णसाराधातवरतेःकलया सुरतलेखचिंतनेनइहसमयेप रंकेवलंजीवतिजीवनहेतुरन्योनास्तीत्यर्थः कीदृशीवि- हिताःकृताःविशदाः शुभ्राबिसकिसलयाः मृणालांकुरा एववलयाःकंकणानियस्याःसा॥३॥

मुहुरवलोकितमंडनलीला॥मधुरिपु

रहमिति भावनशीला ॥ ४ ॥

मुहुरिति साकीदृशीपूर्वपदेनान्वयः पुनः पुनः अवलोकिता मंडनलीला अलंकारविलासोयया तेनविनानिरर्थकमितिपुनःपुनः वदति पुनः कीदृशी अहंमधुरिपुः कृष्णइतिभावनंध्यानमेवशीलं स्वभावः सद्वृत्तंयस्याः सा ॥ ४ ॥

त्वरितमुपैति न कथमभिसारं ॥ हरिरि- ति वदति सखीमनुवारं ॥ ५ ॥

तदेवाह त्वरितमिति हरिः मच्चित्तापहारीअभिसारंसंकेतस्थलं त्वरितंशीघ्रंकथंकस्माद्धेतोः नोपैतिनागच्छतीत्यनुवारंसखींवदति ॥ ५ ॥

श्लिष्यति चुंबति जलधरकल्पं ॥ हरिरु पगत इति तिमिरमनल्पं ॥ ६ ॥

अपिचश्लिष्यतीति साहरिरुपगतः प्राप्तइतिबुद्ध्याऽनल्पं बहुतिमिरमंधकारंश्लिष्यति आलिंगति चुंबतिचकीदृशंतिमिरं जलधरकल्पंमेघसदृशंस्निग्धत्वान्नीलत्वाच्चकृष्णासाम्यंतिमिरस्य ॥ ६ ॥

भवति विलंबिनि विगलितलज्जा ॥ वि लपति रोदिति वासकसज्जा ॥ ७ ॥

भवतीति भवतित्वयिविलंबिनिविलंबंकुर्वतिसतिविगलितलज्जागतलज्जासाराधाविलपति हेनिःकृपकथमेतावदौदास्यंमयित्वयाचरितमितिविलापंकरोतिरोदिति अश्रूणि

मुंचति कीदृशी वासकसज्जा विहितसंविधाने त्यर्थः लक्ष णंतूक्तमेव ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं ॥ रसिकजनं तनुतामतिमुदितं ॥८॥ इति श्रीगीत गोविंदे द्वादशः प्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेः उदितंभाषितं इदंगीतं रसिकजनंश्रृंगाररसभावनाभावितांतःकरणं अतिमुदितं अतिशयेनहर्षयुक्तं तनुतांकरोत्वित्यर्थः ॥८॥

श्लोः ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कार मंतर्जनितजडिमकाकुव्याकुलं व्याहरंती ॥ तवकितवविधायामंदकंदर्पचिंतां रसजलनिधिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥१॥

इदानींतस्याः त्वदेकपरत्वमाह हेकितवधूर्त सामृगाक्षीमृगशावलोचना तवरसजलनिधिमग्नात्वच्छृंगाररससागरेनिमग्नालीनावभूवेत्यध्याहारः किंकृत्वाअमंदकंदर्पस्यमहतः कामस्यचिंतांस्मरणंविधायहृदिकृत्वाध्यानेनत्वैवचित्तेलग्नातत्परा रससागरमग्नायाश्चेष्टितमाह विपुलामहतीपुलकपालिरोमांचपंक्तिर्यस्याः साध्यानकल्पिततवकरस्पर्शेनरोमांचतीत्यर्थः किंकुर्वती त्वद्दत्तंदंतनखक्षतादिकंपरिकल्प्य स्फीतसीत्कारं प्रवृद्धसीत्कारंयथास्यात्तथाव्याहरंती अंतरभ्यंतरेजनितउत्पादितः जडिमाजडत्वंयस्यां कि-

यायां तद्यथातथा काकुनाध्वनिना ध्वनिविकारविशेषेणाकुलंयथास्यात्तथाव्याहरंती ध्यानेनतवस्तनालंभनाधरपाननीवीबंधनोन्मोचनासक्तं परिकल्प्यसुंचसुंचननमामेति निषेधवाक्यंवदंतीत्यर्थः ॥१॥

श्लोकः॥अंगेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेपि संचारिणि प्राप्तं त्वां परिशंकते वितनुते शय्यां चिरंध्यायति॥इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाशतव्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति॥२॥

अंगेष्विति एषावरतनुः सुंदरांगी एषेतिबुद्ध्याप्रत्यक्षीकृत्यवदति राधाअंगेषुहस्तादिषुआभरणं अलंकारंबहुशः करोति अनेनाकल्पः कथितः पत्रेपिवृक्षपत्रेपिसंचारिणिपक्ष्यादिनाचलतिसति त्वामागतंपरिशंकते सर्वतोवितर्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अपिचत्वामागतंज्ञात्वातवकामकेलिनिमित्तं शय्यांवितनुतेकुरुते अनेनतल्पः कथितः चिरं बहुकालंध्यायति त्वदागमनोपायंचिंतयति रचनेयंदर्शिता कृष्णसंगमेमया इदमिदं कर्तव्यमित्यनेनसंकल्पलीलाशतमुक्तं इतिपूर्वोक्तप्रकारेण आकल्पोभूषणं विकल्पस्तर्कः तल्परचना शय्यारचना संकल्पलीलाशतं एतेषुव्यासक्तापि त्वयाविनात्वामृतेनिशांरात्रिंननेष्यति प्रभातं प्रापयितुंसम

र्थानभविष्यतीत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ किं विश्राम्यसि कृष्णभोगिभवने भांडीरभूमीरुहि भ्रातर्यासि न दृष्टिगोचरमितः सानंदनंदास्पदं॥ राधाया वचनं तदध्वगमुखानंदांतिके गोपतो गोविंदस्य जयंति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा गिरः॥ ३॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगोविंदे महाकाव्ये वासकसज्जावर्णने सोत्कंठवैकुंठोनाम षष्ठः सर्गः ॥६॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति किमिति गोविंदस्यकृष्णस्य गिरः वाचः जयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्त्तंते कीदृशाः गिरः सायंकाले इतिथीनां प्राशस्त्यं प्रशंसातद्गर्भेआशयेयासां ताः व्याजोक्ति नामालंकारः कथंभूतस्यगोविंदस्य नंदांतिकेनंदगोपपार्श्वे तत्ताहृक्संकेतसूचनारूपंअध्वगमुखान्निःसृतंराधायाः वचनंगोपतः गोपनंकुर्वतः किंतद्वचनंतत्राह हेभ्रातः पथिकइतिकोमलामंत्रणेभांडीरभूमिरुहि भांडीरनाम्निवटवृक्षेकिंविश्राम्यसिविश्रामंमाकृथाः तत्रहेतुः कृष्णश्चासोभोगीचतस्यभवनेकालसर्पवासे पक्षे कृष्णस्यभोगिनः शृंगारिणोविलासगृहेपक्षद्वयेनेहस्थेयमिति भ्रातृपदोपादानं श्लेषालंकारश्चात्र तर्हिक्कयामीत्यतआह इतोवदात्

दृष्टितोगोचरंप्रत्यक्षीक्रियमाणंतत्सानंदंसकलर्द्धिमतूनंदस्या स्पदंनंदगोपगृहंनयासि अपितुयाहीतिराधावचनंअध्वग मुखान्नंदांतिकेशृण्वतोगोविंदस्यगिरोजयंतीत्यर्थः सोत्कं ठउत्कंठासहितोवैकुंठः श्रीकृष्णोयत्र ॥३॥

अथसप्तमसर्गः प्रारभ्यते ॥

श्लोकः॥ अत्रांतरे च कुलटाकुलवर्त्मपा तसंजातपातक इव स्फुटलांछनश्रीः॥ वृं दावनांतरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुंदरी वदनचंदनबिंदुरिंदुः ॥१॥

अधुनाचंद्रोदयव्याजेनराधायाविरहव्यथाधिक्यंवर्ण यन्नाह अत्रांतरइति अत्रांतरेस्मिन्नवसरेइंदुश्चंद्रः अंशु- जालैः किरणसमूहैः वृंदावनांतरंवृंदावनमध्यप्रदेशंअदी पयत् प्रकाशितवान् विप्रलंभहेतुत्वंदर्शयन्विशिनष्टिकी दृशः इंदुः स्फुटाव्यक्तालांछनश्रीः कलंकशोभायस्यक थंभूतइव कुलटानांकृष्णाभिसारिकाणांकुलस्यसमू- हस्यवर्त्मपातः संकेतमार्गप्रतिरोधस्तेनसंजातमुत्पन्नंपा तकंयस्यतादृशइव कुपातकतः कलंकोव्यक्तोभवतीतिचं द्रस्योद्दीपनत्वमाह पुनः कीदृशः दिशएवसुंदर्यः नायि कास्तासांवदनस्यमुखस्यचंदनबिंदुः श्रीखंडतिलकइव स्त्रीतिलकोवर्तुलोभवति असतीनांचंद्रोदयेगमनाभावा दूर्मघातः अत्ररूपकोत्प्रेक्षेलंकृती॥ १॥

श्लोकः॥ प्रसरति शशधरबिंबेविहित विलंबेच्च माधवे मधुरा॥ विरचितविविधविलापं सा परितापं चकारोच्चैः॥२॥

अत्रविप्रलब्धा नायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरते प्रथिलसदनुरागादूतिकांप्रेक्ष्यपूर्वंसरभसमपिधायक्कापिसंकेतभूमौ नमिलतिखलुयस्याः वल्लभोदैवयोगात् प्रवदति भरतस्तां नायिकां विप्रलब्धांप्रसरतीति साराधा विरचितः कृतःविविधोनानाप्रकारोविलापोयत्र उच्चैर्महांतंपरितापं दुःखंचकार कृतवती कसति शशधरबिंबेचंद्रमंडलेप्रसरतिउद्गच्छति सति माधवे कृष्णो विहितविलंबेसंकेतागमनं प्रतिकालातिक्रमं कृतवतिसति॥२॥

अथ त्रयोदशः प्रबंधो गौडमालवरागेण प्रतिमंठताले गीयते.

कथितसमयेपि हरिरहह न ययौ वनं॥ मम विफलमेतदनुरूपमपि यौवनं॥१॥ यामि हे कमिह शरणं सखीजनवचनवंचिता॥ ध्रु०॥

विलापमेवगीतेनाह कथितेति गीतस्यास्यमालवगौडीरागः प्रतिमंठरूतालः हेइतिस्वचित्तसंबोधनं इहनिजेनैववने सखीजनस्य वचनैः कृष्णागमनावेदकैर्वंचिताप्रतारिता अहंकंपुरुषंशरणंरक्षितारंयामिगमिष्यामिकिंतुकमेवजलमेव

शरणंयामि जलप्रवेशो वरमित्यर्थः किमित्यत आह अह हेत्याश्चर्येहरिः कृष्णः कथितसमयेपि उक्तकालेपिवनवृंदा वनंसंकेतस्थानंनयंयो नजगाम कृष्णोपभोगाभावात् ममे तदनुरूपंयोग्यमपियौवनंविफलंनिरर्थकम्॥१॥

यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितं ॥तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितं॥२॥

यदिति मयायस्यकृष्णस्यानुगमनायस्मरतेनसंतोषा यथितुंनिशिरात्रौगहनमपिनिर्जनवनमपिशीलितंसेवितं तेनकृष्णेनहेतुनाममइदंहृदयंमदीयंचित्तं असमशरेणका मेनकीलितंविद्धं कृष्णागमनाभावात्॥२॥

मम मरणमेव वरमतिवितथकेतना॥कि मिति विषहामि विरहानलमचेतना॥३॥

ममेति इहवनेअचेतनाज्ञानशून्याविरहानलंवियो गाग्निंकिमितिविषहामिसहामितस्मान्ममममरणंएववरंश्रे ष्ठं मरणेविरहानलाभावात् कीदृशीअहं अतिवितथंअ- तिव्यर्थमेवशरीरंयस्याः कृष्णेनशरीरसौंदर्योपभोगाभावात्३

मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी॥का पि हरिमनुभवति कृतसुकृतकामिनी॥४॥

मामिति अहहेतिदुःखानुकारे मधुरमधुयामिनीमनो ज्ञावसंतरात्रिर्मांविधुरयतिविक्लवयतिकापिरुतंसुकृतंपु ण्यंयंयाताहशीकामिनीकांताहरिंकृष्णमनुभवतिउपभुंक्ते॥४॥

अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं॥
हरिविरहदहनवहनेनबहुदूषणम्॥५॥

अहहेति अहंवलयादिमणिभूषणंकंकणप्रभृतिमुक्तालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णावियोगधारणेनहेतुनाबहुदूषणं अतिशयापरंकलयामिमन्ये प्रियदर्शनेनस्त्रीणांअलंकारसाफल्यमितिभावः॥५॥

कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया॥
स्त्रगपिहृदिहंतिमामतिविषमशीलया॥६

कुसुमेति स्त्रगपिपुष्पमालापि अतनुशरलीलयाकंदर्पबाणविलासेनमांहृदिहंति किंदृशींमांकुसुमवत्सुकुमाराकोमलातनुःशरीरंयस्याः सा कीदृश्या अतनुशरलीलया अतिविषमंअतिदारुणंशीलंस्वभावोयस्याःतया बाणेनहिक्षतंक्रियतेनपुष्पादिना॥६॥

अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसा॥
स्मरतिमधुसूदनोमामपिनचेतसा॥७॥

अहमिति गणितवनवेतसा गणिताप्रतिवनंकृष्णमन्वेषयंत्यापरिसंख्याताविनवेतसवृक्षाययासा अहंइहकुंजेकिंननिवसामि अपितुवसाम्येव अहंतुनअसमर्थाशिरश्चालनेपिएवंविधामपिमांमधुसूदनः कृष्णश्चेतसापिनस्मरति आश्चर्यमित्यर्थः॥७॥

हरिचरणशरणजयदेवकविभारती॥

वसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती ॥८॥
इति श्रीगीतगोविंदे त्रयोदशः प्रबंधः ॥

हरीति हरिचरणौ रक्षितारौ यस्य स चासौ जयदेवकवि स्तस्य भारती गीतरूपा सरस्वती भक्तानां हृदि मनसि वसतु कीदृशी भारती कोमला अनिष्ठुरवर्णा कलावती कविल कलायुक्ता च केव युवतिरिव यथा नायकहृदये कोमलकला वती स्वकुमारांगी चतुःषष्टिकामकलायुक्ता च नायिका व सति ॥ ८ ॥

श्लोकः ॥ तत्किं कामपि कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो बंधुभिरंधकारिणि वनोपांते किमुद्भ्राम्यति ॥ कांतः क्लांतमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः संकेतीकृतमंजुवंजुललताकुंजेपि यन्नागतः ॥ १ ॥

कृष्णस्य विलंबे तर्कमाह तत्किमिति कांतः कृष्णः संकेतीकृतः अभिसरणस्थानं संपादितः यो मंजुर्मनोहरः वंजुललताकुंजः वेतसलतागृहं तस्मिन्नपि यस्मान्नागतः नायातः तस्मात्कारणात्कामपि कामिनीं नायिकामभिसृतः तदभिमुखं गतः किंवाथवा बंधुभिर्मित्रैः कलाकेलिभिः हास्यादिक्रीडाभिर्बद्धः यंत्रितः अथवा अंधकारिणि तमोयुक्ते वनोपांते किं भ्राम्यति तमसि मार्गभ्रमात् भ्रमणं

युज्यतएव अभ्यस्तस्यभ्रमाभावइतिचेत्तत्राह क्लांतम-
नाः मन्निमित्तंसमाकुलमंतःकरणंयस्यसन् पथिमनाग
पि अल्पमपिप्रस्थातुंआगंतुंअक्षमःकिंअसमर्थःकिं अ
त्रअपिशब्दःकिमर्थःउक्ताचेयंनायिका उक्ताभवतिसायस्याः
संकेतंनागतःप्रियःतस्यनागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलाय
थेति संशयाक्षेपालंकारोयम् ॥१॥

श्लोकः॥ अथागतंमाधवमंतरेणसखी
मियंवीक्ष्यविषादमूकाम्॥विशंकमाना
रमितंकयापि जनार्दनंदृष्टवदेतदाह॥२॥

अथेति अथानंतरंइयं राधामाधवंकृष्णमंतरेणविना
आगतांसखींवीक्ष्यदृष्ट्वा एतद्गीतेनवक्ष्यमाणमाह कीदृ-
शींसखींविषादेनकार्यासिद्ध्यामूकांवक्तुमक्षमांकीदृशी
राधाजनार्दनंकृष्णंकयापिकामिन्यारमितंक्रीडितंवि-
शंकमानातर्कयंती कथंदृष्टवत् कामिन्यासहितंकृष्णंदृ
ष्टेत्यर्थःयद्वा दृष्ट्वाभिधीयतेतथाग्राहेत्यर्थःउक्तिःएषा
उन्मादतःअत्रोपेंद्रवज्रावृत्तम् ॥२॥

अथचतुर्दशप्रबंधोवसंतरागेणएक
तालीताले गीयते.

स्मरसमरोचितविरचितवेषा॥गलितकुसु
मदलविलुलितकेशा॥१॥कापिचपलामधुरि
पुणाविलसतियुवतिरधिकगुणा॥ ध्रुवपदं॥

दृष्टवदित्युक्तंतद्गीतेनाह गीतस्यास्यवसंतरागःस्मरेति हेसखि कापियुवतिःकामिनीमधुरिपुणाकृष्णेनसहविलसति क्रीडति कीदृशीसाअधिक गुणा अतिशयितसौंदर्यादिगुणैर्युक्ता स्मरसमरोचितः कामयुद्धयोग्यःविरचितःकृतःवेषो लंकारादिर्यथासा पुनःकीदृशीगलितानिकुसुमानियेभ्यःतादृशाः दरविलुलिताईषदितस्ततोव्यस्ताःकेशाःयस्याःसाविपरीतरतियुक्ता ॥१॥

हरिपरिरंभणवलितविकारा॥कुचकलशोपरितरलितहारा॥२॥

हरेःपरिरंभणेनालिंगनेनवलितःसंभक्तोललितोमनोहरोवाविकारोकामभावोयस्याःसाकुचकलशयोरुपरिस्तनघटयोर्मस्तकेतरलितश्चंचलोहारोयस्याःसा॥२॥

विचलदलककलितानन चंद्रा॥तदधरपानरभसकृततंद्रा॥३॥

विचलदिति विचलद्भिःकंपमानैरलकैःचूर्णकुंतलैःललितःसुंदरःआननचंद्रोमुखचंद्रोयस्याःसापुनः कीदृशीतस्यकृष्णस्य ओष्ठपानहर्षेणकृतातंद्रारतिसुखानुभवनिद्रायथासा३

चंचलकुंडलदलितकपोला॥मुखरितरशनजघनगतिलोला॥४॥

चंचलेति चंचलाभ्यांकुंडलाभ्यांदलितोसंघृष्टोकपोलोयस्याःसा पुनःकीदृशी मुखरिताशब्दसहितारशना

कांचीयस्मिन्जघनेतस्यगत्याचांचल्येनलोलाचंचला॥४॥

दयितविलोकितलज्जितहसिता॥बहुवि
धकूजितरतिरसरसिता॥५॥

दयितेति दयितस्यकृष्णस्यविलोकनेनमुखवीक्षणे
नलज्जितंसंजातलज्जंहसितंहास्यंयस्याःसा,पुनःकीदृ
शीबहुविधंपिककशिखिकलहंसादीनामिवनानाप्रकारकूजि
तंयत्रएतादृशोरतिरसःक्रीडारसस्तेनरसितादृष्टा॥५॥

विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा॥श्वसित
निमीलितविकसदनंगा॥६॥

विपुलेति विपुलाबहुलाःपुलकारोमांचायस्याःपृथु
र्महान्वेपथुः कंपोभंगइवयस्याः सा च पुनः कीदृशीश्वसि
तंसुरतायासेनजनितोनिःश्वासः निमीलितंपरमानंदावा-
प्त्याजनितं नेत्रनिमीलितंच ताभ्यांविकसन्प्रकटीभवन्
अनंगः कामोरेतोलक्षणो यस्याःसानिमीलितेत्यनेनच्यु
तकालः सूचितः॥ ६॥

श्रमजलकणभरसुभगशरीरा।परि-
पतितोरसिरतिरणधीरा॥७॥

श्रमेति श्रमजलकणभरेणसुरतायासघर्मजला-
धिक्येन सुभगंमनोज्ञं शरीरंयस्याःसा एतेनसात्विकभा
वोसत्तिः सूचिता सात्विकाभावाः पूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशी
उरसिपरिपतिता कृष्णवक्षस्थलंप्राप्यस्थितारतिः सुरतं

रणाइवतत्रधीरा॥७॥

श्रीजयदेवभणितं हरिरमितं॥ कलिकलु षंजनयतुपरिशमितं॥८॥ इतिश्रीगीत गोविंदेचतुर्दशः प्रबंधः॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तंवर्णितमित्यर्थः यद्धरेः रमितंकृष्णस्यसंभोगः तत्कलेः कलियुगस्यकलुषंपापंगायकानां श्रोतॄणांचपरिशमितंशांतंजनयतुशमनंकरोतु॥८॥

श्लो०॥ विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयं तिरयन्नपिवेदनां॥ विधुरतीवतनोतिमनोभु वःसुहृदयेहृदयेमदनव्यथां॥१॥

विरहेति अयेहेसखिचंद्रदर्शनविषादेनसखींप्रतिब्रूतेअ यंविधुश्चंद्रः ममहृदयेमदनव्यथांकामपीडांअतीवात्यर्थेनतनो तिविस्तारयति उद्दीपकविभावनत्वात् कीदृशोविधुः विरहेणम द्वियोगेनपांडुधूसरंयन्मुरारेःमुखांबुजंकृष्णस्यवदनकमलंत- स्यद्युतिरिवद्युतिर्यस्यसः पुनः कीदृशः वेदनामपितिरयन् आ च्छादयन् व्यथाजनकत्वेहेतुमाह मनोभुवःकामस्यसुहृन्मित्रं॥१॥

अथपंचदशप्रबंधो गुर्जरीरागेणएक तालीतालेगीयते.

समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताध रे॥ मृगमदतिलकंलिखतिसपुलकंमृगमि वरजनीकरे॥१॥ रमतेयमुनापुलिनवने॥

विजयीमुरारिरधुना ॥ ध्रु० ॥

पूर्वगीतेन कस्याश्चिद्विपरीतरत दुक्तं अधुना कस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकाया नायककर्तृकां क्रीडामाह समुदितेति स्वाधीनभर्तृकालक्षणं यस्या रतिगुणाकृष्टः पतिः पार्श्वं न मुंचति विचित्रविभ्रमैर्युक्ता स्वाधीनपतिका यथा इति गुर्जरीरागः हे सखि अधुना अस्मिन्काले यमुनापुलिने यद्वनं तस्मिन् विजयी जयशीलो मुरारिः कृष्णो रमते क्रीडति कथं रमत इत्यत आह रम्यतेस्यामिति रमणी तस्याः मुखे सपुलकं रोमांचसहितं यथास्या तथा मृगमदतिलकं कस्तूर्याः तिलकं लिखति कीदृशे वदने समुदितः समुपचितः मदनः कामो यत्र सकाम इत्यर्थः चुंबनेन वलितः सुमुखीकृत्य संकोचितः अधरो यस्य तस्मिन् चुंबनं दत्वा तिलकं लिखतीत्यर्थः कस्मिन् क इव रजनीकरे चंद्रे मृगमिव लिखतीत्यर्थः ॥ १ ॥

घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने ॥ कुरबककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृगकानने ॥ २ ॥

घनेति तस्याः घनचयरुचिरे मेघसमूहमनोहरे चिकुरे केशे जातावेकवचनं कुरबककुसुमं अम्लानपुष्पं वा कोटिपुष्पं वा रचयति यथास्थानमर्पयति पुनः कीदृशे तरलितानि चंचलीकृतानि तरुणानामाननानि मुखानि येन अतिसुंदरतयावीक्षणार्थं कीदृशं कुसुमं चपलावत् विद्युद्वत् सुषमा शोभा यस्य लक्ष्यलक्षिततया लोहितत्वाच्च विद्युत्साम्यं पुनः

कीदृशे रतिपतिः कामः सएवमृगस्तस्यकानने यथामृगवासो वनेतथाचिकुरे कामइति कामजनके इत्यर्थः अस्मिन्नेवमेघे विद्युद्भवति तरुणानांमेघसमयः कामजनकइतिमेघोदयेह रिणानामतिसुखमुत्पद्यते॥ २॥

घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरु
चिरूषिते॥ मणिसरममलं तारकपटलंन
खपदशशिभूषिते॥ ३॥

घटयतीति सुघनेनिबिडेकुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशे अमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेव तारकपटलंनक्षत्रसमूहंघ टयतियोजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीप्तिस्तयारूषिते पुनःकीदृशे नखपदंनखक्षतंतदेवशशीद्वितीयाचंद्रस्तेनभूषि तेअलंकृतेगगनपक्षेशोभिताघनामेघायस्मिन्नित्यद्भुतोपमार्थः३

जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलन
लिनीदले॥ मरकतवलयंमधुकरनिचयंवि
तरतिहिमशीतले॥ ५॥

जितेति मृदुभुजयुगलेकोमलबाहुद्वयेमरकतवलयंमरक तखचितकंकणमेव मधुकरनिचयंभ्रमरसमूहं वितरतिद दातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकले- जितंसदृशीकृतंमृणालखंडंयेन पुनःकीदृशे करतलमेवन- लिनीदलं पद्मपत्रंयत्र हिमवत्शीतलेसंतापहरत्वात् पद्मिनी पत्रयुक्तेबिसशकलेभ्रमरसमूहस्तिष्ठतीतिरूपकालंकारः॥४॥

रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिज
कनकासने॥मणिमयरशनंतोरणहस
नंविकिरतिकृतवासने॥५॥

रतीति रतेः शृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबेमणिमयर शनंमुक्तामयींमेखलांविकिरतिददाति कीदृशेजघनेविपुलं महत्तरं अपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनःकीदृशे मनसिजस्यकामस्यकनकनिर्मितेसिंहासनेइवकीदृशंमणि मयरशनं तोरणस्यवंदनमालिकायाहसनंउपहासोयस्मात् यदाराजासिंहासनेउपविशति तदावंदनमालिकाबध्यते पुनःकीदृशे कृतंदत्तंवासनंवस्त्रंयस्मिन् वस्त्रोपरिमेखलांबध्नातीत्यर्थः यद्वाकृतंकामेनवासनंस्थानंयत्रतादृशे॥५॥

चरणकिसलयेकमलानिलयेनखमणि
गणपूजिते॥बहिरपवरणंयावकभरणं
जनयतिहृदियोजिते॥६॥

चरणेति चरणकिसलयंपदमेवपल्लवंतस्मिन् यावकभरणंअलक्तकपूरणंजनयति करोतीत्यर्थः कीदृशेचरणकिसलये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात् स्वहृदयप्रापितेस्वहृदयेतस्याश्चरणंकृत्वायावकंरचयतीत्यर्थः कीदृशेहृदिकमलायाः निलयेआश्रये कीदृशेकिसलये नखाएवमणिगणाः पुष्परागादिरत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशंयावकाभरणंबहिरपवरणंबाह्यमाच्छादकंयत्तद्वितरतीति॥६॥

रमयति सुदृशं कामपि सुदृशं खलहलधरसोदरे॥ किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे॥ ७॥

रमयतीति हे सखि खले दुर्जने बलभद्रस्य सोदरे भ्रातरि कृष्णे कामपि सुदृशं शोभने दृशौ नेत्रे यस्यास्तां नायिकां सदृशं यौवनरूपगुणादिभिस्तुल्यं यथास्यात्तथा रमयति सति क्रीडति सति इह विटपोदर लतागृहे अफलं निष्प्रयोजकं विरसं रसरहितं यथास्यात्तथा चिरं बहुकालं किमवसं स्थितास्मि हे सखि त्वं वद कथय हलवाहकस्य सोदर इति साभिप्रायं खल इति क्रोधविभावना॥ ७॥

इह रसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके। कलियुगचरितं न वसतु दुरितं कविनृपजयदेवके॥ ८॥ इति श्रीगीतगोविंदे पंचदशः प्रबंधः॥

इह मयि कवीनां नृपे जयदेवके कलियुगे चरितं आचरितं कलियुगेन चरितं वा दुरितं पापं न वसतु न तिष्ठतु प्रार्थनायां लोट् कीदृशे रसस्य शृंगाररसस्य भणनं कथनं यस्य मधुरिपोः कृष्णास्य चरणसेवके कर्तरि यत्कृ अतएव कृतं हरेर्गुणानां गुणनं चिंतनं येन॥ ८॥

श्लोकः॥ नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे स्वच्छंदं बहुवल्लभः स रमते

किं तत्र ते दूषणम्॥ पश्याद्य प्रियसंगमाय दयितस्याकृष्यमाणं गुणैरुत्कंठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति॥१॥

कृष्णस्यागमनात् दुःखितां सखीमाश्वासयंत्याह नायात इति हे सखि हे दूति दूत्यकर्मकुशले यदि निर्दयः दयारहितः शठः धूर्तो वंचकः कृष्णो नायातः तर्हि किं त्वं दूयसे संतप्ता भवसि अनागमने कारणमाह बहुवल्लभ इति बह्व्यो वल्लभाः स्त्रियो यस्य सः कृष्णः स्वच्छंदं स्वेच्छया नत्वत्र स्थाने रमते क्रीडति तेन तव किं दूषणं कः अपराधः न कोपीत्यर्थः तर्हि कथमत्रागमिष्यतीत्यत आह पश्येति हे सखि अद्येदानीं मम इदं चेतो मनः प्रियसंगमाय कृष्णसंभोगार्थं स्वयमेव यास्यति इति त्वं पश्य जानीहि कीदृशं चेतः दयितस्य कृष्णस्य गुणैः सौंदर्यादिभिः आकृष्यमाणं वशीकृतं पुनः कीदृशं उत्कंठा औत्सुक्यं आर्तिः कामपीडा तयोः भरोतिशयस्तस्मादिव स्फुटत् बहिर्भवत् अपरमपि वस्त्वंतरसंकुले स्थाने स्थितं वस्तु सांकर्यात् बहिर्भवतीति स्फुटत् विदलदिति वा अन्योपि गुणैः रज्जुभिराकृष्टः सन् प्रयातीति अत्रोत्प्रेक्षालंकारः॥१॥

अथ षोडशप्रबंधो देशाकरागेण रूपकताले गीयते.

अनिलतरलकुवलयनयनेन॥ तपति न सा किसलयशयनेन॥ सखि या रमिता वनमालिना॥ ध्रु०॥१॥

देशांकरागः अनिलेति हेसखियानायिकावनमालिना कृष्णेनरमिताक्रीडितासाकिसलयशयनेननवपल्लवशय्यायां नतपनिनोपतप्ताभवति अथवायावनमालिनाऽरमितामादृशीसा किसलयशयने नतपति अपितु तपत्येवेतिकाका कीदृशेनवनमालिना अनिलेनवायुनातरलंचंचलंयत्कुवलयं नीलोत्पलंतद्वत् नयनेयस्यसतेनसाईरसावलोकनादिति भावः अस्मिन्गीतेसंभोगवियोगोज्ञातव्यौ ॥ १ ॥

विकसितसरसिजललितमुखेन ॥ स्फुटतिनसामनसिजविशिखेन ॥ २ ॥

विकसितेति विकसितंप्रफुल्लितंयत्सरसिजंकमलंतद्वन्मनोहरंललितंआननंयस्यसएवंभूतेनवनमालिनायारमितासामनसिजविशिखेनकामबाणेननस्फुटतिनविद्धाभवतीतिसंभोगेवियोगेतुनस्फुटत्येवेतिकाका ॥ २ ॥

अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ॥ ज्वलतिनसामलयजपवनेन ॥ ३ ॥

अमृतेति अमृतवत्मधुराणिमनोज्ञानिमृदुतराणिअतिकोमलानि वाक्यानियस्यतेनवनमालिनायारमितासामलयजपवनेनमलयानिलेननज्वलतिनसंदीप्यते संभोगे वियोगेतुसानज्वलति अपितुज्वलत्येव ॥ ३ ॥

स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ॥ लुठतिनसाहिमकरकिरणेन ॥ ४ ॥

स्थलेति स्थलोद्भवजलरुहाणां पद्मानां रुचिरिव रुचिर्येषां तादृशौ करौ चरणौ च यस्य तेन वनमालिना या रमिता सा हिमकरस्य किरणेन चंद्रस्य दीप्त्या न लुठति नो तप्ता भवति इति संभोगे वियोगे तु न तपति अपि तु तपत्येव स्थलेपद्मस्यातिलोहितत्वेनोपादानं ॥ ४ ॥

सजलजलदसमुदयरुचिरेण ॥ दलति न हृदि चिरविरहेण ॥ ५ ॥

सजलेति सजलजलदसमुदयवत् सोदकमेघोदकवत् रुचिरः सुंदरस्तेन वनमालिना या रमिता सा हृदि मनसि विरहभरेण विरहाधिक्येन न दलति न विदीर्यते इति पूर्ववत् ज्ञेयं ५

कनकनिकषरुचिरुचिवसनेन ॥ श्वसति न सा परिजनहसनेन ॥ ६ ॥

कनकेति कनकनिकषस्य सुवर्णरेखाया रुचिरिव रुचिर्विमलं वस्त्रं यस्य पीतांबरेणेत्यर्थः तेन वनमालिना या रमिता सा परिजनहसनेन लोकहास्येन सखीहास्येन न श्वसति संभोगे वियोगे तु परिजनहसनेन सपत्नीहसनेन न श्वसति अपि तु श्वसत्येव ॥ ६ ॥

सकलभुवनजनवरतरुणेन ॥ वहति न सा रुजमतिकरुणेन ॥ ७ ॥

सकलेति सकलभुवने त्रैलोक्ये ये जनाः युवानस्तेभ्यो पि वरेण श्रेष्ठेन तरुणेन यूना अतिकरुणेनातिदयावता वनमालिना या रमिता सा रुजं पीडां न वहति इति संभोगे वियोगे तु सा रुजं

वहत्येव कीदृशेन कृष्णेन करुणां दयां अतिक्रांतेन निर्दयेनेत्यर्थः ७

श्रीजयदेवभणितवचनेन ॥ प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन ॥ ८ ॥ इति श्रीगीतगोविंदे षोडशः प्रबंधः ॥

अनेन श्रीजयदेवभणितं यद्वचनं गीतरूपं तेन हरिः कृष्णोपि हृदयं भक्तानां चित्तं प्रविशतु पुण्यदातृत्वात् कीदृशं हृदयं हरिचरणचिंतनात् विनष्टपापमिति भावः ॥ ८ ॥

श्लोकः ॥ मनोभवानंदन चंदनानिल प्रसीद रे दक्षिण मुंच वामतां ॥ क्षणं जगत्प्राण विधाय माधवं पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि १

पीडयंतं मलयानिलं प्रार्थयते मनोभवेति हे चंदनानिल मलयसंबंधिवात प्रसीद मय्युपरि प्रसन्नो भव रे इत्याक्षेप संबोधनं दुःखकारित्वात् दक्षिण त्वं वामतां प्रातिकूलतां मुंच त्यज चंदनसंसर्गित्वात्तव वक्रत्वं नोचितमिति भावः ननु मयि वामत्वं नास्तीत्यत आह हे मनोभवानंदन कामम् आनंदयसीति तद्बोधेनैवम् प्रातिकूल्यमाचरसीत्यर्थः यदि च वामतामपि न मुंचसि तदा हे जगत्प्राण जगतां प्राणभूत क्षणं अल्पकालं माधवं पुरो विधाय कृष्णमग्रे कृत्वा मम प्राणहरो भविष्यसि प्राणगमनसमये हि कृष्णदर्शनं अतिदुर्लभं इति जगतां प्राणस्य प्राणसंरक्षणं समुचितमिति भावः दक्षिणस्य वामत्वं जगत्प्राणस्य प्राणहरत्वमिति विरोधनामालंकारश्च ॥ १ ॥

श्लो०॥ रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलोविषमिवसुधारश्मिर्दूरंदुनोति मनोगमम्॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबलात् कुवलयदृशांवामः कामोनिकामनिरंकुशः॥२॥

पुनरपिसखींप्रत्याह रिपुरिति सअयंसखीसंवासः सखीभिः सहसम्यक्वासोवासस्थानं रिपुरिव शत्रुरिवममम नोतिसंतापयति हिमानिलः शीतलवायुः शिखीववन्हि रिवममममनोदुनोति सुधारश्मिश्चंद्रोविषंकालकूटमिवदूरंदुनोत्यतिसंतापयति तस्मिन्अदयेकरुणारहिते प्रियएवंविचारितमेव ममहृदयंपुनःपुनरपिबलात्हठाद्वलतेनिवार्यमाणमपितत्रैवनिर्गच्छतीत्यर्थः यतः कुवलयदृशांनीलोत्पलाक्षीणांकामः कंदर्पोनिकामनिरंकुशः अतिशयेनस्वेच्छाचारी अपरतंत्रइत्यर्थः अतएववामः क्रूरः तदुक्तंरसिकः रहस्येनिषिद्धेवर्ततेप्रायः कामोवामः स्वभावतइति सखीनांरिपुवद्धिमानिलस्यवन्हिवत्सुधांशोर्विषवदिति विरोधालंकारश्चात्र॥२॥

श्लोकः॥ बाधांविधेहिमलयानिलपंचबाणप्राणान्गृहाणनगृहंपुनराश्रयिष्ये॥ किंतेकृतांतभगिनिक्षमयातरंगैरंगानिसिंचममशाम्यतुदेहदाहः॥३॥

पुनरपि जीवितनिरपेक्षतेनमलयानिलादीन्प्रत्याह बाधामिति हेमलयानिलचंदनवायो बाधांममपीडांविधे

हिकुरु हेपंचबाण हेकामत्वंममप्राणान् गृहाण यथापुनर
पिअहंगृहंनाश्रयेनयास्यामितथाप्राणान् गृहाणेत्यर्थः हे
कृतांतभगिनि यमस्वसः यमुने तवक्षमयाशांत्याकिं यमभ
गिन्यास्तवशांतिर्नोचितेतिभावः त्वत्तरंगैःस्वकीयैःकल्लो
लैः मेअंगंनिषिंच प्लावय तेनममदेहदाहः शरीरतापःशा-
म्यतुमरणमेवभवत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

श्लो० ॥ सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमं
दादरादानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिःसंद
र्शितेंदीवरम् ॥ स्वच्छंदंमकरंदसुंदरगल
न्मंदाकिनीमेदुरं श्रीगोविंदपदारविंदमशु
भस्कंदायवंदामहे ॥ ४ ॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतगीतगो
विंदेमहाकाव्येश्रीनागरनारायणो
नाम सप्तमः सर्गः

सर्गांतेकविर्नमस्करोति सांद्रेति श्रीगोविंदस्यपदार
विंदंश्रीकृष्णस्यचरणपद्मंवंदामहे नमामः किमर्थंअशु
भस्कंदायअशुभनाशार्थं कथंभूतंपदारविंदंसांद्रानंदाःनि
बिडहर्षाःपुरंदरादिदिविषदः इंद्रादिदेवास्तेषांवृंदैःसमूहैर
मंदादरात् अतिशयितबहुमानादानम्रैःसमंतान्नतियुक्तैः
कर्तृभूतैः मुकुटानामिंद्रनीलमणिभिः नीलवर्णैःमणिभिः
करणभूतैःसंदर्शितइंदीवरभ्रमोयत्र पुनःकीदृशं स्वच्छंदं

यथास्यात्तथा मकरंदवत्कंदर्पपुष्परसवन्मधुरंयथास्यात्त
थागलंस्वामंसाकिन्याविंयद्वंगयामेदुरंसांद्रंस्निग्धमित्यर्थः
श्रीशब्दउत्कर्षार्थः नागरश्चतुरोनारायणोयत्र सः तथाशा
र्दूलविक्रीडितंवृत्तं ॥७॥

अथ अष्टमसर्गः प्रारभ्यते.

श्लो०॥ अथकथमपियामिनींविनीयस्म
रशरजर्जरितापिसाप्रभाते॥ अनुनयव-
चनंवदंतमग्रेप्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसू
यम् ॥१॥

अधुनाराधाप्रियंप्रातरागतंदृष्ट्वासाभ्यसूयवचनमे
वमाह अथेति अथानंतरंमंगलार्थंवा कथमपिसकष्टं
यामिनींरात्रिंविनीयनीत्वास्थितासाराधाप्रियंकृष्णंसा
भ्यसूयंसेर्ष्यंयथास्यात्तथाहउक्तवती कीदृशीसा स्मरश
रैः कामबाणैःजर्जरितापिविद्धापि कीदृशंप्रियं प्रातःस
मयेअनुनयायप्रबोधायवचनंवाक्यंवदंतंपुनः कीदृशंअ
ग्रेप्रणमंतमपिनम्रमपि॥१॥

अथसप्तदशप्रबंधोभैरवरागेणयति
ताले गीयते.

रजनिजनितगुरुजागररागकषायित
मलसनिमेषं॥ वहतिनयनमनुरागमिव
स्फुटमुदितरसाभिनिवेशं॥१॥ हरिहरि

याहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतववा
दं॥तामनुसरसरसीरुहलोचनयातवह
रतिविषादम्॥ध्रु०॥

अस्मिन्खंडितानामनायिकावर्ण्यते तल्लक्षणं उल्लं
घ्यसमयंयस्याप्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्मांकितः
प्रातरागच्छेत्साहिखंडिता१ निद्राकषायकलुषीकृततास्र
नेत्रोनारीनखव्रणविशेषविचित्रितांगः यस्याः कुतोपिगृ
हमेतिपतिः प्रभातेसाखंडितेतिकथिताकविभिःपुराणैः२
साभ्यसूयवचनमेवगीतेनाह रजनीति भैरवरागः त
ल्लक्षणं सरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेसरोरुहैः शंकरमर्चयं
ती तालप्रभेदप्रतिपन्नगीतागौरीतनुर्नारदभैरवीयं इति
हरिहरिखेदानुकारेअव्ययं हेकेशवयाहि हेमाधवयाहि को-
पाधिक्येन द्विरुक्तिः कैतववादं च कपटवाक्यंमावद हेसरसी
रुहलोचनकमलनयनतांनायिकांअनुसरगच्छया तवविषा
दंहरतिदूरीकरोति कथंविषादवत्वमित्याह हेकृष्णतवन
यनं नेत्रं स्फुटं व्यक्तं तस्याअनुरागमिववहतिधारयति कीदृशं
नयनंरजनीजनितेनरात्रिकृतेनगुरुणातिशयेनजागररागे
णजागरोत्पन्नलोहितरागेणकषायितंआरक्तंकृतं पुनःकीदृ
शंरात्रिजागरेणालसोमंथरोनिमेषः पक्ष्मचलनंयस्य कीदृ
शंअनुरागं उदितः कथितः रसस्यअन्यकामिनीविषयशृं
गाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेन सालक्ष्मीः तस्याः धव

इत्यनेनतत्सतिखेनवांचल्यंद्योतितं केशवेत्यनेनक्लेशनाश कत्वेनापिक्लेशशब्दानुवृत्तित्वमनुचितमिति द्योतितं ॥ १ ॥

कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचित
नीलिमरूपं ॥ दशनवसनमरुणंतवकृष्ण
तनोतितनोरनुरूपं ॥ २ ॥

ननुत्वदन्वेषणार्थंजागरान्मेनेत्रयोर्लौहित्यमलंदुःशे कयेत्यतआह कज्जलेति हेकृष्णतवारुणंतांबूलरागेण लोहितंदशनवसनं अधरः तनोः शरीरस्यानुरूपंसादृश्यंत नोति विस्तारयति कीदृशंदशनवसनं कज्जलेनांजनेनमलिने श्यामेयेविलोचनेनेत्रे तयोश्चुंबनेनविरचितंकृतं नीलिमरूपं श्यामतारूपंयस्य आरक्ताधरस्यनेत्रचुंबनेनश्यामताप्रतिपा दनात् तनोरनुरूपत्वं अन्यासांकामिन्यांकृष्णस्यानुरागःसू चितः ॥ २ ॥

वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्ष
तरेखं ॥ मरकतशकलकलितकलधौतलि
पेरिवरतिजयलेखं ॥ ३ ॥

किंच वपुरिति हेकृष्णतववपुः शरीरंरतिजयलेखंसुरत विजयप्रशस्तिलेखनपत्रं अनुवहति अनुकरोति कीदृशंवपुः स्मरसंगरेकामयुद्धेखराणांतीक्ष्णानांनखानांक्षतान्येवरेखायत्र कस्याइव मरकतशकलेनीलमणिखंडेकलितानिर्मितायाकलधौ तलिपेः सुवर्णविरचिताक्षरस्यविन्यासस्येववपुषोनीलत्वान्नख

...क्षतस्फुटकलान्मरकतखंडार्पितस्रुवर्णाक्षरसाम्यं ॥ ३ ॥

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदंतव-
हृदयमुदारं ॥ दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुम
नवकिसलयपरिवारं ॥ ४ ॥

ननुमार्गंविस्मृत्यगच्छतोमेवपुषिवनेकंटकादिस्पर्शादेवंदृश्यतेनतुनखांकमित्यतआह चरणेति इदंउदारं मनोहरंतवहृदयंमदनद्रुमस्यकामवृक्षस्यहृदयांतर्गतस्य नवकिसलयपरिवारंनूतनपल्लवसमूहंबहिर्दर्शयतीवप्रकटयतीव कीदृशंहृदयं चरणकमलादन्यस्त्रीपादपद्मात् गलतास्रवताअलक्तकेनसिक्तंउक्षितंकिसलयपदेनैवनूतनत्वविधानात्पुनर्नवपदंअद्यतनत्वसूचनार्थंरूपकालंकारश्चात्र ॥ ४ ॥

दशनपदंभवदधरगतंममजनयतिचेत
सिखेदं ॥ कथयतिकथमधुनापिमयासह
तववपुरेतदभेदं ॥ ५ ॥

ननुतवखेदनत्वयाऐक्यान्मधृदयेव्याधिर्विक्रियाजाताकथमन्यथाकल्प्यते सत्यंयदितवमयाऐक्यंनस्यात्तदातवशरीरगतक्षतेनममवेदनानस्यादित्याह दशनेति भवदधरगतं तवाधरोष्ठेवर्तमानंदशनपदंअन्यकामिनीदंतक्षतंममचेतसिखेदंसंतापंजनयतिकरोतीत्यर्थः एतादृशंनवपदं तववपुरधुनापीदानीमपिमयासह अभेदंकथंकथयतीत्यर्थः

नविद्यतेभेदोयस्य पूर्वंमयासह तववपुषो भेदोनास्तीतिस्थितं इदानींतुतद्विपरीतमितिमयासहएवेति विभावनालंकारश्चात्र ॥ ५॥

बहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभवि
ष्यतिनूनं॥कथमथवंचयसेजनमनुगत
मसमशरज्वरदूनं॥६॥

ननुतवोपायनार्थंकमलत्रोटनंकृतवतिमयिपद्मकोशादापतताभृंगेणममाधरोदष्टोनतुदंतक्षतमित्यतआह बहिरिवेति नूनमेवेतिवितर्के हेकृष्णातवचित्तमपिबहिरिवमलिनतरंश्यामंभविष्यतीतिनूनंतर्कयामि ननुमालिन्यंत्वयाकथंज्ञातमित्यतआह अथान्यथात्वं असमशरः कामस्तस्यज्वरेणापीडयादूनमुपतप्तंअनुगतंत्वामनुसृतंमल्लक्षणंजनंकथंवंचयसेप्रतारयसि अतःकृष्णात्वंकौटिल्यमेवेति नूनमितिशब्दोपादानादुत्प्रेक्षालंकारः ॥ ६॥

भ्रमतिभवानबलाकवलायवनेषुकिमत्र
विचित्रं॥प्रथयतिपूतनिकैववधूवधनिर्द
यबालचरित्रम्॥७॥

भ्रमतीति अबलाकवलायस्त्रीणांग्रसनार्थंभवान् वनेषुअरण्येषुभ्रमति अत्रस्त्रीपापेकिंविचित्रंनकिमपीत्यर्थः यतःपूतनिकैवराक्षसीववधूवधेस्त्रीवधार्थंनिर्दयंदयारहितं

तवबालचरित्रं बालचेष्टितं प्रथयति ख्यापयति यद्वा हे वधूवध निर्दयशिशुनात्वयाघोराराक्षसीहता तस्मिंस्त्वयियूनिसंप्रति कोमलांगीनामस्माकंमारणेकिंचित्रमितिभावः ॥ ७ ॥

श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापं ॥ शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधालयतोपिदुरापं ॥ ८ ॥ इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तदशः प्रबंधः ॥ १७ ॥

श्रीजयदेवेति हेविबुधाः पंडिताः श्रीयुतजयदेवेन भणितउक्तश्चासौरतिवंचितखंडितयुवतिविलापस्तंशृणुत आकर्णयत कीदृशंविलापं सुधातोपिमधुरंमनोहरं तत्रहेतुमाह विबुधालयतोपिस्वर्गादपि दुरापंदुर्लभं तदुक्तं तवकथामृतमितिश्रीभागवते ॥ ८ ॥

श्लो० ॥ तवेदंपश्यंत्याः प्रसरदनुरागंबहिरिव प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणद्योतिरुदयम् ॥ ममाद्यप्रख्यातप्रणयभरभंगेनकितवत्वदालोकः शोकादपिकिमपिलज्जांजनयति ॥ १ ॥

तवेदमिति हेकितववंचकत्वदालोकस्त्वदर्शनंप्रख्यातस्यलोकप्रसिद्धस्य प्रणयभरस्य प्रेमातिशयस्य भंगेन-नाशेनयः शोकस्तस्मादपिममअद्यकिंअनिर्वचनीयांल-ज्जांजनयति कीदृश्याम मम तवेदंहृदयंपश्यंत्याः कीदृशं

हृदयं प्रियायाः पादालक्तकेन चरणसंबंधियावकेनच्छुरितंव्याप्तं अतएवअरुणारक्ताछायादीप्तिर्यस्यतादृशंअरुणद्योतीतिपाठे अरुणःसंध्यारागस्तद्वत् द्योतितुंशीलमस्येतितादृशं हृदयंसमीक्ष्यकृतेबहिःप्रसरदनुरागमिवबाह्यप्रसरन् अनुरागोयस्यरागोहि अरुणोवर्ण्यते॥१॥

श्लो०॥प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं राधायाश्चकितंविलोक्यहसतिस्वैरंसखीमंडले॥व्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधायराधानने स्वादुस्मेरमुखोयमस्तुजगदानंदाय नंदात्मजः॥२॥

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृतेगीतगोविंदेमहाकाव्येखंडितावर्णनेविलक्ष्यलक्ष्मीपतिर्नामअष्टमःसर्गः॥८॥

इदानीं सर्गांतेकविर्भक्तानामाशिषयति प्रातरिति नंदात्मजोयंकृष्णःजगदानंदायास्तु लोकसुखार्थंभवतु कीदृशः व्रीडयाचंचलंलज्जयाचलासमानंनयनयोर्नेत्रयोरंचलंअपांगंकटाक्षःराधाननेराधामुखेआधायअर्पयित्वास्मेरंमुखमीषद्धास्ययुक्तंमुखंयस्यसः स्मेरमुखकारणमाह कस्मिन्सति प्रातःउषसि अच्युतंकृष्णंनीलंनिचोलंवस्त्रंयस्यश्यामवस्त्रधरंविलोक्यदृष्ट्वा अनुचराधायाउरः वक्षस्थलंसंवीतपीतांशुकंपरिधानीकृतपीतांबरंचकितंसविस्मयंयथास्यात्तथावि

लोक्यसखीसमूहेस्वैरंशनैः हसतिसति वस्त्रपरिवर्तनमालो
क्यजहासइत्यर्थः बिलक्षइतिविस्मयान्वितः विषयीइति
भावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तम् ॥ २॥

अथनवमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोकः ॥ अथतांमन्मथखिन्नांरतिरसभि
न्नांविषादसंपन्नां ॥ अनुचिंतितहरिचरि
तांकलहांतरितामुवाचरहःसखी ॥ १॥

प्रणयकोपात् हरिमधिक्षिप्येदानींकृतपश्चात्तापांसखी
आह अथेति अथानंतरंमंगलार्थंवा सखीतांराधांउवाचो
क्तवती कीदृशींतांमन्मथेनकामेनखिन्नांदीनांपुनःकीदृ
शींरतिरसेनभिन्नांरहितां अतएवविषादेनदुःखेनसंपन्नांयु-
क्तांअतएवानुवारंवारंचिंतितंहरेश्चरितंपुराविलासोययातां क
लहेनप्रीतिकलहेनांतरितांव्यवहितां अत्रकलहांतरितानां-
यिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरतेनोक्तं प्राणेश्वरंप्रणयकोपभरेण
लभ्यंतंचाटुकारमनिराद्दवधार्यपश्चात् संतप्यतेमदनवन्हि
शिखासहस्रैर्बाष्पाकुलानुकलहांतरितेतिसास्यादिति ॥ १॥

अथअष्टादशप्रबंधो गुर्जरीरागेण यतितालेगीयते.

हरिरभिसरतिवहतिमधुपवने ॥ किमप
रमधिकसुखंसखिभवने ॥ माधवेमाकु
रुमानिनिमानमये ॥ ध्रु० ॥

गुर्जरीराग: यतितालस्त हरिरिरिति अयेहेमानिनि अभिमानवतीराधेमाधवेकृष्णेमानं अभिमानंमाकुरुमाकार्षीरिति प्रार्थनायांलोट् यत: मधुपवनेवसंतवायौवहतिसति हरि: अभिसरतिस्वयमेवत्वदीयांसंकेतभूमिमागच्छतीति हेसखिराधे भवनेपिगृहेपि अपरं अधिकस्तरवं अतिशयस्तरवंकिं अपितुनकिंचिदस्ति नायकस्यस्वयमागमनात्कोपोनयुक्तइत्यर्थ:१

तालफलादपि गुरुमतिसरसं॥किंविफ-
लीकुरुषे कुचकलशं॥२॥

अपिच तालेति हेराधेतालफलादपिकाठिण्येनस्थौल्येनवर्तुलत्वेनचतालफलादपिगुरुंअधिकंकुचकलशंस्तनघटंकिंकिमर्थंविफलीकुरुषे कृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभावाद्वैफल्यमितिभाव: कीदृशं अतिसरसं अतिशयरसयुक्तं तस्मिन्दृष्टेयूनांरसाविर्भावाधृदयाल्हादकरमितियावत्॥२॥

कति न कथितमिदमनुपदमचिरं॥मा प
रिहर हरिमतिशयरुचिरं॥३॥

ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यतआह कतीति हेराधेइदंअनुपदंस्थाने अचिरंसांप्रतंकतिकतिवारान्मयानकथितं किंतुबहुकथितमेव किंतदित्यतआह त्वंअतिशयरुचिरंअतिकमनीयंहरिंकृष्णंमापरिहरमावज्ञासीरितिमात्यज॥३॥

किमिति विषीदसि रोदिषि विकला॥वि
हसति युवतिसभा तव सकला॥४॥

एवंरूपमुखींप्रत्याह किमितीति विकलाअसावधानेंद्रिया किमितिकस्मात्विषीदसिदुःखिताभवसि रोदिषिचक्रंदसि मदुक्तनिराकरणात् इदानींविषादोरोदनंचव्यर्थमिति संकलासंपूर्णायुवतिसभातरुणीसमाजः भवत्याविहसतिउपहासंकरोति त्वैतिकर्मण्यपीतिकेचिदितिषष्ठी॥ ४॥

मृदुनलिनीदलशीतलशयने॥ हरिमव-
लोकय सफलय नयने॥ ५॥

तर्हिकिंकरोमीत्यतआह मृदुनलिनीदलेनकोमलपत्रेणाशीतलेकृतेशयनेशय्यायांस्थितंहरिंकृष्णमवलोकयपश्य दर्शनान्नयनेनेत्रेसफलयसफलेकुरु॥ ५॥

जनयसि मनसि किमिति गुरुखेदं॥ शृ
णु मम वचनमनीहितभेदम्॥ ६॥

विचारयंतींप्रत्याह हेराधेत्वंमनसिगुरुखेदंमहद्दुःखंकिमितिजनयसिउत्पादयसि तस्मान्ममवचनंवाक्यंशृणु आकर्णय कीदृशंवचनं अनीहितः अनाकांक्षितोभेदोविरहोयेनभवत्याहितमेववचनंवदामीत्यर्थः अतएवशृणु॥ ६॥

हरिरुपयातु वदतु बहुमधुरं॥ किमिति क
रोषि हृदयमतिविधुरं॥ ७॥

कीदृशंवचनमित्यतआह हरिरिति हरिःकृष्णाउपयातुसदंतिकं आगच्छतु बहुमधुरंतथानुनयवचनंवदतुत्वंहृदयंमनः अतिविधुरंअतिविह्वलंकिमितिकरोषिनकिंचित्स

योजनमित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमतिललितं ॥ स्फरवयतु रसिकजनं हरिचरितं ॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे अष्टादशः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंउक्तंहरिचरितंकर्तृरसिकजनंकृष्णोभाविकंजनंस्फरवयतुस्फुरितंकरोतु कीदृशं अतिललितंअतिसुंदरंश्राव्यमित्यर्थः सुविनीतमितिपाठेकीदृशंजनं सुविनीतंअतिविनययुक्तं ॥८॥

श्लोक ॥ स्निग्धे यत्परुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्रागिणि द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन् प्रिये ॥ तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखंडचर्चाविषं शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातनाः ॥१॥

इदानींप्रणतमपिप्रियमतिरोषात् त्यजंतींराधांनिंदतीसखीप्राह स्निग्धइति हेविपरीतकारिणिविपर्ययविधायिनिराधेत्वं-स्निग्धेमधुरवादिनितस्मिन्प्रियेकृष्णेयत्परुषासिनिष्ठुरभाषि-णिअसिवर्तसे किंचतस्मिन्प्रियेप्रणमतिसतिविनययुक्तेसति यत्स्तब्धासिस्थाणुवत्स्थितासि यत्रागिणिसानुरागेप्रियेद्वेषस्थासि असंतुष्टासि यत्उन्मुखेसंमुखेतस्मिन्प्रियेविमुखतां पराङ्मुखतांयातासि तस्मात्श्रीखंडचर्चाचंदनकथापितवविष

मि वशीतांशुश्चंद्रस्तपनः सूर्यइवहिमंतुषारः हुतवहः अग्निरि
व क्रीडामुदः क्रीडासंतोषाः यातनावेदनाः ¯¯युक्तमेवयोग्य
मेवतवमदीयवचनंविपरीतकारित्वात् विरोधालंकारः शार्दूल
विक्रीडितवृत्तं ॥१॥

श्लो॰॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मंदा
रविस्रंसनः स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहा-
मंत्रः कुरंगीदृशां ॥ दृप्यद्दानवदूयमानदि
विषद्दुर्वारदुःखापदां भ्रंशः कंसरिपोर्व्य
पोहयतुवः श्रेयांसि वंशीरवः ॥२॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगो
विंदे महाकाव्ये मुग्धमुकुंदवदनोनाम
नवमःसर्गः

इदानींकविर्भक्तानाशिषयति अंतरिति कंसरिपोःकृष्ण
स्यवंशीरवोवेणुनादः वःयुष्माकंभक्तानांअश्रेयांसिअशुभा
निव्यपोहयतुखंडयतु कीदृशोवंशीरवः कुरंगीदृशांहरिणीन
यनानांअंतर्मोहनंमनोमोहः मौलिघूर्णनंसाधुसाध्विति शि
रःकंपेनचलन्मंदारविस्रंसनंगुंफितपारिजात पुष्पाधःपतनंसा
त्विकभावात् स्तब्धाकर्षणंस्तब्धस्यअनिच्छोराकर्षणंदृष्टिह
र्षणंनेत्रोत्साहः एतेषुसर्वेषुमहामंत्रः वंशीरवाकर्षेसर्वनायि
काः कामभावापन्नाभविष्यंतीतिभावः पुनःकीदृशः दर्पवद्भि
र्दानवैर्दैत्यैर्दूयमानानांदिविषदांदेवतानांदुर्वाराअनिवार्याः

आपदः स्वसाधनीभूताः विपत्तयस्तासांभ्रंशः नाशकः वंशी रवंश्रुत्वादुःखिताअपिदेवाः सुदमुद्वहंतीत्यर्थः मूग्धोमूढः अलसः ॥२॥

अथ दशमः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक॥ अत्रांतरे मसृणरोषवशामसीम
निःश्वासनिःसहमुखीं सुमुखीमुपेत्य॥
सव्रीडमीक्षितसखीवदनां दिनांते सानं-
दगद्गदपदं हरिरित्युवाच॥१॥

इदानींसोत्कंठः कृष्णोराधांदृष्ट्वाअनुनयन्नाह अत्रेति अत्रांतरेअस्मिन्नवसरेहरिः दिनांते संध्यासमयेतांसुमु-खींराधांसमुपेत्यसमीपमागत्यसानंदानिअतएवगद्गदानि कंठादल्पंनिर्गच्छंतिपदानियस्यांक्रियायांतद्यथाभवति तथा वक्ष्यमाणंउवाच कीदृशींराधांमसृणस्यकर्कशस्यक्रोधस्य वशांअधीनांपुनः किंभूतांअसीमस्यमहतोनिश्वासस्यनिः सहंसोढुंअसमर्थंमुखंयस्याः सातांकोपवदनामित्यर्थः पुनःकिंभूतां सव्रीडंसलज्जंईक्षितंदृष्टंसख्याः वदनंमुखंय यासातांपश्यकृष्णाचेष्टितमित्यर्थः ॥१॥

अथ एकोनविंशः प्रबंधो देशवराडीरागे
ण आडुवताले गीयते.

वदसि यदि किंचिदपि दंतरुचिकौमुदी ह
रति दरतिमिरमतिघोरं॥ स्फुरदधरसीध-

वे तववदनचंद्रमा रोचयति लोचनचको
रं॥१॥प्रिये चारुशीले प्रिये चारुशीले मुं
च मयि मानमनिदानं॥ सपदि मदनानलो
दहति मम मानसं देहि मुखकमलमधुपा
नम्॥ ध्रु०॥

उक्तमर्थं गीतेनाह वदसीति गीतस्यास्यदेशवराडिरागः अष्टतालीतालः रागलक्षणं आरब्धगमनमुद्रानिद्राघूर्णायमाननयनाढ्या रुरवशायिनिनिजदयितेदेशवराडिभवेद्रो रीति लघुद्रुतौलघुश्चेत्यष्टतालीप्रकीर्तितेति गीतार्थस्तु हे चारुशीलेमनोहरसद्वृत्ते प्रियेराधेत्वंमयि अनिदानं अकारणं मानंमुंचत्यज किमितिमानत्यागस्तत्राह मदनानलः कामाग्निर्ममम मानसंदहति अतः कारणात्सपदितत्क्षणमेवमुखकमलमधुपानंमुखमेवपद्मं तत्संबंधिमधुपानंदेहिमधुना वन्हिदाहः प्रशाम्यति ध्रुवपदं हेराधेत्वंयदियदाकिंचिदपि वदसितदानवदंतानांयारुचिः दीप्तिः सैवकौमुदीचंद्रज्योत्स्ना अतिघोरंअतिशयेनभयंकरंदरः भयंसएवतिमिरमंधकारंहरतिनाशयति अनुचतववदनंचंद्रमाइवसः स्फुरदधरसीधवेदीप्यमानाधरामृतार्थंतादर्थ्येचतुर्थी ममलोचनचकोरंनेत्रपक्षिविशेषंरोचयतिरुचिं इच्छांकारयति मम-लोचनचकोरंचकोरः पाक्षिविशेषःचंद्रामृतलोलुपोभवत्येव।

सत्यमेवासि यदि रुदति मयि कोपिनी

देहि खरनखरशरघातं॥ घटय भुजबंध
नं जनय रदखंडनं येन वा भवति सुखजा
तम्॥२॥

मृषारोषंप्रकाशयंतीमाह सत्यमिति हेसुदति शोभनदं तेयदिमयिविषयेसत्यमेवकोपिनीक्रोधवतीअसितदाखरास्तीक्ष्णायेनखराः नखास्तेएवशरा नाराचास्तैर्घातं प्रहारंदेहि ते नापिचेन्नतुष्यसितर्हिभुजाभ्यांबंधनंघटयकुरु रदैः दंतैःखंडनंघातंजनयविरचय वा अथवायेनमुष्ट्यादिनासुखजातं सुखसमूहोभवतितदेवकुरु प्रभूणांहिसापराधेषुजनेषुता डनबंधनखंडनादयोदंडाः समुचिताः॥२॥

त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं त्व
मसि मम भवजलधिरत्नम्॥ भवतु भवती
ह मयि सततमनुरोधिनी तत्र मम हृदय
मतियत्नम्॥३॥

ननुयातिप्रियासादंडंविदधातु किंमयातआह त्वमसीति हेराधेत्वंममजीवनंप्राणोसि त्वांविनास्थातुमशक्यत्वात् त्वं ममभूषणं अलंकारोसि त्वंममभवजलधौसंसारसागरेरत्नमसि जातौजातौयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते इतिस्त्रीरत्नं उक्तं इहएतादृशेमयिभवतीसततंनिरंतरंअनुरोधिनीअनुकूलाभवतु तवानुकूल्येममहृदयंमनः अतियत्नंअतिशयत्नयुक्तंभवति तवानुकूल्यार्थंअतिशयंयत्नंकरोतीत्यर्थः३

नीलनलिनाभमपि तन्वि तव लोचनं धार
यति कोकनदरूपम्॥ कुसुमशरबाणभा
वेन यदि रंजयसि कृष्णमिदमेतदनुरूपं ४

नीलेति हेतन्विकृशांगिनीलनलिनस्यनीलोत्पलस्येवा भाकांतिर्यस्य तत्तवलोचनंकोकनदरूपं रक्तोत्पलसरूपतांधार यतिधत्तेरोषारुणत्वात् यदिइदंचक्षुः कृष्णांश्यामंकुसुमशरः कामस्तस्यबाणः पुष्पाणितेभ्योभावउत्पत्तिर्यस्यमधुनस्तेन रंजयसिरक्तंकरोषि तदाएतद्रक्तंरूपं अनुरूपंयोग्यंभवति य द्विमधुपानंकरोषितदानेत्रस्यरक्तत्वमुचितंनरोषादितिभावः४

स्फुरतु कुचकुंभयोरुपरि मणिमंजरी रं
जयतु तव हृदयदेशं॥ रसतु रसनापि त
व घनजघनमंडले घोषयतु मन्मथनिदे
शम्॥ ५॥

किंचित्प्रसन्नांवीक्ष्याह स्फुरत्विति हेराधेमणिमंजरी हारलतात्वत्कुचकुंभयोः कुचकलशयोरुपरिस्फुरतुशोभतां सारत्नलता तवहृदयदेशंवक्षः प्रदेशंरंजयतुस्वरश्मिभिः शो भयतु तवघनजघनमंडलेनिबिडकटिपुरोभागदेशेरशनापि कांच्यपिरसतुशब्दंकरोतु साकांचीमन्मथनिदेशंकामाज्ञां घोषयतुशब्दायतांवचनचातुर्येणस्फुरतु मणिमंजरीरसतु रसनादिइत्यादिनाविपरीतरतंयाचते॥ ५॥

स्थलकमलगंजनं ममहृदयरंजनं ज-

नितरतिरंगपरभागम्॥ भण मसृणवा
णि करवाणि चरणद्वयं सरसलसदलक्त
कसुरागम्॥ ६॥

हेमसृणवाणिस्निग्धवचने भणाज्ञापयअहंतवचरण
द्वयंसरसः सांद्रः सहरसेनशृंगारेणवर्ततेइतिवासरसंयथा
स्यादेवंलसत्शोभमानः अलक्तकरागोयावकरागो यत्रएता
दृशंकरवाणिकुर्यां प्रार्थनायांलोट् कथंभूतंचरणद्वयं स्थल
कमलस्यगंजनंतिरस्कारकंसदृशमित्यर्थः पुनःकीदृशं मम
हृदयरंजनं अनुरागकारकं पुनःकीदृशं जनितउत्पादितोरति
रंगेस्मरतकौशलेसंभोगरागस्यवापरभागः परस्परशोभायेन
मयालक्तकेनचेदिदंरज्यते तदेदमपिक्रौंचबंधादौममहृदये
लग्नेलग्नांमसरांशोभांपरस्परंदास्यतीतिभावः॥ ६॥

स्मरगरलखंडनं मम शिरसि मंडनं दे-
हि पदपल्लवमुदारं॥ ज्वलति मयि दारु
णो मदनकदनानलो हरतु तदुपाहित
विकारम्॥ ७॥

स्मरेति त्वंउदारंमनोहरंपदपल्लवंममशिरसिमंडनंअ-
लंकारमिवदेहि अर्प्पय कीदृशंपदपल्लवं स्मरगरलस्यकाम
विषस्यखंडनंनाशकं कामपीडानिवर्तकमित्यर्थः मयिदारु
णः क्रूरकर्मामदनकदनानलः कामपरितापवन्हिः ज्वलति
दीप्यते पदपल्लवंकर्तृ तदुपहितविकारंमदनकृतोपतापंहरतु

शिरःपीडानिवर्त्तनेनशरीरपीडानिवृत्तिरितिशिरसिदानं अ थवापल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापोनभवतीति॥७॥

इति चटुलचाटुपटुचारुमुरवैरिणो राधिकामधिवचनजातं॥ जयति जयदेवकविभारतीभूषितं मानिनीजनजनितशातम्॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे ऊनविंशतिमः प्रबंधः॥१९॥

इतीति इत्यमुनाप्रकारेणमुरवैरिणः कृष्णस्यराधिकां अधिअनुराधिकांलक्षीकृत्यप्रोक्तंवचनजातंवाक्यसमूहोजयतिउत्कर्षेणवर्त्तते कीदृशंचटुलंचाटुप्रीतियुक्तंपटु-चतुरं चारुसुकुमारं पुनःकीदृशंजयदेवकवेः भारत्यावाण्याभूषितंमानिनीजनस्यजनितंशातंसुखंयेनतत्तादृशंजयतिपद्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिशातमितिपाठांतरे पद्मावतीजयदेवस्यपत्नीतस्याः रमणोवल्लभोयोजयदेवस्तेनभारतीसंज्ञयाकविस्तंवर्णितं पुनःकीदृशं अतिशातं अतिशयितसुखंयस्मात्तादृशमितिव्याख्यानंमंदंतथासतियौनरुक्त्यापत्तेः प्रथमपाठस्तुसमीचीनएव॥८॥

श्लोक॥ परिहर कृतातंके शंकां त्वया सततं घनस्तनजघनया क्रांते स्वांते परानवकाशिनि॥ विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोपि ममांतरं स्तनभरपरीरं

भारंभे विधेहि विधेयताम् ॥१॥

इदानीमात्मानं निरपराधं ज्ञापयन् संभोगार्थमौत्साहय न्नाह परिहरेति हे कृतातंके विहितकोपे राधे त्वं शंकां त्यज त्वया क्रांते व्याप्ते सति वितनोः कामादन्यो धन्यः जनः कोपि ममांतरं अभ्यंतरं न विशति न प्रविशति कीदृश्या त्वयाघ ने कठिने स्तनजघने यस्याः तया कीदृशे स्वांते अतएव परा नवकाशिनि अन्यस्यावकाशशून्ये हे प्रणयिनि यतो ममां-तरं काम एव विशति अतस्तनभरपरिरंभारंभे स्तनातिशयालिंगनोद्योगे विधीयतां कर्तव्यतां विधेहि कुरु मामालिंगे-त्याशयः ॥१॥

श्लोकः ॥ मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदंतदं
शं दोर्वल्लिबंधनिबिडस्तनपीडनानि ॥ चं
डि त्वमेव मुदमंचय पंचबाणचंडालकां
डदलनादसवः प्रयांति ॥२॥

यद्येवं न प्रत्येषि तदा मय्यपराधानुकूलं दंडमाचरेत्याह मु ग्धेति हे मुग्धे मूढे सुंदरि वा मयि निर्दयदंतदंशं दयारहितदंतक्षतं विधेहि कुरु किंच दोर्वल्लिबंधो भुजलताबंधस्तेन निबिडं दृढं य थास्यात्तथा स्तनाभ्यां पीडनानि विधेहि हे चंडि कोपनशीले त्वमेव मम मुदं प्रीतिं अंचय जनयन् त्वन्यस्यां ममानुराग इत्यर्थः उ द्वहेति पाठे कुरु नोचेत् पंचबाणः कामः स एव चंडालस्तस्य कां डदलनाद्बाणक्षतात् असवः मम प्राणाः प्रयांति गच्छंति अ

तोमयिप्रसीदेत्यर्थः ॥२॥

श्लोकः॥ शशिमुखि तव भाति भंगुरभ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पी॥ तदुदितभयभंजनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमंत्रः॥३॥

ननुकोपोनास्त्येवेत्यतआह शशीति हेशशिमुखिचंद्रवदने तवभंगुरभ्रुकुटिः कुटिलाभ्रूर्भातिशोभतेकीदृशी युवजनानां तरुणजनानांमोहायकरालाभीषणाकालसर्पीकृष्णाहिवधूः तस्याः भ्रुवः सकाशादुदितंउत्पन्नंयद्भयं तस्यभंजनायनाशाययूनांतरुणानां तवाधरसीधुमद्यंतदेवसुधापानसाम्यान्माधुर्याच्चसैवसिद्धमंत्रः साधितमंत्रः विषापहरणार्थंअधरपानंदत्वातवकोपसर्पदष्टस्यममजीवनंसंपादयेतिभावः॥३॥

श्लोक॥ व्यथयति वृथा मौनं तन्विप्रपंचय पंचमं तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः॥ सुमुखि विमुखीभावं तावद्विमुंच न वंचय स्वयमतिशयस्निग्धो मुग्धो प्रियोहमुपस्थितः॥४॥

व्यथयतीति हेतन्विसुंदरि तववृथामौनंमांव्यथयति तस्मात् हेतरुणिमधुरालापैःकोमलवचनैः पंचमरागंप्रपंचय उद्धिर दृष्टिभिः अवलोकनैस्तापंमानसंतापंविनोदयअपसारय हेसुमुखिसुवदनेविमुखीभावंदुष्टदृष्टित्वंविमुंच

त्यज हेमुग्धेज्ञानशून्ये अहंप्रियः स्वयंआकरणंविनैवउप स्थितः आगतः अतएवमेवचनंनवंचयनोल्लंघस्व कीदृशः प्रियः अतिशयस्निग्धः महावत्सलः स्वयमागतः हातुंनोचितइतिभावः ॥४॥

श्लोक ॥ बंधूकद्युतिबांधवोयमधुरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गंडश्चंडि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनं॥ नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवीं कुंदाभदंति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं सपुष्पायुधः ॥५॥

अधुनामानापनोदनाय तदंगस्तुतिंकरोति बंधूकेति हेचंडिकोपनशीले तवायमधरः बंधूकपुष्पस्यद्युतिःकांतिस्तस्याबांधवोमित्रसदृशश्चकास्तिशोभते तथास्निग्धश्चिक्कणः गंडःकपोलश्चकास्ति कीदृशः मधूकपुष्पवच्छविर्दीप्तिर्यस्यसः तथा तवलोचनंनेत्रंनीलनलिनश्रियंनीलोत्पलस्यकांतिंमोचयति तवनासा नासिकातिलप्रसूनस्यतिलपुष्पस्यपदवींमार्गसादृश्यमित्यर्थः अभ्येति प्राप्नोति हेकुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येवाभायेषांतादृशादंताय स्यास्ताहृशि हेप्रियेवल्लभे प्रायइतितर्कयामि प्रसिद्धः पुष्पायुधः पुष्पमेवायुधंशस्त्रंयस्यसः कामस्त्वन्मुखसेवयाविश्वं जगद्विजयतेवशीकरोतीत्यर्थः यानिकामस्यपुष्पायुधानि

तानि बंधूकमधूकनीलोत्पलतिलकुंदपुष्पादीनि त्वन्मुखेवर्तं तइतिसेवाकारबंधूकइतिदुपहरियामधूकइतिमहुआंइति कान्यकुब्जभाषायां ॥ ५॥

श्लोक ॥ दृशौ तव मदालसे वदनमिंदुमत्यान्वितं गतिर्जनमनोरमा विधुतरंभमूरुद्वयं ॥ रतिस्तवकलावती रुचिरचित्रलेखे भ्रुवावहो विबुधयौवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ ६॥

दृशाविति अहोइत्याश्चर्ये हेतन्विस्कंदरित्वंपृथ्वीगता भूम्यांस्थितापिविबुधयौवतंदेवयुवतीनांसमूहंवहसि केनप्रकारेणेत्यतआह तवदृशौनयनेमदेनालसेमंथरे अवलोकनायसंदायतः तववदनंमुखंइंदुमत्याचंद्रबुध्या अन्वितं युक्तं त्वन्मुखदर्शनेनसादृश्याचंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः तवगतिर्गमनंजनमनोरमा तवोरुद्वयंजंघायुग्मंविधुतास्वशोभया-तिरस्कृतारंभाकदलीयेन तवरतिः सुरतक्रीडाकलावतीकामकलाकोशलयुक्ता तवभ्रुवौरुचिराचित्राणांलेखाययोस्ते यथाचित्रेश्यामालेखाविलिख्यते तथेति तदनयापद्योजनयामदालसा, इंदुमती, मनोरमा, रंभा, कलावती, चित्रलेखासंज्ञकाः अप्सरसः प्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपिच एकस्यामपित्वयिसर्वासामप्सरसांगुणाः वर्ततइत्याश्चर्य प्रेयोनामालंकारः पृथ्वीकंचेदंछंदः ॥ ६॥

श्लो०॥ प्रीतिं वस्तनुतां हरिः कुवल-
यापीडेन सार्धं रणे राधापीनपयोधर-
स्मरणकृत् कुंभेन संभेदवान्॥ पत्रे बि
भ्यति मीलति क्षणमपि क्षिप्रं तदालो
कनाद्व्यामोहेन जितं जितं जितमभू-
द्व्यालोलकोलाहलः ७

इतिश्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीत
गोविंदे महाकाव्ये मानिनीवर्णने
चतुरचतुर्भुजोनाम दशमः सर्गः १०

कविः सर्गांते आशिषं प्रयुंक्ते प्रीतिमिति हरिः कृष्णोवः युष्माकं गायतांशृण्वतां प्रीतिमानंदं तनुतां विस्तारयतु कीदृशः रणे संग्रामे कुवलयापीडेन कंसहस्तिना सार्द्धं सह कुंभस्थले हस्तेन संभेदवान् संबद्धः अतस्तत्र कुंभे राधापीनपयोधरस्मरणकृत् राधिकायामांसलस्तनस्मृतियुक्तः हस्तिदर्शनेनपीनकुचस्मरणं युज्यत एव तदुक्तं सदृशादृष्टचिंत्ताद्याः स्मृतिजीवस्यबोधकाः पत्रे वाहने बिभ्यति भयंगते सति अथ च मीलति मृते सति जितं जितं जितमिति कंससंबंधी व्यालोलश्चंचलः कोलाहलः अभूत् जातः कंसो बालेन जितः इतिसर्वैर्जनैः कलकलशब्दः कृत इत्यर्थः वचनकौशलेन मानिनीमानदानात् चतुरः चतुर्भुजः कृष्णोयत्र॥ ७॥

अथ एकादशः सर्गः प्रारभ्यते॥

श्लोक॥ रुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वामृगाक्षीं गतवति कृतवेषे केशवे कुंजशय्यां॥ रचितरुचिरभूषां दृष्टिमोषे प्रदोषे स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद१

अधुनाराधांप्रतितत्सखीब्रूते रुचिरमिति कापिसखी प्रदोषेरजनीमुखे स्फुरति दीप्यमानेसति प्राप्तेइत्यर्थः राधांजगादवक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति केशवेकृष्णेअनुनयेनप्रीतिवचनेनरुचिरंबहुकालंमृगाक्षींराधांप्रीणयित्वासंतोषयित्वाकुंजशय्यांलतागृहशयनंगतवतिसति कीदृशेकेशवे कृतवेषेकृतशृंगारालंकारेराधायाइतिकीदृशींराधां रचिताकृतारुचिरामनोहराभूषालंकारोययाकृष्णस्येति अन्योन्यालंकारकरणेनान्योन्यरागः सूचितः. कीदृशेप्रदोषे अंधकाराधिक्येनदृष्टिंमुष्णातीतिदर्शनचोरकेपुनः कीदृशींराधांनिरवसादांनिर्गतःमानसभंगरूपोऽवसादःउपतापोयस्यास्तां॥१॥

अथ विंशः प्रबंधो वसंतरागेण रूपकताले गीयते.

विरचितचाटुवचनरचनं चरणरचितप्रणिपातं॥ संप्रति मंजुलवंजुलसीमनि केलिशयनमनुयातम्॥१॥ मुग्धे मधुमथनमनुगतमनुसर राधिके॥ ध्रु०॥

वसंतरागः उक्तार्थंगीतेनाह विरचितेति हेराधिकेमुग्धे मूढे अनुगतं अनुकूलं मधुमथनंकृष्णं अनुसर अनुगच्छ विरचिताउक्तउक्ताचाटुप्रियावचनरचनापरंपरायेनतंपुनः कीदृशं चरणेपादेरचितः कृतः प्रणिपातः प्रणामोयेनतं तस्मा नमंगाय पुनः कीदृशं संप्रतिइदानींमंजुलोमनोहरोऽशोकोवेतसोवातस्यसीमनिपर्यंतेतटेकेलिशयनंकुरतार्थंशय्यांअनुयातंप्राप्तमित्यर्थः अतस्त्वयाशीघ्रंगंतव्यमिति॥१॥

घनजघनस्तनभारभरे दरमंथरचरणविहारं॥ मुखरितमणिमंजीरमुपेहि विधेहि मरालविकारम्॥२॥

तांप्रोत्साहयंतीत्वरयति घनेति घनयोर्मांसलयोर्जघनस्तनयोर्भारस्यभरोभाराधिक्यंयस्यास्तत्संबोधनं दरमंथरईषन्मंदश्चरणविहारः पादक्रमोयस्यांक्रियायां मुखरितः शब्दितः मणिमंजीरोमणिसहितमंजीरोयस्यांक्रियायांतंकृष्णमुपेहिउपगच्छ अतएवमरालानांराजहंसानांविकारं विलासंविधेहि कुरु ॥२॥

शृणु रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावं॥ कुसुमशरासनशासनबंदिनि पिकनिकरे भज भावं॥ ३॥

अन्यमप्युद्दीपनविभावंवर्णयति शृण्विति त्वंरमणीयतरंअतिमनोहरंश्राव्यंतरुणीजनानांमोहनंमधुरिपोःकृष्ण

स्वरावंवंशशब्दंश्रृणवाकर्णय मधुपविरावमितिपाठेभ्रमरशब्दं किंचपिकनिकरेकोकिलसमूहे कुसुमान्येवशरासनंधनुर्यस्य तादृशः कामस्तदाज्ञातयाबंदिनिस्त्रावकेसति भावंकृष्णोऽनुरागंभजआश्रय हेमानिन्यः मानंत्यक्त्वायूयंभजनंकुरुतेति कोकिलाः घोषयंतीत्यर्थः ॥३॥

अनिलतरलकिसलयनिकरेण करेण लतानिकुरंबं॥ प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रतिमुंच विलंबम्॥४॥

अनिलेति हेकरभोरुकनिष्ठांतोमणिबंधपर्यंतंकरस्यबहिर्भागस्तद्वदूरूजंघाद्वयंयस्यास्तत्संबोधनं गतिंगमनंप्रति विलंबंमुंचशीघ्रंगच्छेतियावत् यतः लतानिकुरंबंलतासमूहं अनिलेनतरलश्चंचलोयः किसलयनिकरः पल्लवसमूहस्तद्रूपेणकरेणहस्तेनतवप्रेरणमिवज्ञापनमिवकरोति अचेतनालतापित्वांप्रेरयति किंपुनरहं॥४॥

स्फुरितमनंगतरंगवशादिव सूचितहरिपरिरंभं॥ पृच्छ मनोहर हारविमलजलधारममुं कुचकुंभं॥५॥

अपिच स्फुरितमिति हेराधे त्वंअमुंकुचकुंभंस्तनद्वयं पृच्छ सम्यगतिवर्तुलत्वात्काठिन्यत्वाच्चकुंभसाम्यंकीदृशंकुचकुंभं अनंगस्यकामस्ययेतरंगाविकारास्तद्वशादिवस्फुरितंसकंपं अतएवसूचितः हरेःपरिरंभः आलिंगनंयेन अ-

न्योपिकलशोनयांतरंगैः प्रेर्य्यमाणः सकंपोभवति इवशब्दो त्प्रेक्षकाद्योतकः पुनः कीदृशं मनोहरोयहारः सएवविम लानिर्मलाजलधारायत्र ॥५॥

अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपु-
रपि रतिरणसज्जं ॥ चंडि रसितरशना
रवडिंडिममभिसर सरसमलज्जम् ॥६॥

अधिगतमिति हेचंडिअत्यंतकोपने इत्याक्षेपेसंबोध नं अखिलसखीभिरपितवेदंवपुः शरीरंरतिरणेस्मरतसंग्रामे सज्जंसन्नद्धं अधिगतंज्ञातंतवमनसि अभिमानोनास्तीत्य र्थः एवंसतिरसिताशब्दितारशनाक्षुद्रघंटिकासैवआरवडिं डिमोवाद्यविशेषोयस्यांक्रियायांसरसंसोत्कंठंयथास्यात्त था अलज्जंलज्जारहितंयथास्यात्तथाऽभिसरकृष्णमि त्यध्याहारः ॥६॥

स्मरशरसुभगनखेन सखीमवलंब्य
करेण सलीलं ॥ चल वलयक्वणितैरव
बोधय हरिमपि निजगतिशीलं ॥७॥

स्मरेति हेराधेत्वंकरेणहस्तेनसखीं अवलंब्यसलीलंस विलासंयथास्यात्तथाचलगच्छ कीदृशेनकरेण स्मरशरव त्कामबाणवत्सुभगानिसुंदराणिनखानियस्मिन्रणेशस्त्रा णिभवंति रतिरणेतुत्वन्नखान्येवस्मरस्यशस्त्राणीतिभावः गच्छन्वलयक्वणितैः कंकणशब्दैः हरिंकृष्णंअवबोधय

अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अपिक्रियासमुच्चयेकथंभूतंहरिं निजेआत्मनिगतिर्यस्यसनिजगतिः कामस्तस्मिन्नूशीलंसमाधिश्चित्तैकाग्र्यंयस्य कामपरवशामित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासि तवाम ॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतु कंठतटीमविरामम् ॥८॥ इति श्रीगीत गोविंदे विंशतिमः प्रबंधः

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंगीतंहरौकृष्णोविनिहितमारोपितंमनश्चित्तंयैस्तेषांभक्तानांकंठतटींअविरामंसर्वदा अधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अधिशीङ्स्थासांकर्मकीदृशंभणितं अधरीकृतः स्वगुणैर्हीनः कृतः मुक्ताहारोयेनपुनःकीदृशं उदासितास्वगुणैस्तिरस्कृतावामासुंदरीयेन यद्यपिहारस्यरमणंचकंठदेशस्थितस्ययाशोभातत्प्रदत्वंसंभवतितथापितयोरागिणामेवशोभाप्रदत्वं नतुमुमुक्षूणां तत्रापितारुण्यएवनतुसर्वदाजयदेवभणितंतुकृष्णकथात्वेन हारापेक्षयाप्यधिकमित्यर्थः ॥८॥

श्लोक ॥ सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति प्रियकथां प्रत्यंगमालिंगनैः प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिंताकुलः ॥ स त्वां पश्यति वेपते पुलकयत्यानंदति स्विद्यति प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमः

पुंजे निकुंजे प्रियः॥१॥

इदानींसखीकृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधे सप्रियःकृष्णः स्थिरेनिश्चले तमःपुंजेअंधकारसमूहे अन्यत्र तस्मिन्निकुंजेलतागृहेत्वांपश्यति ध्यानेन दृष्ट्वापि किमियं परुषंमधुरंवदिष्यतीतिभयात् वेपतेकंपतेपुलकयतिअंगा- नीत्यर्थात् ध्यानेनैवतदालिंगनंपरिकल्प्यसरोमांचोभव तीत्यर्थः ध्यानेनत्वत्करतकेलिंपरिकल्प्यस्विद्यति पश्चा त्केलिंकृत्वाउत्थायगंतुंप्रवृत्तायांत्वयिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्था नंकरोतिततःध्यानविच्छेदेत्वामदृष्ट्वामूर्च्छति कीदृशःप्रियः चिंताकुलः चिंतायुक्तः इतीतिकिं हेसखिसाराधामांद्रक्ष्यति अ नुकूलतयाईक्षते दृष्ट्वाचप्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिवदि ष्यतिउक्त्वा प्रत्यंगंप्रति अवयवंप्रतिआलिंगनैः प्रीतिंसंतोषं यास्यति प्राप्स्यतिसमागम्यमिलित्वारंस्यते मयासहक्रीडि ष्यति इतिप्रश्नेसमागम्येतिपूर्वार्द्धेसर्वत्रयोज्यं दीपकालंका रः शार्दूलविक्रीडितंवृत्तम्॥१॥

श्लोक॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनं श्रवणयो स्तापिच्छगुच्छावलिं मूर्ध्नि श्यामसरोज दामकुचयोः कस्तूरिकापत्रकम्॥ धूर्ता- नामभिसारसत्वरहृदां विष्वक् निकुंजे सखि ध्वांतं नीलनिचोलचारुसुदृशां प्रत्यंगमालिंगति॥२॥

गमनकालयोग्यंअंधकारंवर्णयति अक्ष्णोरिति हेसखि राधे ध्वांतंअंधकारः स्मृदृशांनायिकानांप्रत्यंगंप्रत्यवयवंआ लिंगतिआश्लिष्यति किंकुर्वत् अक्ष्णोर्नेत्रयोरंजनंकज्ज लंनिक्षिपत्विन्यस्यत् श्रवणयोः कर्णयोः तापिच्छगुच्छा वलिंतमालपुष्पस्तबककर्णपूरपंक्तिंनिक्षिपत् कुचयोःस्तन योः कस्तूरिकापत्रकंमृगमदपत्रावलींनिक्षिपत् मस्तकेश्याम सरोजदामनीलकमलमालांनिक्षिपत् कीदृशीनांस्मृदृशांधू र्तानांपरिवंचकानांपुनः कीदृशीनां विष्वक्सर्वत्रनिकुंजेल तागृहे अभिसाररसत्वरंगमनायसाहसंहृत्यासांतास्तासां कीदृशांध्वांतं नीलनिचोलवत् श्यामवस्त्रवत्चारुसदृशमि त्यर्थः नीलवस्त्रस्थाने ध्वांतंजातमित्यर्थः अतोभूषणादि निर्माणेनापिकालातिक्रमोनयुक्तइतिभावः॥ २॥

श्लोक॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिका
णामाबद्धरेखमभितो मणिमंजरीभिः॥
एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं तत्प्रेमहे
मनिकषोपलतां तनोति॥ ३॥

अंधकारमेववर्णयति काश्मीरेति हेराधेएतत्तमिस्रंअं- धकारः तत्प्रेमतासामभिसारिकाणांयत्प्रेमप्रीतिस्तदेवहेमसु वर्णंतस्यनिकषोपलतांघर्षणपाषाणतांतनोतिविस्तारयति कीदृशंतमिस्रंकाश्मीरंकुंकुमंतद्वद्गौरंपीतंवपुर्यासांतासाम- भिसारिकाणांस्त्रीणांमणिमंजरीभिःमणिकिरणैःअभितः

सर्वतः आबद्धा कृतरेखायस्मिन् तमालदलंनूतनपत्रंतद्व
न्नीलतमं अतिश्यामं कांतार्थिनीतुयायातिसंकेतंसाभिसा
रिकेत्यमरः इत्यभिसारिकालक्षणं अभिसारिकाणांप्रेमपरी
क्षासमयस्त्वयमेव यदंधतमसिगमनमिति ३

श्लोक॥ हारावलीतरलकांचनकांचिदाम
केयूरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य॥ द्वारे नि
कुंजनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य व्रीडावतीं
मथ सखी निजगाद राधां॥ ४॥

हारावलीति अथानंतरंसखीराधांनिजगाद पुनरपि उ-
वाच कथंभूतांराधां निकुंजनिलयस्यलतागृहमेवनिलयंनि
भृतगृहंतस्यद्वारेहरिंकृष्णंनिरीक्ष्यदृष्ट्वाव्रीडावतींसलज्जां अ
स्मिन्मयाकतिनिष्ठुराणिवचांसिउक्तानिसंप्रतितत्समक्षंकथंया
मीतिलज्जा कीदृशस्यनिलयस्य मुक्ताहारमध्यद्युमणेः द्यु
त्याकांचनकांचीदाम्नः स्वर्णकांचीरशनायाः द्युत्या केयूर-
स्य बाहुभूषणस्यचद्युत्याएतेषुखचितायेमणयस्तेषांद्युत्या
दीपितस्य प्रकाशितस्यएतेनध्वांतेपिदर्शनयोग्यताउक्ता॥ ४॥

अथ एकविंशतिमः प्रबंधो वराडिरागेण
आडवताले गीयते.

मंजुतरकुंजतलकेलिसदने॥ प्रविश राधे
माधवसमीपमिह विलस॥ रतिरभसहसि
तवदने॥ १॥

तदेवगीतेनाह वराडिरागे मंजुतरेति हेराधेरतिरभसेन स्मरतोत्साहेनहसितंहास्ययुक्तंवदनंमुखंयस्यास्तत्संबोधनं इह अस्मिन्मंजुतरं मनोहरंनिकुंजाभ्यंतरदेशस्तदेवकेलिसदनंक्रीडागृहंतस्मिन् माधवसमीपंप्रविशगच्छपश्चाद्विलस-क्रीडांकुरु ॥१॥

नवभवदशोकदलशयनसारे ॥ प्र० ॥ कुचकलशतरलहारे ॥ २ ॥

अपिच नवेति हेकुचकलशयोश्चंचलहारोमुक्ताहारोयस्यास्तत्संबोधनंहेराधे इहक्रीडागृहेमाधवसमीपंप्रविशविलस च कीदृशेइह नवानिनूतनानिभवंतियानिअशोकदलानिपर्णानितत्कृताशय्याकृष्णशय्यातदेवसारोमहाधनंयस्मिन् ॥ २ ॥

कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥ प्र० ॥ कुसुमसुकुमारदेहे ॥ ३ ॥

कुसुमेति हेकुसुमवत्सुकुमारोदेहोयस्यास्तत्संबोधनं कीदृशेइह कुसुमचयेनपुष्पसमूहेनरचितंकृतंशुचिअनुपहतंनायिकांतरेणानुपभुक्तंयद्वासगृहंतत्रविलस ॥ ३ ॥

मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते ॥ प्र० ॥ रसवलितललितगीते ॥ ४ ॥

मृदुचलेति हेरसवलितंकृतंललितंमनोहरंगीतंययातत्संबुद्धिः हेराधे इहकोकिलसदनेविलसकीदृशेइह चलश्चंचलोयोमलयपवनस्तेनसंपर्कवशात्सुरभिएवंभूतंसत्शीतलंत

स्मिन् ॥ ४ ॥

विततबहुवल्लिनवपल्लवघने ॥ प्र० ॥ चिर मिलितपीनजघने ॥ ५ ॥

वितंतेति हेचिरमिलितेबहुकालेअन्योन्यसंबद्धेपीने मांसलेजघनेयस्यास्तत्संबुद्धिः हेराधेइहविलस कीदृशेइह वितताइतस्ततोवीशीर्णाबहुवल्लयः वल्यस्तासांनवपल्लवास्तै र्घनेनिबिडे शयनेइत्यध्याहारः निबिडशयनइत्यर्थः ॥ ५ ॥

मधुमिलितमधुपकुलकलितरावे ॥ प्र० ॥ मदनरभसरसभावे ॥ ६ ॥

मध्विति हेमदनरभसः कामरभसः शृंगारभावोऽभि प्रायोयस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनिपुष्परसेमिलिता नितसानार्थमित्यर्थः यानिमधुपकुलानिभ्रमरसमूहास्तैः कलितःकृतोरावःशब्दोयस्मिन् ॥ ६ ॥

मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ॥ प्र० ॥ दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ ७ ॥

मधुतरलेति हेदशनरुचिरे तवदंतदीप्तिरेव रुचिरंशि खरंमाणिक्यविशेषोयस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइहमधुना वसंतेनतरलश्चंचलःपिकनिकरोकोकिलसमूहस्तस्य- निनदेनशब्देनंमुखरेशब्दायिते पक्वदाडिमबीजाभंमा णिक्यंशिखरविदुः इतिशाश्वतः ॥ ७ ॥

विहितपद्मावतीसुखसमाजे ॥ कुरु मु

दृशोर्भ्रूक्षेपः कटाक्षक्षेपः सएवलक्ष्मीः संपत् द्रव्यंतेननव
क्रीतेनूतनः क्रीतोदासोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतए
वउपसेवितंपदांभोजंचरणकमलंयेन॥१॥

श्लोक॥ सा ससाध्वससानंदं गोविंदे लो
ललोचना॥ सिंजाना मंजुमंजीरं प्रविवे
श निवेशनम्॥२॥

सेति साराधानिवेशनं लतागृहं प्रविवेश सखीवच
नात् कीदृशीराधा ससाध्वसंविदग्धः कृष्णः कथंमयारंज
नीयइति सानंदंसहर्षंचइति नैकट्यात् गोविंदे कृष्णेलो
लेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनः कीदृशी मनोहरशब्द
युक्तंमंजीरंनूपुरंसिंजानागमनवशात्सशब्दंकुर्वतीक्वचित्स
साध्वससानंदगोविंदेइतिपाठः तदाससाध्वसः पूर्वापरा
धात्सानंदः राधायाः आगमनात् एवंनागरयोःसमागमेर
सोत्पत्तिरुक्ता॥२॥

अथ द्वाविंशतिमः प्रबंधो वराडिरागेण
रूपकताले गीयते.

राधावदनविलोकनविकासितविविधवि
कारविभंगं॥ जलनिधिमिव विधुमंडल
दर्शनतरलिततुंगतरंगं॥१॥ हरिमेकरसं
चिरमभिलषितविलासं॥ सा ददर्श गु
रुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं॥ धृ०॥

लीलागृहप्रवेशं निरूप्येदानीं दर्शनमहोत्सवे नरसविक्रियां गीतेनाह वराडीरागः रूपकतालः साशाधा एवंभूतं हरिं दर्श सप्तपद्यां सर्वाणि हरिविशेषणानि कीदृशं हरिं राधावदनविलोकनेन विकासितः प्रकाशितः विविधः नानाप्रकारः विभागः विभंगो कटाक्षादिरचना येन तं पुनः कीदृशं जलनिधिं समुद्रमिवस्थितं कीदृशं जलनिधिं विधुमंडलदर्शनेन चंद्रमंडलालोकेन तरलिताश्चंचलीकृताः तरंगाः कल्लोला यस्य तं पुनः कीदृशं एकरसं एकस्यां राधायामेव रसः प्रीतिर्यस्य तं पुनः कीदृशं चिरं बहुकालं अभिलषितः प्रार्थितः विलासः केलिर्येन तं पुनः कीदृशं गुरुहर्षस्यातिशयस्य हर्षस्य वशंवदं अधीनं वदनं मुखं यस्य सानंदमुखमित्यर्थः पुनः कीदृशं अनंगस्य कामस्य निवासं स्थानभूतं कंदर्पकोटिलावण्यमित्यर्थः अत्रागाधशृंगाररसाश्रयत्वेन कृष्णस्य जलनिधिसाम्यं राधामुखस्याल्हादकारित्वादिना चंद्रसाम्यं बोध्यं उपमालंकारश्च ॥१॥

हारममलतरतारमुरसि दधतं परिलंबितदूरं ॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिव यमुनाजलपूरम् ॥ २॥

हारमिति पुनः कीदृशं हारं मुक्ताहारं दधतं धारयंतं उरसि हृदये कीदृशं हारं अमलतरतारं अत्यंतविशदबृहत्तरं पुनः कीदृशं स्फुटतरो यो फेनकदंबस्तेन करंबितं मिश्रितं यमु

नाजलपूरमिव श्रीकृष्णास्यश्यामलाद्यमुनाप्रवाहसाम्यं हारशुभ्रत्वात् फेनसाम्यंबोध्यम्॥ २॥

श्यामलमृदुलकलेवरमंडनमधिगतगौर
दुकूलं॥नीलनलिनमिव पीतपरागपटल
भरवलयितमूलम्॥ ३॥

श्यामलेति श्यामलंकृष्णंमृदुलंकोमलंकलेवरमंडनं शरीरालंकारोयस्यतं पुनः कीदृशं अधिगतंपरिहितंगौर दुकूलंपीतवस्त्रंयेन कमिव नीलोत्पलमिवेत्यर्थः कीदृशं नीलनलिनं पीनपरागाणांकुंकुमरेणूनांपटलस्यसमूहस्यभरः अतिशयस्तेनवलयितंवेष्टितंमूलंयस्यतत्तथा॥३

तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनित
रतिरागं॥स्फुटकमलोदरखेलितखंजन
युगमिव शरदि तडागं॥ ४॥

तरलेति कीदृशंहरिं तरलश्चंचलोयोकटाक्षस्तस्यचलनेनमनोहरंसुंदरंयद्वदनंतेनजनितउत्पादितोरसोरागोऽभिलाषोऽर्थात्नारीणांयेन नारीणामतिकामकरमिति भावः कमिव शरदिशरत्काले तडागमिव कीदृशंतडागंस्फुटकमलस्यविकाशितपद्मस्योदरमध्येखेलितंक्रीडितंखंजनयोर्युग्मंयुगलंयत्रतथा शरत्कालेखंजनवर्णनमुचितमेव॥ ४॥

वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिर

समकुंडलशोभं॥ स्मितरुचिरुचिरसमुल्ल सिताधरपल्लवकृतरतिलोभम्॥ ५॥

वदनेति वदनकमलस्य परिशीलनाय मिलिते मिहिरसमे सूर्यतुल्ये ये कुंडले ताभ्यां शोभा यस्य तं तथा पुनः कीदृशं स्मित रुचिरो हास्यदीप्तिस्फभंगः समुज्ज्वलितदीप्यमानो योऽधरप- ल्लवस्तेन कृतो रतौ लोभो युवतीनां रताभिलाषो येन तं तथा ल त्पक्षे त्वयि रतिलोभमित्यत्र गमकत्वात्समासः॥ ५॥

शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरकुसु मसुकेशं॥ तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलम लयजतिलकनिवेशम्॥ ६॥

शशिकिरणेति कीदृशं हरिं शशिकिरणेन चंद्रदीप्त्याच्छु रितं मंडितं सुंदरमभ्यंतरं यस्य जलधरस्य मेघस्य तद्वत्सुंदराः पुष्पसहिताः केशाः यस्य तं अत्र केशानां श्यामतया मेघसा- म्यं तत्रस्थकुसुमानां च मेघांतश्चारिचंद्रकिरणसाम्यं बोध्यं पुनः कीदृशः तिमिरे ंधकारे उदित उत्थितो यो विधुमंडलश्चंद्रविं बस्तद्वन्निर्मलं मलयजतिलकं चंदनबिंदुस्तस्य निवेशोवस्थानं यत्र तं शृंगारिणां नागराणां तिलकं वर्तुलमेवेति तस्य चंद्रसा म्यं चंद्रोदये तिमिरस्यासंभवादभूतोपमेयं बोध्या॥ ६॥

विपुलपुलकभरदंतुरितं रतिकेलिकलाभि रधीरं॥ मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभू षणसुभगशरीरं॥ ७॥

विपुलेति कीदृशंहरिं विपुलोधिकोयः पुलकभरोरोमांचातिशयस्तेन दंतुरितंनिम्नोन्नतंव्याप्तमित्यर्थः पुनः कीदृशं रतिकेलिकलाभिः स्मरतक्रीडाकथाभिरधीरंचंचलं पुनःकीदृशं मणिगणानांकिरणसमूहेनसमुज्ज्वलंदीप्यमानंयद्भूषणंतेनस्रुभगंसुंदरं शरीरंयस्यतंतथा॥ ७॥

श्रीजयदेवभणितविभावद्विगुणीकृतभूषणभारं॥ प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं भवजलसुकृतोदयसारं॥ ८॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवस्यभणितविभावेनभाषितप्रपंचेन द्विगुणीकृतस्यालंकारस्यभारोयस्यतंहरिं हेकृष्णाभक्ताःप्रणमतनमस्कुरुत किंकृत्वासुचिरंचिरकालंहृदिविनिधायस्थाप्य कथंभूतंहरिं सुकृतस्ययोउदयस्तस्यसारं यद्वा सुकृतोदयएवसारोधनंयस्मात्तं॥ ८॥

श्लोक॥ अतिक्रम्यापांगं श्रवणपथपर्यंतगमनप्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः॥ इदानीं राधायाः प्रियतमसमालोकसमये पपात स्वेदांबुप्रसर इव हर्षाश्रुनिकरः॥ १॥

एवंभूतस्यकृष्णस्यदर्शनाद्राधायास्तदानींकिंजातमिति हरिराह अतिक्रम्येति इदानींप्रियतमसमालोकसमये प्रवाहसदृशः राधायाः हर्षाश्रुनिकरःसात्विकभावेननेत्रांबुपूरः पपातनत्रोत्प्रेक्षते अपांगंनेत्रप्रांतंअतिक्रम्योल्लंघ्यश्रवणप

थस्यकर्णमार्गस्यपर्यंतगमनंयेन तेनयः अपातस्तेनैवाक्ष्णोः स्वेदांबुप्रसरोभूत् कीदृशयोरक्ष्णोः तरलतरतारंचंचलाक्ष कनीनिकंयथास्यात्तथापतितयोः अन्यस्यापिगमनेनश्रमोभवतितेनचपतति तद्वत् ॥१॥

श्लोक ॥ भजंत्यास्तल्पांतं कृतकपटकंडूतिपिहिते स्मिते याते गेहाद्बहिरवहिताली परिजने ॥ प्रियास्यं पश्यंत्याः स्मरशरवशाकूतसुभगं सलज्जाया लज्जा व्यगमदिव दूरं मृगदृशः ॥२॥

भजंत्याइति मृगदृशः मृगाक्ष्याः राधायाः लज्जापिदूरंव्यगमदिवगतेव कीदृश्याः राधायाः अवहितः सावधानो यआलीपरिजनः सखीसेवकवर्गस्तस्मिन् गेहाद्बहिर्यातेगते सतितल्पांतंशय्यापर्यंतंभजंत्याः प्राप्नुवत्याः कीदृशेपरिजने कृताकपटेन कर्णादिकंडूतिः कंडूयनंतेनपिहितंछादितंहास्यंयेन पुनःकीदृश्याः प्रियास्यंकृष्णमुखंपश्यंत्याः कीदृशं प्रियास्यंस्मरशरवशंकामबाणाधीनं आकूतंसुरताभिप्रायस्तेनसुभगंमनोहरं कामविकारहावभावादिमनोहरमित्यर्थः पुनः कीदृश्याः सलज्जायाः लज्जासहितायाः तस्याश्चेष्टंदृष्ट्वावचनांतरेणअपृष्ट्वाबहिर्गमनात्सर्वानांसाम्यं सर्वाः सख्योगनाः इति कथमत्रस्थातव्यमिति लज्जापिगतेतिभावः ॥२॥

श्लोकः॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महित इव मंदारकुसुमैः स्वयं सिंदूरेण द्विपरणमुदा मुद्रित इव॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवलयापीडकरिणः प्रकीर्णासृग्बिंदुर्जयति भुजदंडो मुरजितः॥३॥

इति श्रीकविराजश्रीजयदेवकृते गीतगोविंदे महाकाव्ये सानंदगोविंदो नामैकादशः सर्गः

जयेति मुरजितः कृष्णस्य भुजदंडो दंडाकारबाहुर्जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते भक्तानां रक्षणार्थमिति शेषः दंडशब्देन- आजानुबाहुत्वं द्योतितं कीदृशो भुजदंडः प्रकीर्णाः सर्वत्र लग्नाः असृग्बिंदवो रक्तबिंदवो यस्मिन् अतएव कुवलयापीडसंग्रामसंतोषेण स्वयं सिंदूरेण मुद्रित इव चित्रित इव द्विपश्चेत्सिंदूरेण मुद्रितस्तर्हि मदीयो बाहुरपि सिंदूरमुद्रितोभवतु पुनः कीदृश इव जयश्रिया जयलक्ष्म्या विन्यस्तैर्विक्षिप्तैः मंदारकुसुमैः पारिजातपुष्पैर्महित इव पूजित इव जयिनः शूरस्योपरि पुष्पवृष्टिरुचिता कीदृशस्य मुरजितः भुजापीडस्य बाहुदंडस्य क्रीडया हतः कुवलयापीडनामा करी हस्ती येन अनेन सामर्थ्य लक्षणो नायक गुणउक्तः एवंभूते भुजदंडे गाढालिंगनादिना श्रीराधायाः निःशंकक्रीडनं सूचितमिति भावः अ- त्रोत्प्रेक्षालंकारः सानंदो राधासमागमेन सौंदर्येतिक्षेपकः॥३॥

अथ द्वादशः सर्गः प्रारभ्यते.

श्लोक॥ गतवति सखीवृंदे मंदत्रपाभर निर्भरस्मरशरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधरां॥ सरसमनसं दृष्ट्वा राधां मुहुर्नवपल्लवप्रसवशयने विक्षिप्ताक्षीमुवाच हरिः प्रियाम्॥ १॥

गतवतीति अथहरिः कृष्णः प्रियांवल्लभांराधांसरसमनसंरसोनुरागस्तत्सहितंमनोयस्यास्तांदृष्ट्वाउवाचवक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सतिसखीवृंदेसखीसमूहेगतवतिसति कीदृशींराधां मंदोल्पोयोत्रपाभरोलज्जाभरस्तेननिर्भरोतिशयितोयःस्मरस्तस्यशरवशस्तदायत्तोआकूतोभिप्रायस्तेनस्फीतंप्रवृद्धंयत्स्मितमीषद्धसितंतेनस्नपितोव्याप्तोवधरोयस्यास्तां अथमदक्रूरइतिस्मरविशेषणं पुनःकीदृशीं मुहुः पुनःपुनः नवपल्लवप्रसवशयनेनवपल्लवपुष्पमयेशयनेविक्षिप्ताक्षींनिहितनयनां शय्यालोकनेनस्मरतेच्छाध्वन्यते अस्मिन्सर्गेस्वाधीनभर्तृकानायिकावर्ण्यतेयस्यारतिगुणाकृष्टःपतिः पार्श्वंनमुंचति विचित्रविभ्रमासक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका॥ १॥

अथ त्रयोविंशतिमः प्रबंधो विभासरागेण एकतालीताले गीयते.

किसलयशयनतले कुरुकामिनि चरण

नलिनविनिवेशं ॥ तव पदपल्लववैरिपरा
भवमिदमनुभवतु स्रुवेशम् ॥१॥ क्षणमधु
ना नारायणमनुगतमनुसर भो राधिके
॥ ध्रुवप० ॥

किसलयेति विभासरागः तल्लक्षणं स्वच्छंदसंमानित पुष्पचापः प्रियाधरस्वादुसुखातितृप्तः पर्यंकमध्यास्य कृतो पवेशोभासोविपूर्वः किलहेमपौरइति हेराधे अधुना क्षणंअनुगतंआधीनंमांनारायणंअनुसर अनुगच्छ अनुसरणप्रकारमाह .हेकामिनिहेकामुकेत्वंकिसलयैरचितशयनेशय्यातलेउपरिभागेचरणनलिनस्यविनिवेशंपादपद्मस्यार्पणंकुरु इदं-किसलयशयनं तवपदपल्लवेनवैरितस्मात्सराभवंतिरस्कारं-अनुभवतुप्राप्नोतु तवपदपल्लवस्यकांतिहरणात् शत्रुमस्तकेहिचरणोदीयते कीदृशंइदं स्रुवेशमपिपत्रचरनादिनाऽलंकृतमपि ॥१॥

करकमलेन करोमि चरणमहमागमिता
सिविदूरं ॥ क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामि
व नूपुरमनुगतिशूरं ॥२॥

हेराधे अहंकरकमलेन तेचरणंकरोमिसंवाहयामिधातूनामनेकार्थत्वात् यतस्त्वंविदूरंआगमितासिमया आनी-तासिदूरागतस्यचरणसंवाहनमुचितं त्वंशयनोपरिक्षणंनूपुरंउपकुरु कमिव अनुगतिशूरंतवानुसरणेशूरंमामिव

यथाआलिंगनादिनामांमुपकरोषि तथानूपुरमपिशय्यातल मलंकुरु इतिभावः॥ २॥

वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचयव चनमनुकूलम्॥ विरहमिवापनयामि पयो धररोधकमुरसि दुकूलम्॥ ३॥

वदनेति त्वंअनुकूलंवचनंवाक्यंअमृतमिव रचयवद कीदृशं वदनमेवसुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितमुत्पन्नं अनं तरंउरसिवक्षसिवर्तमानंदुकूलंपटवस्त्रंविरहमिवअपनया मिस्फोटयामीत्यर्थः कीदृशं पयोधररोधकंस्तनाच्छादकंवि रहपक्षेस्तनाश्लेषप्रतिबंधकम्॥ ३॥

प्रियपरिरंभणरभसवलितमिव पुलकि तमन्यदुरापं॥ मदुरसि कुचकलशं वि- निवेशय शोषय मनसिजतापम्॥ ४॥

कुटिलमवलोकयंतीमतिविह्वलः सन्नाह प्रियेति हेराधे त्वंमदुरसिममवक्षसिकुचकलशंविनिवेशयस्थापयस्तनकलशा र्पणेनमनसिजतापंकामपीडांशोषयखंडय कीदृशंप्रियपरिरं भणायममालिंगनायरभसोत्साहेनवलितमिवसंमुखमिव पुनः कीदृशंसंजातरोमांचं पुनः कीदृशंअतिदुःखेनप्राप्यतेइ तिदुरापं सजलकुंभक्षेपेणतापशांतिर्युज्यतएव॥ ४॥

अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीवय मृतमिव दासं॥ त्वयि विनिहितमनसं वि

रहानलदग्धवपुषमविलासम्॥५॥

त्वदेकजीवनंमांत्वमेवजीवयेत्याह अधरेति हेभामिनि कामकुशले त्वंअधरस्कधारसंओष्ठामृतरसंउपनयदेहिअ नेनदासंसेवकंमांमृतमिवजीवय कीदृशंत्वयिविनिहितम- नसंदत्तमानसंपुनःकीदृशं विरहानलेनवियोगाग्निनादग्धं वपुःशरीरंयस्य अतएवविलासंनिश्चलंमृतस्कनिश्च लोभवति॥५॥

शशिमुखि मुखरय मणिरसनागुणम- नुगुणकंठनिदानं॥ममश्रुतियुगुले पि करवविकले शमय चिरादवसादं॥६॥

चाटुकेनप्रसन्नांप्रत्याह शशीति हेशशिमुखिचंद्र वदने त्वंमणिरसनागुणंमणियुक्तंकांचीदाममुखरयवा- द्तिंकारय कीदृशं अनुगुणःसदृशःकंठनिनादोयस्यकं ठगीतनादसदृशमित्यर्थः तेनशब्देनत्वंममश्रुतियुगुलेक र्णयुग्मेचिरात्तवविरहेणयोवसादः खेदस्तंशमयनाशय खेदकारणमाह कीदृशेश्रुतियुगुले पिकरुतैःकोकिलश ब्दैर्विकलेदुःखिने विरहिणोहिपिकरुतंदुःसहंभवति॥६॥

मामति विफलरुषा विफलीकृतमवलो कितुमधुनेदं॥मीलति लज्जितमिव न यनं तव विरम विसृज रतिखेदं॥७॥

किंचिदवलोकयंतीमाह मामिति हेराधेतवेदंनेत्रं

नयनंअधुनामामवलोकितुंद्रष्टुंलज्जितमिवमीलितमिवधत्से कीदृशंमां अतिविफलरुषाअतिविफलकोपेनविफलीकृतंदुःखितं नयनविशेषणंवा विकलीकृतंकर्णांतरंप्रापितं अतएवरोषाद्विरमविरक्ताभव रतिखेदंक्रीडादैन्यंविसृजत्यज कोपंत्यक्त्वामयासहरमणंकुर्वित्यर्थः ॥७॥

श्रीजयदेवकवेरिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम्॥ जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम्॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे त्रयोविंशतिमः प्रबंधः ॥

श्रीति श्रीजयदेवेनभणितमिदंगीतंरसिकजनेषुशृंगाररसलोकेषुमनोरमंमनःप्रीतिकरं रतिःसंभोगःरसः शृंगाररसःभावाः संचारिसात्विकादयस्तेतेषांविनोदंकौतुकं जनयतुउत्पादयतु कीदृशमिदं अनुपदंपदेपदेनिगदितो उक्तोमधुरिपोः कृष्णस्यमोदो हर्षोयत्रगीते॥८॥

श्लोक॥ प्रत्यूहः पुलकांकुरेण निबिडाश्लेषे निमेषेण च क्रीडाकूतविलोकिते धरसुधापाने कथाकेलिभिः॥ आनंदाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेपि यस्मिन्नभूदुद्भूतः सतयोर्बभूव सुरतारंभः प्रियं भावुकः।

इदानींसुरतारंभंनिरूपयति प्रत्यूहइति तयोःराधाकृष्णयोःसःसुरतारंभः प्रियंभावुकः प्रियंभवितुंशीलंयस्यसः

उद्भूतः प्रकटोबभूव सकः यस्मिन्स्फुरतारंभेनिबिडाश्लेषेगा
ढालिंगनेकर्तव्येपुलकांकुरेणरोमोद्गमेनप्रत्यूहः विघ्नोऽभूत्
व्यवधानकर्तृत्वाद्रोमोद्गमस्य यस्मिन्स्फुरतारंभे क्रीडाकूतवि
लोकिते क्रीडास्यअभिप्रायपूर्वकंयद्विलोकिनंतास्मिन्कर्त
व्येनिमेषेणपक्ष्मचलनेनप्रत्यूहोऽभूत् यस्मिन्नधररसपाप
नेओष्ठामृतपानेकर्तव्येकथाकेलिभिः प्रत्यूहोभूत् अपिस
मुच्चये यस्मिन्मन्मथकलायुद्धेकामकमलान्वितस्फुरतसं
ग्रामेकर्तव्ये आनंदाधिगमेनआनंदप्राप्त्याप्रत्यूहोऽभूत्प्री
त्याआनंदप्राप्तिः ॥१॥

श्लोक ॥ दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरे-
णापीडितः पाणिजैर्विद्धो दशनैः क्षता
धरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ॥ हस्तेनानमि-
तः कचेधरमधुस्यंदेन संमोहितः कांतः
कामपि तृप्तिमापतदहो कामस्य वामा गतिः२

तदेवविपरीतारव्यंउक्तिवैचित्र्येणकथयति दोर्भ्यामिति
कांतः कृष्णः कामपिअनिर्वचनीयांतृप्तिंसंतोषमापप्रापत् की
दृशः कृष्णः दोर्भ्यांहस्ताभ्यांसंयमितः बद्धः अर्थान्नायिका
याः पुनः कीदृशः पयोधरभरेणस्तनभरेणपीडितः पाणिजै
र्नखैराविद्धः खंडितः दशनैर्दंतैः क्षतमधरपुटंयस्यसः पुनःकी
दृशः श्रोणीतटेनकटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचेकेशबंधेहं
स्तेनआनमितः नम्रीकृतः पुनःकीदृशः अधरमधुस्यंदेनअ

धरामृतरसेनमोह्वितः यत्क्रोधजनकं तदेवातिसंतोषकारक मन एव कामस्य मदनस्य वामाविपरीतैवगतिरित्यर्थः॥२॥

श्लोक ॥ मारांके रतिकेलिसंकुलरणारंभे तया साहसप्रायं कांतजयाय किंचिदुपरि प्रारंभि यत्संभ्रमात्॥ निष्पंदा जघनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कंपितं वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिद्ध्यति॥ ३॥

तदेवपुनः कथयति मारांकेइति मारांके मारांकसंज्ञके रतिकेलिसंकुलरणारंभेस्मरतक्रीडातुमुलयुद्धारंभे तया राधया यत्संभ्रमात् कांतजयाय कृष्णाजयार्थं साहसप्रायं किंचिदुपरिविपरीतरतंप्रारंभिआरब्धंतदैवजघनस्थली निष्पंदा तदास्तब्धाजाता दोर्वल्लिभुजलताशिथिलाजाता वक्षस्थलमपिकंपयुक्तमभूत् तथाअक्षिनेत्रयुग्मंमीलितमभूत् अतएवस्त्रीभिरतिसाहसात्प्रारब्धमपिपौरुषंकुतःसिद्ध्येन्नैवसिद्ध्यतीत्यर्थः॥३॥

श्लोक॥ तस्याः पाटलपाणिजांकितमुरो निद्राकषाये दृशौ निर्धूताधरशोणिमा विलुलितस्रस्तस्रजोमूर्धजाः॥ कांचीदाम दरश्लथांचलमिति प्रातर्निरवातेर्दृशोरेभिः कामशरैस्तदद्भुतमहो पत्युर्मनः की

लितम्॥४॥

तस्याइति एभिः पूर्वोक्तैः कामशरैर्यस्यत्युः स्वामिनोम नः कीलितं विद्धं एतदद्भुतमाश्चर्यमभूत् कथंभूतैः कामशरैः प्रातःकालेदृशोर्नेत्रयोर्निरवातैरारोपितैः इतीतिकिंतस्यारा धायाउरः पाटलपाणिजैः श्वेतरक्तनखैश्चिन्हितं तस्यानिद्राक षायेनिद्रालोहितेदृशौनेत्रे तस्यानिर्धूतःक्षालितःअधरशोणि माअधरलौहित्यं तस्याविलुलितामालाः स्त्रस्ताःशिथिलि ताःस्रजोमालायेभ्यस्तेमूर्द्धजाःकेशाः दरः ईषत्श्लथंशि थिलंअंचलंवस्त्रंयस्यतादृशंकांचीदाममेखलागुणः कामश रैः नखक्षतजागरचुंबनकेशाकर्षणनीवीमोचनानिपंचश राःनिरूपिताः अन्यत्रनिरवातैर्बाणैरन्यत्कीलितमित्याश्चर्य मित्यर्थः॥४॥

श्लोक॥ त्वामप्राप्यमपि स्वयंवरपरां क्षी
रोदतीरोदरे शंके सुंदरि कालकूटमपिब
न्मूढो मृडानीपतिः॥इत्थं पूर्वकथाभिर
न्यमनसो विक्षिप्य वामांचलं राधायास्त
नकोरकोपरिलसन्नेत्रो हरिः पातुवः॥५॥

त्वामप्राप्येति हरिः कृष्णः वः युष्मान्पातु कीदृशोहरिः राधायाः स्तनौकोमलत्वपतितत्वादिनागुणेनकोरकाविवतयो रुपरिचलंतीसंबद्धेनेत्रेयस्य किंकृत्वावामांचलंहृदयवामदेश लग्नांचलंविक्षिप्यदूरीकृत्य कीदृश्याः राधायाः इत्थंइतिपूर्व

कथाभिः अन्यमनसः कथादत्तचित्तायाइत्यर्थः कथामेवा
ह हेस्कंदरिक्षीरोदतीरोदरे क्षीरसमुद्रतीरमध्ये मृडानीपतिर्म
हादेवस्त्वासमप्राप्य कालकूटविषमपिबदित्यहंशंके तर्कयामि
यतः मूढः ज्ञानरहितः कीदृशींत्वां मथिमन्निमित्तंनिमित्ते
सप्तमी स्वयंवरपरांमदेकपतिकामामित्यर्थः इत्थंपूर्वकथा
अनेनगौरीपतित्वेपि तवालाभाद्विषमपिबत् इतिगौर्या-
अपि अधिकगुणेतिभावः॥ ५॥

श्लोक॥ व्यालोलः केशपाशस्तरलितम
लकैः स्वेदलोलौ कपोलौ स्पष्टा दष्टाधर
श्रीः कुचकलशरुचा हारिताहारयष्टिः॥
कांची कांचिद्गताशां स्तनजघनपदं पा-
णिनाच्छाद्य सद्यः पश्यंती चात्मरूपं त-
दपि विलुलितं स्रग्धरेयं धिनोति॥ ६॥

व्यालोलइति इयंराधा तदपितथाधिनोतिप्रीणयति
अर्थात्कृष्णं कीदृशीराधापाणिनाहस्तेनजघनयोः पदंआ
भोगंसद्यः आच्छाद्य आत्मरूपंपश्यंती विलुलितांम्लानां
स्रजंधारयतीति पुनःकीदृशी आत्मरूपंपश्यंती आत्म
रूपमेवाह केशपाशोव्यालोलः इतस्ततोविक्षिप्तोऽभूत्अ
लकैश्चूर्णकुंतलैस्तरलितंस्थानाच्चलितं कपोलौस्वेदेनघ
र्मजलेनलोलौव्याप्तौदष्टाधरश्रीः खंडिताधरलक्ष्मीःस्पष्टा
व्यक्ता कुचकलशरुचास्तनघटदीप्त्याहारयष्टिः मुक्ताकला

पः हारिता दूरीकृता कांचीरशना कांचिदाशांदिशंगता चलि तायद्यपीतिसर्वत्रयोजनीयं स्रग्धरानामकंछंदश्चेदम्॥६॥

श्लोक॥ ईषन्मीलितदृष्टि मुग्धहसितं सीत्का रधारावशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दं तांशुधौताधरं॥ श्वासोत्कंपिपयोधरोपरिप रिष्वंगात्कुरंगीदृशो हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःस हतनोर्धन्यो धयत्याननं॥ ७॥

ईषदिति कुरंगीदृशोहरिणनयनायाः आननंमुखंधन्यो भाग्यवान्जनोधयतिपिबति कीदृश्याः कुरंगीदृशः श्वासेन कामजनितेनस्वरपवनेनउत्कंपितौकिंचिच्चलितौपयोधरौस्तनौ तयोरुपरिपरिष्वंगादालिंगनात्यः हर्षोत्कर्षः हर्षाधिक्यंतेन विमुक्तासक्तासालसाअतएवनिःसहाकार्याक्षमा तनुःशरी रंयस्याः परिष्वंगंकृत्वा आलिंग्य धन्योधयतिपिबतीतिभा वः कीदृशमाननं ईषत्मीलितदृष्टिमुकुलितनयनं मुग्धंसुं दरंहसितंहास्यंयस्मिन् पुनःकीदृशंसीत्कारधारावशात्का मविकारपरंपरावशात् अव्यक्ता आकुलायाकेलिस्तस्यांयः काकुः शोकभीत्यादिभिः ध्वनिविशेषस्तेनविकसंतः प्रक टीभवंतोयेदंतादशनास्तेषामंशुभिः किरणैर्धौतः क्षालि तः अधरोयस्मिन्॥ ७॥

श्लोक॥ अथसानिर्गताबाधाराधा स्वा- धीनभर्तृका॥ निजगाद रतिक्लांतं कांतं

मंडनवांछया॥८॥ इति च सहसा प्रीतं स्मरतांते मानितातिखिन्नांगी॥ राधा जगाद सादरमिदमानंदेन गोविंदं॥९॥

अथेति अथानंतरं राधास्मरतांतरे आनंदेन गोविंदं कृष्णमिदं वक्ष्यमाणं सादरं निजगाद कीदृशी सहसाईषद्धास्ययुक्ता निर्गता आसमंताद्भावेन बाधा कामपीडा यस्याः सा स्वस्वेनाधीनः भर्ता प्रियो यस्याः सा किमर्थं निजगादेत्यत आह मंडनवांछया प्रियकर्तृकालंकरण वांछयेत्यर्थः तस्याः स्वाधीनभर्तृकायाः लक्षणं भरतशास्त्रे उक्तं क्षणं कराहते नैवक्षणं चरणपातिते कंदुकेनेव कांतेन क्रीडेत्स्वाधीनभर्तृका कथंभूतं कृष्णं कांतं प्रियं कमनीयं सुंदरं पुनः कीदृशं रतौ स्मरते क्लांतं परिश्रांतं॥८॥ ९॥

अथ चतुर्विंशतिमः प्रबंधो रामकरीरागेण यतिताले गीयते.

कुरु यदुनंदन चंदनशिशिरतरेण करेण पयोधरे॥ मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमंगलकलशसहोदरे॥१॥ निजगाद सा यदुनंदने॥ क्रीडति हृदयानंदने॥ ध्रु०॥

यद्राधा निजगाद तदेव गीतेनाह कुर्विति रामकरीरागः हृदयानंदने चित्तहर्षके यदुनंदने कृष्णे क्रीडति सति सा राधा निजगाद उक्तवती किं निजगादेत्यत आह हे यदुनंदन कृष्ण त्वं

ममअत्रास्मिन्पयोधरेकरेणस्वहस्तेन मृगमदपत्रकं कस्तूरि कापत्रावलींकुरु कीदृशेनकरेण चंदनवान्छिशिरेणअतिशी तलेन कीदृशेपयोधरेमनोभवस्य कामस्यमंगलायकलशः पू- र्णकुंभस्तस्यसहोदरेतुल्ये मंगलंहिरण्यमितिवा॥ १॥

अलिकुलगंजनसंजनकं रतिनायकसा यकमोचने॥ त्वदधरचुंबनलंबितकज्जल मुज्ज्वलय प्रियलोचने॥ २॥

अलीति हेप्रियकृष्ण त्वंलोचनेमदीयेनेत्रेत्वदधराभ्यां चुंबनेनलंबितंगलितंकज्जलंउज्ज्वलयपुनरुद्दीपयकीदृशं कज्जलं अलिकुलस्यभ्रमरसंघस्यगंजनमभिभवंसंजन यतीतिसंजनकंविधायकं कीदृशेलोचने रतिनायकस्यकाम स्यसायकान् मोचयतितस्मिन्नयनकटाक्षप्रत्यंचिकामासाद्य कामोबाणान् मोचयतीतिभावः एतत्प्रेरणायकामबाणंमुंच तीत्यर्थः॥ २॥

नयनकुरंगतरंगविलासनिरोधकरे श्रु तिमंडले॥ मनसिजपाशविलासधरे शुभ वेष निवेशय कुंडले॥ ३॥

नयनेति हेशुभवेषरुचिरालंकारकृष्ण त्वंममश्रुतिमंड लेकर्णप्रदेशेकुंडलेनिवेशयकुंडलयुग्मंस्थापय कीदृशेश्रुति मंडले नयनेएवकुरंगोमृगस्तस्यतरंगविलासस्यउत्फालग मनस्यनिरोधंनिषेधंकरोतीतितथा पुनःकीदृशेमनसिजस्य

कामस्ययः पाशस्तस्यविलासंसाहृश्यंलीलांधारयतीति पा-
शः पशूयमनानिरोधकोभवतीति ॥ ३॥

भ्रमरचयं रचयंतमुपरि रुचिरं रूचिरं म
म स मुखे॥ जितकमले विमले परिकर्मय
नर्मजनकमलकं मुखे॥ ४॥

भ्रमरेति हेकृष्ण ममसन्मुखे सुंदरमुखे अलकंकेशपा
शंपरिकर्मयप्रसाधयमंडयेत्यर्थः कीदृशमलकं उपरिमुखोप
रिसूचिरंबहुकालं व्याप्यरुचिरंभ्रमरसमूहंरचयंतंकारयंतं
स्वजातीयबुद्ध्याभ्रमरस्तत्रपततीतिभावः यद्वामुखंकमल-
स्थानीयंकमलेभ्रमरास्तिष्ठंतितद्वत् कीदृशेमुखेजितंकमलं
येनतादृशे विमलेनिर्मलेकीदृशमलकं नर्म्मजनकं क्रीडाकारकं४

मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकम
लिकरजनीकरे॥ विहितकलंककलं कम
लानन विश्रमितश्रमसीकरे॥ ५॥

मृगमदेति हेकमलाननकृष्ण त्वंअलिकरजनीकरेल
लाटचंद्रेतिलकंकुरु मृगमदरसेनवलितंनिर्मितं अतएवल
लितंमनोहरं पुनःकीदृशं विहिताकृताकलंकस्यांकस्यषोड
शभागोयत्र अथवाकलाशोभायत्रद्वितीयाचंद्रप्रायंतिल
कंकुर्वित्यर्थः कथंभूतेऽलिकरजनीकरेविश्रमिताःउप
शांताः श्रमसीकाराः प्रयासजलकणायत्र एतेनचंद्रोपि
प्रकटलांछनछविर्दृश्यतइति॥ ५॥

मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानद मनसिज ध्वजचामरे॥रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखंडिशिखंडकडामरे॥६॥

ममेति हेमानदमानखंडन मानदायकवा ममरुचिरे सुंदरेचिकुरे जात्येकवचनं कुसुमानिपुष्पाणि कुरुरचयेत्यर्थः कीदृशेचिकुरे मनसिजस्यकामस्य ध्वजचामरतुल्ये पुनः कीदृशेरतिगलिते सुरतसमयेमुक्तबंधने पुनः कीदृशे ललितेशृंगारचेष्टयायुक्ते पुनःकीदृशे शिखंडिनोमयूरस्य शिखंडकस्येवपिच्छस्येवडामरोयस्यआटोपो आडंबरमित्यर्थः॥६॥

सरसघने जघने मम शंबरदारण वारण कंदरे॥मणिरशनावसनाभरणानि शुभाशय वासय सुंदरे॥७॥

सरसेति हेशुभाशय महोदारचित्त त्वंममसुंदरेजघने मणिरशनामणियुक्तघंटिकावसनानिवस्त्राणि आभरणानि अलंकरणानि वासयपरिधानंकारय कीदृशे जघने सरसःकामजनकः घनोनिबिडश्च पश्चात्कर्मधारयःपुनः कीदृशेशंबरदारणः कामःसएववारणःकुंजरस्तस्यकंदरे वासस्थाने॥७॥

श्रीजयदेववचसि शुभदे हृदयं सदयं कुरु मंडने॥हरिचरणस्मरणामृतनि-

र्मितकलिकलुषज्वरखंडने॥८॥ इति श्रीगीतगोविंदे चतुर्विंशातितमः प्रबंधः॥

श्रीजयदेवेति हेभक्तजन त्वंमंडनेअलंकारभूतेव्रभदे कल्याणप्रदेश्रीजयदेववचसिगीतरूपे हृदयंमनः सदयंद यायुक्तंतत्सरंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसिहरिचरणास्मरणास्मृते ननिर्मितंकृतंकलिकलुषज्वरस्यकलिकृतपापरूपज्वरस्य खंडनंनाशोयेन॥८॥

श्लोकः॥ रचय कुचयोः पत्रं चित्रं कुरुष्व कपोलयोर्घटयजघने कांचीमंच स्रजा कबरीभरं॥ कलय वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुराविति निगदितः प्रीतः पीतांबरोपि तथाकरोत्॥१॥

रचयेति इतिराधया निगदितः उक्तः प्रीतः संतुष्टः पीतांबरोपितथाऽकरोत् इतिकिं हेकृष्ण ममकुचयोः स्तनयोश्चित्रंचित्रविशेषंरचय कपोलयोः पत्रंपत्रावलींकरेणरचयकुरुष्व जघनेकांचींक्षुद्रघंटिकांघटयअर्पयस्रजापुष्पमालयाकबरीभरंकेशपाशंअंचपूजय बंधनंकुर्वित्यर्थः हस्तेवलयश्रेणींकंकणपंक्तिंस्थापय पदेचरणयोः नूपुरौकुरु-स्थापय गीतोक्तस्यसंक्षेपार्थकथेनेनदोषउक्तः॥१॥

श्लोकः॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनांगणे संक्रांतप्रतिबिंबसं

कलनया बिभ्रद्वपुर्विक्रियां ॥ पादांभोरुहधारिवारिधिसुतामक्ष्णां दिदृक्षुः शतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतो हरिः पातु वः ॥२॥

पर्यंकीकृतेति उपचितंसमृद्धं आकूतं कामभावो यस्य स हरिः कृष्णः वः युष्मान् पातु कीदृशोहरिः वपुर्विक्रियां देहविक्रियांशरीरपराभित्यर्थः बिभ्रद्धारयन् किंकुर्वन् पर्यंकीकृतः शय्यास्थानेकृतो नागनायकः शेषस्तस्यफणाश्रेणी फणासमूहस्तस्यमणयस्तेषां गणेसमूहे संक्रांतंसंबद्धं तत्प्रतिकृतिस्तस्यसंकलनयाअन्वयेनास्थितइत्यर्थः कायव्यूहमिवबहुशरीरतामिवाचरन्कुर्वन् किमितिकायव्यूहइत्यतआह पुनःकीदृशः पादांभोरुहं श्रीकृष्णचरणकमलं धारयतीतिधारिणीयावारिधिसुता लक्ष्मीस्तां अक्ष्णां शतैर्नेत्रसहस्रैर्दिदृक्षुः द्रष्टुमिच्छुः लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेन तथानसंभवतीतिकायव्यूहेननेत्रबाहुल्यात् ॥२॥

श्लोकः ॥ यद्गांधर्वकलासु कौशलमनुध्यानं च यद्वैष्णवं यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचना काव्येषु लीलायितम् ॥ तत्सर्वं जयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः सानंदाः परिशोधयंतु सुधियः श्रीगीतगोविंदतः ॥३॥

यद्वांधर्वेति यत् जयदेवकवेः गांधर्वकलास्क गानविद्यास्कर्कौशलंपटुत्वं प्रावीण्यमित्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वेष्णावं विष्णोरनुध्यानमस्ति तथा शृंगाररसस्ययोविवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेणायद्विवेचनं तस्यतत्वं अर्थज्ञानं तस्यरचनास्क लीलायितं क्रीडाविलाससर्वस्वं यद्वालीलायितं शृंगारादिरसविभावनमस्ति तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः श्रीगीतगोविंदतः गीतगोविंदग्रंथात् स्कधियः परिशोधयंतु विवेकिनः विचारयंतु सर्वतोभावेनशक्कंकुर्वंत्वित्यर्थः कीदृशास्यजयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनः कृष्णापरायणस्येत्यर्थः जयदेवपंडितःशास्त्राध्यापकः कविः काव्यकर्ताचेतिजयदेवपंडितकवेः श्रीशब्दस्क ग्रंथांतेमंगलार्थः ॥ ३ ॥

श्लोक ॥ श्रीभोजदेवप्रभवस्य राधादेवीस्कृतश्रीजयदेवकस्य ॥ पराशरादिप्रियवर्गकंठे श्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु ४

श्रीभोजदेवेति पराशरादयः कविश्रेष्ठास्तेषांवर्गोगोष्ठीतस्य कंठेगलदेशे अस्तु तस्य श्रीगीतगोविंदकवित्वं भोजदेवप्रभवस्यभोजदेवोत्पन्नस्य तथाराधादेव्याः स्कृतस्येत्यनेनस्वपितृप्रतिपादनेनमंगलमाचरितं निजग्रंथे आशीर्पदनेनिराधास्मरणात् आनंदयुक्ततायोनिना ॥ ४ ॥

श्लोक ॥ साध्वी माध्वीकचिंता न भव-

ति भवतः शर्करे कर्कशासि द्राक्षे द्रक्ष्यं
ति के त्वाममृतमृतमसि क्षीर नीरं रसस्ते
॥माकंद क्रंद कांताधर धरणितलं ग-
च्छ यच्छंति भावं यावच्छृंगारसारस्व
तमिह जयदेवस्य विष्वग्वचांसि॥५॥
इति श्रीकविराजश्रीजयदेवपंडितकृतौ
गीतगोविंदे महाकाव्ये श्रीतपीतांबरो
नाम द्वादशः सर्गः

साध्वीति विष्वक्सर्वतः यावच्छृंगारसारस्वतंभावंजय देवस्यवचांसियच्छंति तावत् हेमाध्वीकमधो भवतस्तवमधु रमहमितिचिंतासाध्वीनभवति हेद्राक्षे त्वांकंद्रक्ष्यंत्यास्वाद यंति अमृतमृतमसि हेक्षीरनीरं रसस्तेमाकंद क्रंद आक्रोशं कुरु किंचहेकांताधरत्वंपातालंगच्छ श्रीजयदेवकाव्यमधु रास्व्य भगवद्रसास्वादनिर्घृनाजनास्तदेकनिष्ठाः संतः एते षांतिरस्कारंकरिष्यंतीतिभावः ॥५॥

लक्ष्मीदासतनूजेन भीषदासेन धीम
ता॥ कारितागीतगोविंदटीकेयं सुखदा
स्तुवः ॥१॥ भीषदासनियुक्तेन कृष्णाप
त्यात्मसेविना॥ नारायणेन सुकृतं गीत
गोविंदटिप्पणं ॥२॥ टिप्पणेच्चेन्मदीये
पि स्खलितं स्यात्प्रमादतः ॥ न तर्कज्ञो

ममाक्षेपो गंतुर्हि स्खलितं भवेत् ॥ ३ ॥

इति गीतगोविंदं काव्यं सटीकं

समाप्तम्.

अथराधाविनोदकाव्यं प्रारभ्यते·

श्लोक ॥ मालीनोघनमालीमालीनोवनमा
ली॥ मालीनोवनमालीमालीनोवतुमाली
॥ १ ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः पितृवचनमवश्यमेव पाल्यंजगतिजनानितिशासितुंवनांतं गतमतिकरुणारसार्द्रचित्तं रघुपतिमेवमुपास्महेसदारं १ राधाविनोदाख्यंकाव्यं चिकीर्षुर्निर्विघ्नप्रारीप्सितसमाप्तिकामोरामचंद्रकविः परमेश्वरप्रार्थनारूपंमंगलमाचरति वनमालीवनमालाआपादलंबिनीमालातद्वान्विष्णुः आपादलंबिनींमालांवनमालांविदुर्बुधाः इत्यभिधानात् नोस्मान् ग्रंथकर्तॄन् श्रोतॄन्वाअवतुरक्षतु कीदृशः मालीनःमालक्ष्मीः मातुलक्ष्म्यांचमायायांनेत्येकाक्षरः दर्पणइवत्हृदिलग्नायस्यसः यद्वामायांलीनोलोकपरंपरयाकामाद्युत्पादनेनतदासक्तइत्यर्थः एतादृशः पुनः कीदृशः मालीनः मायांमायायांअलीनः निरंजननिराकारत्वात्तस्यामसक्तः मायांलक्ष्म्यांअलीनः सातुलीनासतुनोसक्तइत्यर्थः एकोदासीनत्वात् पुनःकिंभूतः मांशोभां अलंतिप्रजंतितेमालसः यदुगोपादयस्तेषांइनःस्वामी इनःसूर्येप्रभौराज्ञिमृगांकेक्षत्रियेनृपइतिविश्वः यद्वामालंतेशोभंतेतेमालिनः इंद्रादयः तेषांइनः स्वामीईश्वरेश्वरइत्यर्थः पुनःकीदृशः मालीनः मालापुष्पस्रक्सायस्यध-

स्तीतिमालीस्रुदामातस्यइनः स्वामीदारिद्र्यभंजनत्वात् यद्वामेशि-
वेअलीनः तदभिन्नत्वात् यद्वामः वेधासएवअलिः कमलानुषंगि-
त्वात् भृंगौपम्यंतस्यइनः मःशिवश्चंद्रमावेधाइत्येकाक्षरः पुनः
कीदृशः घनमालीघनवत्श्यामइत्यर्थः पुनःकीदृशः बलमालीबल
भद्रेणमालतेसौबलमालीपरसामर्थ्यवान् पुनःकीदृशः मालीमाला
पुष्पस्रक् सायस्यास्तीतिमालीपुष्पस्रग्वानित्यर्थः यद्वामाअलीतिप
दच्छेदःकर्तव्यः कीदृशः अलीअलतिसर्वव्याप्नोतीतिअलीपरमात्मरू
पेणसर्वांतर्यामीत्यर्थः विश्वव्यापीत्यर्थः १ अथदशावतारवर्णनमा
रभते· वनजौवनजौखर्वस्त्रिरामीसकृपोकृपः अवतारादशैवैते कृ-
ष्णस्तुभगवान्स्वयं १ वनमालीवनेजले मालते शोभतइतिवनमा
लीवनेसलिलकानने इत्यमरः मत्स्यरूपीविष्णुः नोअवतु कीदृ-
शः बलमालीबलेनशंखासुरोन्मूलनकरणेनबलेनमालतेसौपु
नःवनमालीकूर्मरूपीविष्णुः नोस्माकमवतुकीदृशःबलमालीसक-
लभूभारेणनिष्पंद फणामंडलानंतोद्वहनकरणेनबलेनमालतेसौ-
पु० व० वनेरण्येमालतेसौ० वराहरूपीविष्णुः नोवतु की० ब० सा
गरनिमग्नमहीमंडलोद्धरणकरणेनमालते पुनःवनमालीनृसिं
हरूपीविष्णुः नोवतु की० ब० हिरण्यकशिपुसमुच्छेदकरणेन
बलेनमालतेसौपुनः अघनमालीअइवरुद्रइव घनंयथा तथामा
लतइतिअघनमालीयद्वाअघनं-ह्रस्वंमालीवामनरूपीविष्णुः नो
वतुः की० ब० बलेनबलिच्छलनकरणेनमालतेसौ पुनःवनमालीरु
द्रस्वर्यनित्वात्तीर्थार्थंवनेपरिभ्रमन् जामदग्न्यरूपीविष्णुःनोवतु

की० व० सकलक्षत्रियोत्सादनकरणेन बलेन मालतेसौ पुनः वनमा-
ली दंडकारण्यदेशे रामरूपी विष्णुः नोवतु की० घनमाली घनवत्-
श्यामः पुनः की० ब० पौलस्त्याद्युच्छेदकरणेनमालतेसौ की० ब०
बलशमेतिसरामपदेन माल तेसौबलभद्ररूपोविष्णुःनोवतु कीदृ
शः बलमालीकालिंदीकर्षणेन बलेनमालतेसौ की० व० घनमाली
शरदंबुदगौरः पुनः अवनमाली अवनेनरक्षणेनमालतेसौबुद्ध
रूपीविष्णुः नोवतु की० व० प्राण्यहिंसादिकरणेनबलेनमाल ते-
सौ पुनः कीदृ० बलेनम्लेच्छोच्छेदनकरणेनमालतेसौकल्किरू
पीविष्णुः नोवतु अथसंमोहनकाममंत्रोद्धारणपक्षमाह संमोहन
काममंत्रमयरूपोहरिः नोवतु मंत्रमयत्वंविशिनष्टि मालीनः मा
शक्तिः सामान्यस्वरास्तेषुआलीनः ककारः तद्गतत्वेनैवोच्चार्यमाण
त्वात् प्रथमत्यागेकारणाभावात् इतिन्यायेनककारोग्राह्यः तथाच
ककारात्मकइत्यर्थः घनमालीघनेनमायस्यसः घनमः इंद्रः तस्यइ
दंबीजंघनमंतर्दलतीति घनमाली तथाचलकारात्मक इत्यर्थः माली
नः मायाः इदंतस्मिन् इकारे अलीनः पुनः मालीनःमः चंद्रः अलीनो
अस्मिन् असौ तदुक्तंशारदातिलके ब्रह्माभूम्यांसमासीनः शांति-
बिंदुविभूषितः बीजंमनोभुवः प्रोक्तंजगत्त्रितयमोहनं १

श्लो० ॥ विधुस्फुरद्विरहानलपीडिता विधु
स्फुरत्तरलानिलपीडिता॥ विधुस्फुरद्द
नालिमपीडिताविधुसुहृत्स्फुगिरोकिरदी-
डिता: ॥२॥

विधुसुहृदिति विधुसुहृत् विधुःविष्णुः सुहृत् प्रियोयस्याः सारधिकाविधुश्चंद्रमसिविष्णौविधुःकर्पूरकामयोरितिविश्वः अलींसखींप्रतिईडिताःस्तुत्याःसुगिरः अकिरत्‌उवाचेत्यर्थः कीदृशी विधुसुरहविरहानलपीडिता विधुःविष्णुः सएवसुहृत्प्रियः तस्यविरहः वियोगः सएवअनलः वन्हिःतेनपीडितापुनःकीदृशी विधुसुहृत्तरलाविधुश्चंद्रस्तस्यसुहृन्मन्मथः तेनतरलाचंचला चंचलंतरलंचैवपारिप्लवपरिप्लवइत्यमरः यद्वाविदुःकर्पूरः तस्यसुहृत्समस्तरलोहारमध्यमणिर्यस्याः सात्तरलः स्यान्मध्यगोमणिरितिशाश्वतः कामज्वराग्निस्तेजस्कमुक्ता इत्यमरः पुनःकीदृशीअनिलपीडिता अनिलोमलयानिलः तेनपीडिता पुनः विधुसुहृदना-विधोश्चंद्रस्यसुहृत्समंतुल्यंवदनंयस्याः सा विरहसमयत्वात् चंद्रसाम्यंस्फुटमेव यद्वाकर्पूरपांडुरवदनापुनःकीदृशीईडितास्तुत्या-पुनःकीदृशीअपीडिताएनकृष्णेनपीडिताअपीडिता यद्वाअपि-इडिताइतिपदच्छेदः कर्तव्यः कृष्णविरहपीडितेत्यर्थः ॥ २ ॥

श्लो० ॥ उदयतेदयतेतिमिराकरैःशशिकरे
रकरैस्तिमिराकरैः॥ दिशमिमांचरमांचरमा
रमंकमलकोमललोलललोचनं॥ ३ ॥

उदयतइति हेसखि शशीचंद्रः उदयंते रूपरंकरैः इमांहस्तेव तमानांदिशंदयतेप्राप्नोति रूपयतीत्यर्थः रूपयितृत्वेहेतुमाह कीदृशैः करैः तिमिराकरैः तिमिरस्यअकरैः अकर्तृकैः यद्वाति मिरंअसमंतात्किरंतिहिंसंतीतितिमिराकरैः तद्ध्वांतनाशकैरि

त्यर्थः चपरंकरैः मांदयते पीडयतीत्यर्थः दयदानगतिहिंसादर्शने षुभौवादिकः पीडनत्वमाह कीदृशैः करैः अकरैः अकं दुःखंराति ददातीति दुःखदैरित्यर्थः यद्वा कंजलंराति स्वीकुर्वंतीति कराः नभवंतीति अकरास्तैरुष्णौरित्यर्थः अतस्त्वंरमारमंलक्ष्मीकांतंप्रतिचर गच्छ सः रमासक्तोस्तिअतः सनागमिष्यति कीदृशं रमारमं कमलकोमललोललोचनं लुल्यतेतल्लोलंलोल त्वंलातः तेलोललेकमलंसरोजमिवशृंगीवासइव कोमलेमनोहरेलोललेचंचलेलोचनेयस्यतं यद्वाकीदृशः शशीअंकमलकः अंकः कलंकः सएवमलोयस्मिन्तदं कमलंकंमूर्धयिस्यसः एतत्सक्षेकीदृशंरमारमं लक्ष्म्याक्रीडितंयद्वा चरमांदृशं अत्यामवस्थांदयतेप्रापयति पुनःकीदृशंरमारमंलक्ष्मीरमं यद्वाशशीकमलः केस्करवेकमलकः दुःखदइत्यर्थः ३

श्लो०॥ कुमुदबंधुरबंधुरबंधुरः सतनुतेतनु
तेतनुतेतनः॥ हिमकरोहिमताहिमतामता
किमनुमांसदृशंसदृशंविधोः॥ ४ ॥

कुमुदबंधुरिति हेसखिहिमकरःचंद्रः मांअनूद्दिश्यअहिमतांउष्णतां तनुतेविस्तारयति हियतत्तत्विधोः सदृशंकुलपरंपरागतं विरहिणीपीडनंउचितंकिंकीदृशंमां नतांमतांमान्यां पुनःकीदृशीं मांसदृशंसज्ञानांदृक्ज्ञानेज्ञातरिष्वित्यमरः कीदृशःहिमकरः अबंधुरः अपांअंधुः कूपःसंरातिप्राप्नोतीतित्यबंधुरः शीतलः पुंस्येवांधुः प्रहीकूपइत्यमरः पुनःकीदृशः कुमुदबंधुरबंधुरः कुमुदानांबंधुः प्रियः बंधुरित्यर्थः पुनःकीदृशः अतनुतेततः अतनुतामहत्त्वंत-

नुतेग्रासः अतएवत्नुतांस्तोतृत्वंइतः सएवइतिततः यद्वा अइति पदच्छेदः हिमकरः शीतहस्तः अः विष्णुःमांअनुद्दिश्याविधोः चंद्रमसः सदृशंसमानं अहिमतांउष्णतांपरितापंतनोति की० अः कौ पृथ्व्यांसुतृहृषेयेषांतेकुमुदः कुमुदांजलानांअबंधवः राक्षसादयः तान्रातिगृण्हातिइतिकुमुदबंधुरः दुष्टहंतासचासौबंधुरबंधुः शिष्टसुहृदित्यर्थः॥ ४ ॥

श्लो० ॥ कमलिनीमलिनामलिनालिनावि
चलताचलतासुलताशुभाम् ॥ विधुतभां
विधुतांविधुभानुभिर्नयनयोरनयोर्नय
सीनयोः ॥ ५ ॥

पुनः प्रकारांतरेणचंद्रंनिंदति कमलिनीति हेअलित्वंइमांकमलिनींईनयोर्दीर्घयोः अनयोः नामनयोः नानयसिनापास्यसि कीदृशः मलिनालतासुविचलतालिनाविधुतांत्यक्तां पुनः की० लताशुभां लताश्रेष्ठां की० चंद्ररश्मिभिर्विधुतभांत्यक्तकांतिं यथाकेनचित्सुसाकुरस्पष्टांकाचित्प्रोषितभर्तृकांत्यजति यद्वामलीकृष्णः गोपीविहारत्वादित्यर्थः मलिनाकृष्णोनविधुतांत्यक्तांलताशुभांगोपीश्रेष्ठांतनुत्वाल्लतासाम्यं विधुभानुभिः विधुतभांदुःखीकृतांमांपश्यसि अतोकृष्णानयनाय गच्छेत्यर्थः ॥ ५ ॥

श्लो० ॥ सखिविभातिविभातिविभाव-
भानसरसीसरसासरसारसैः ॥ अलिकु
लैर्विधुताविधुताधुतानिनमदंअसुखीवि

मुखीस्थिता॥६॥

पुनः भंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति सखीति हेसखिविधुनेंदुनाविधुता-मुकुलितपंकेरुहाकृताअतएवअलिकुलैः शिलीमुखवृंदैः सरसासर-सारसैः सरसंसविलासमासरंतिशब्दंकुर्वंतितेसरसारसाः सारसाः तै श्चतैश्चधुतात्यक्ता अतएवअतिविभाविभिः पक्षिभिः यत्कांतिः तस्या अतिक्रांता अतएवविभागतकांतिरविभाकृष्णाकांतसदृशीविनमदब्ज मुखीविनमंतिअब्जमुखानियस्याः सातएवविमुखीमुखीपराङ्मुखी स्थितासरसीनविभातिएतादृशींदृष्ट्वादुःखातिशयंप्राप्नोतिअतः कृ ष्णमानयेत्यर्थः॥६॥

श्लो०॥ कुमुदिनीदयितोदयितोनतांनि
जकरैरकरैर्दहतिस्फुटं॥ यदयमेकपदेवि
पदेभवद्विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः॥७॥

पुनःभंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति कुमुदिनीति हेसखि कुमुदिनीदयि तःचंद्रः अकरैः अकं दुःखंरांतिददतितेअकरास्तैर्दुःखदैरित्यर्थः नि-जकरैः स्वकिरणैः दयितोनतांदयितेनभर्त्राऊनतांस्वामिशून्यांविरहि णीमित्यर्थः स्फुटंअत्यर्थंयथातथादहतितापयतिपीडयतीत्यर्थः अ थदृष्टांतमाह कुतः यतोयतः कारणात्अयंचंद्रः विकचपुष्करिणी प्रफुल्लपद्मिनीसैवहरिणीदृक्कांतातस्याः विपदेविपत्तयेएकपदे विपत्तये तत्क्षणेक्षणमात्रंअभवज्जातः॥७॥

श्लो०॥ विधुरिताधुरिताधुरितादहन्वि
धुरयन्जनितोजनितोकभृत्॥ इहतदक्षि

गतेक्षिगतेब्जिनीरविमतिर्विमतिर्निमि
मीलसा ॥ ८ ॥

विधुरिति विधुरिप्रथमतः विधुरिताः विरहिण्यःताःप्रसिद्धाःवनि ताः दहन्तापयन् अयंविधुः विध्यतिविरहिणमितिविधुः चंद्रःजनि तःजन्मतः अंकभृत् जनिंतःजातः संभूतः नहन्याद्विपदंप्राप्तंकान्तं वाप्रतिक्षतमितिभावः कीदृशाःताः धुरिताः धुरंमुख्यत्वंइताःप्राप्ताः अतःदृष्टांतमाह कुतःयतःहेतोः क्षिगतेक्षिंक्षीणत्वंगतः क्षिगतःत स्मिन् नामैकदेशग्रहणंनामग्रहणमितिन्यायात् क्षीणत्वंगतइत्य- र्थः इहचंद्रमसिअक्षिगतेसतिद्धकृप्राप्तेसतिरविमतिः सूर्यसक्ताविं मतिः विरुद्धबुद्धिः चंद्रमसीतिभावः अब्जिनीपद्मिनीनिमिमील- मुकुलिताबभूव सकलंकिनिदृष्टेसतिनेत्रोन्मीलनंरविदर्शनंकुर्यादिति- भावः ॥ ८ ॥

श्लो० ॥ मलयपन्नगपन्नगमंडलीकव-
लितोवलितोनुवनानिलः ॥ अदयमंगम
दंगमदंगकंदहतियत्भ्रमयंभ्रमयन्न-
य ॥ ९ ॥

मलयपन्नगेतिहेआलिकवलितः आगतः कवलिः कामधेनुः वना निलः वनवायुः मलयस्यपदः प्रांतपर्वताः पादाः प्रत्यंतपर्वताइत्यम रः तेषुनगाःवृक्षाः तेषुपन्नगाःसर्पाःतेषांमंडलीआलिः तयाकवलि तःपीनः नुवितर्केनुः पृच्छायांवितर्केचेत्यमरः कुतःअंगअलिहेआ लि स्युःप्याट्पांडगहेहेभोरेहोसंबोधनार्थकाइत्यमरः यन्यतःका-

रणात्भ्रमयन्भ्रांतिंकारयन् अंगमत्अंगानिमथ्नातीतिअंगमर्द गमथकः अयंवासुः भ्रमयन्भ्रमंप्रासंमर्दगकं-हस्वशरीरस्ययौवनमि त्यर्थः अदयंदयारहितंयथातथादहतितापयतीत्यर्थः अन्यथाक- थंपीडयतीत्यर्थः॥ ९॥

श्लो०॥ अयिरसालवनीनवनीरनीरनव
नीनवनीपवनीवती॥ अलिकुलालिकुला
लिकुलाकुला भतिहिमामहिमामहिमाहि
मा॥ १०॥

अयीति नवनी नवीनत्वंप्राप्तानवानूतनायेनीपाः कदंबास्तेषां- वनीवनंतद्वतीसकिसलयकदंबयुक्ताइत्यर्थः अतएवानवनीअरक्ष कामत्पीडनतत्पराइत्यर्थः अलिकुलालिकुला अलिनांकुःस्थानं- अभ्रमित्यर्थः तांलांतिस्वीकुर्वंतिनेकोकिलास्तेषांआलिस्तस्याः कु लंगृहंयस्यांकोकिलासक्तेत्यर्थः कुलंकुलेगणेगेहेदेहेजनपदेपि चेत्यमरः अलिकुलाकुलाअलिवृंदासक्ताअतएवाहिमाअहेःसर्प स्यमाइवमायस्याः सर्पवत्भयानकाव्यकथाचेत्यर्थः हिमासीतला रसालवनीसहकारवनंस्वार्थेडीप् अहिमांउष्णांतद्विरहवतीं- मांप्रतिरनीःरः अग्निः तन्नयतिसाअस्तिहिअनलतापजननीत्यर्थः ॥ १०॥ ॥ ॥ ॥

श्लो०॥ बकुलमाकुलमालिपरागितंमधुप
रागपरागपरालिभिः॥ विशदशारदशार-
दशारदंशशकलंककलंककलंकितं॥ ११॥

बकुलमिति हेअलि तद्बकुलंबकुलपुष्पंदृश्यते की॰ परागितंसं जातं किंजल्कितंपुनः कीदृशं मधुपरागान्पिबंतितेमधुपरागपाअ तएवरागपराः स्नेहगायनपरास्तेचते अलयश्चतैराकुलंव्याप्तं पुनः कीदृशं विगतंशंसुखंयस्याः साविशासुखासादशायेषांतेविश- दशाविरहिणीजनास्तान् अर्दतिपीडयतितत् शंअरातीसाशाराद शावस्थायेषांतेसुर्व्यादिकसुखंभुंजाना तेषांआअस्त्यंतरं अनलंतापं द्यतिखंडयति एवंविधंवियोगिनामसुखदंसुखप्राप्तानांतापखंड- नमित्यर्थः पुनः कीदृशीं शशकलंककलंशशकलंकश्चंद्रः तस्यक- लाकांतिरिवकांतिर्यस्यतच्चंद्रसदृशंव्यापकमितिभावः पुनःकी दृशं कुकलंकितंकेनवायुनाकलंकितंकंपितम्॥ ११॥

श्लो॰॥ नवमशोकमशोकमशोकदे सुरभि
तारभिताऽलिरतारतं॥ सखिससमाश्रयमा
श्रयमाश्रयकमलिनीमलिनीपइवागतः॥१२

नवमशोकमिति हेअशोकदेशोकंद्यतिसाशोकदातशोकदाअ शोकदातस्याः संबोधनेहे अशोकदे हेदुःखितेत्वंनवंअशोकं अशो कनामानंवृक्षंआश्रय की॰ अशोकं शोकरहितं पु॰ की॰ सुरभि तारभितालिरतारतंसुरभितयासुगंधितयारभिताअनन्यशो भाःसंजाताः पुष्परागरंजिताइत्यर्थः तेचतेअलयश्चतेषांरतंर तिसुखंतस्मिन्नारतं आश्रितंभ्रमराणांसुखमस्तिअतस्तेदुः- खंहरिष्यंतीत्यर्थः पु॰ की॰ माश्रयंमायाः शोभायाः आश्रयंस्था नं अतोहेसखिसःमाश्रयः लक्ष्मीपतिः आगतएवेतिअवेहि क

इवयथाअलिनीपः भ्रमरिणीपतिः कमलिनींप्रतिआगच्छति त
थाहरिर्लक्ष्मींमुक्त्वात्वांप्रत्यागतएवजानीहीत्यर्थः ॥ १२ ॥

श्लो० ॥ सखिहितासिमतासिमतास्थमां
नवमशोकमशोकमशोकदां ॥ तदिहमा-
मवमामवमाममांव्रजहरिंनवनीरदनीरदं १३

सखीति हेसखि त्वंहितापूर्वंप्रियाअधुनात्वंअसिमताअसेरि
वमतं अभिप्रायंयस्याः असिवत्पीडाकर्त्रीत्यर्थः मतामान्यासि कु
तःयतः त्वंमांनवंअशोकंआस्थब्रूषेकी० अशोकं अस्यविष्णोः शो-
कोयस्मादसौतत्तद्दर्शनादधिकदुःखदमित्यर्थः की० मांअशोकदां
अस्यविष्णोःशोकदुःखंददातीत्यात्मनेत्यर्थः अशोकदातांतत्तस्मा
त्वंहरिंव्रजगच्छ मांअवदुःखतः अवरक्ष की० मांअमांअशोभांवि
ष्णुविरहेणकर्शितां की० इहंइंकामंजिहितेप्राप्नोतिइहःसकामुक
मित्यर्थः यमकत्वादनुस्वारच्युतालंकारः पु०की० मामवंमालक्ष्मी
र्मोब्रह्मातौवातिगच्छतिइतिमामवंलक्ष्मीब्रह्मभ्यामपिसेवितमि
त्यर्थः पुनःकीदृशः नवनीरदनीरदंनवोनूतनोयोनीरदःमेघःतस्य-
नीः नितरांईःयाशोभातांरदतिप्राप्नोतिनवांबुदश्याममित्यर्थः १३

श्लो० ॥ इतिसखीगदितागदितादिता
नवनरायवरायवरायवा ॥ इतिगिरंकल
याकलयाकलापटुगिरामृदुतामृदुतादु
ना ॥ १४ ॥

इतीति कलानाम्नीसखीकलयागंभीरयागिराअनवनरायनवो

नरः नवनरः ननवनरः अन्नवनरः तस्मै पुराणपुरुषायइतिवक्ष्यमा-
णांगिरं यस्तुयथातथाअदितददातिस्म की० गिराकंसुखंलातिददा
तिसाकलातयाप्रियोषेतेनसुखकारिणेत्यर्थः पुनः की० मृदुतामार्दवंअ
मृदुताकठोरत्वंताभ्यांदुनोतीतितयाकी० कलातयाइतिगदिताउक्ता
पु० की० अगदितावाशब्दइवार्थेस्वचातुर्यादनुक्तेवकीदृशायवराय
वरायवरः अयोयस्यवरायः सचासौवरश्चवशभावहाविधिमतेश्रेष्ठा
यच ॥ १४ ॥

श्लो० ॥ मलयजंतनुतेतनुतेतनौसहचरी-
नलिनीनलिनीदलं ॥ सुनयनानलदंज्वल
चंदसातदपिसीदतिसीदतिबंधुता ॥ १५ ॥

मलयजेतिहेकृष्ण तेसहचरीसखीतनौअतनुभूरिमलयजंमल
याचलसंबंधिचंदनंतनुतेविस्तारयति लेपनंकरोतीत्यर्थः पुनः तेक
मलिनीतेप्रियातनुत्वात् पद्मिनीसाम्यंतनौअतनुबहुलंनलिनी
दलंतनुतेपुनः तेसुनायेनादीर्घलोचनाअनलदंतापनाशकंनलदंउ
शीरंतनौतनुतेतदपिसासीदतिदुःखंप्राप्नोतिअपरंबंधुताअस्म दा
दिसखिनासीदतिपरितापयातिनश्यतिवेत्यर्थः ॥ १५ ॥

श्लो० ॥ समुदितेमुदितेमुदितेक्षणेहिम
करेमकरेनकरेश्रुती ॥ पिकरवेवरवेवरवे-
तिसाहरिणलांछनलांछनलांछना ॥ १६ ॥

समुदितेति ईश्वरलक्ष्मीपतेअमुदितामुद्रहितासातेप्रियाईक्षणे-
अमुदितेमुद्रहितेमुकुलितेकरोतिसंकोचयतीत्यर्थः कस्मिन्सतिहि

मकरेचंद्रेसमुदितेसतिउदयतिसति की० मकरेनकरेमकराणांमत्स्या नांइनःप्रभुः समुद्रस्तस्यकरातिनिकरःस्फरवदः तस्मिन्सर्वस्यापि- स्फरवकरेतस्यास्तुदुःखदइत्यर्थः चपुनः श्रुतिकर्णौअमुदितेकरोति आच्छादयतीत्यर्थः कस्मिन्सति पिकरवेकोकिलाकूजितेसमुदि तेसति कीदृशी अवरवाअवेतिशब्दंकुर्वाणा पुनःकीदृशीवेत्यद्वां क्षरेणाइइतिउक्तार्द्धरिणलांछनश्चंद्रःसएवलांछनंचिन्हंयस्यसः शिवःलीसःलांछनंचिन्हंयस्याः साशिवशिवेतिजपतीत्यर्थः ॥१६॥

श्लो० ॥ नसहतेसहतेसहतेसखीनवविः-
योगवियोगमयोगत्हृत् ॥ सपदितांतरुणिं
सरणिंमणिंकिरतुनामनवंनवनींविजं ॥१७॥

नसहतइतिहेअयोगत्हृत् अयःलोहनत्वंगच्छतितत्हृदयंयस्य हेकठिणत्हृदयहेवियोगगरुडारूढ हेसह हेशांततेसखीप्रियातववि योगंनसहतेसहतेईतदुःखितामाहिप्सार्थत्वं अतःसपदितामधुनामन सिवर्तमानांतरुणिंकिरतुत्यजतुसरणिंकिरतुसरणिंप्रियाकुंजमार्गं राधावनमार्गंकिरतुगच्छतु सरणिःपद्धतिःपद्येत्यमरः चपरंनवंनू तनंनवनीविजंवसनग्रंथिस्थंमणिंकिरतुक्षिपतुनामनिश्चयेन १७

श्लो० ॥ अयतयाकलयाकलयाशुभांव
नजदामजदामजदीक्षिभिः ॥ हरिरगात्तम
गात्तमगात्सामुदमतीवमतीवहृशोः
स्थितं ॥१८॥

अयतयेति हरिःतयाकलयासहशुभांराधिकांअगात् कीदृ

श्याकलया कंसुखंलातिप्राप्नोति हृष्टचित्ता कीदृशः हरिः वनजा-
निकमलानितेषांदामसमूहः तस्माज्जातंदाममालातस्याःजाता
याकांतिःसाविद्यतेयस्यतथोक्तः साप्रियातंवीक्ष्यअतीवमुदंअगा
त्प्रापआगतंविष्णुंआलोक्यहृष्टाभूदित्यर्थः कीदृशंआगतंअगः
गोवर्धनः अतोयेनतं पुनःकीदृशः अतीवतअनोद्धतंपुनःकीदृशं
दृशोःस्थितं ॥१८॥

श्लो०॥ रामचंद्रकविनाकविनादःपूरुषो
त्तमसुतेनसुतेन॥ राधिकाहृदयशोक-
दमासीद्राधिकाहृदयशोकदमासीत् ॥१९

रामचंद्रेति अदःराधिकाहृदयशोकदंराधिकायाःहृदयंतस्य
शोकः तंद्यतिखंडयतितत्काव्यंरामचंद्रकविनाकृत्वा आसीत्राम
चंद्रेणकृतमभूदित्यर्थः कीदृशेनकविना कःब्रह्माउःशिवःअःवि
ष्णुः अः वायुः अः अग्निः अःसूर्यः तेविद्यंते आराधनीयत्वेनयस्य
तेनपुनःकीदृशेन पुरुषोत्तमःद्विजः तस्यसुतःजनार्दनः तस्यई-
नेनज्येष्ठसःतेनराधिकाचहृदयशोकादिराधिकाहृदयशोकदुः
खनाशिकाकलामश्चंद्रश्चअःविष्णुअःवायुश्चअस्यांतिविरहि-
णामितिअसः मधुश्चंद्रःकामश्चतेषांइत्प्रापकंवर्णनीयस्तेनतत्-
राधिकाहृदयशोकदमासीत् ॥ १९ ॥

इतिश्रीपुरुषोत्तमात्मजजनार्दनस्तस्य
नंदनरामचंद्रकविकृतंराधाविनोदाख्यं

काव्यं सटीकं समाप्तं. शुभंभवतु॥

श्रीगणेशायनमः॥ अथषट्पदीस्तोत्रप्रारंभः॥ अविनयमपनयविष्णोदमयमनः शमयविषयमृगतृष्णां॥ भूतदयांविस्तारयतारयसंसारसागरतः॥१॥ दिव्यधुनीमकरंदेपरिमलपरिभोगसच्चिदानंदे॥ श्रीपतिपदारविंदेभवभयखेदच्छिदेवंदे॥२॥ सत्यपिभेदापगमेनाथतवाहंनमामकीनस्त्वं॥ सामुद्रोहितरंगः क्वचनसमुद्रोनतारंगः॥३॥ उद्धृतनगनगभिदनुजदनुजकुलामित्रमित्रशशिदृष्टे॥ दृष्टेभवतिप्रभवतिनभवतिकिंभवतिरस्कारः॥४॥ मत्स्यादिभिरवतारैरवतारवतावतावसुधां॥ परमेश्वरपरिपाल्योभवताभवतापभीतोहं॥ दामोदरगुणमंदिरसुंदरवदनारविंदगोविंद॥ भवजलधिमथनमंदरपरमंदरमपनयत्वंमे॥६॥ नारायणकरुणामयशरणंकरवाणितावकौचरणौ॥ इतिषट्पदीमदीयेवदनसरोजेसदावसतु॥७॥ ॥ इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमच्छंकराचार्यविरचितंश्रीविष्णोःषट्पदीस्तोत्रंसंपूर्णम्॥ ॥७॥ ॥

सूचना- प्रकृतमस्माभिर्महद्भिरक्षरैरुत्कृष्टैर्ईदैः पत्रैश्चसिद्धांतकौमुदीपुस्तकंसटीकं नैषधकाव्यंसटीकंमाघकाव्यंच. मुद्रितुमारब्धमस्ति एषांपुस्तकानांस्वरूपस्थितिस्तुव्यवहारेप्रोच्यमान (बुक्) इतिशब्दवत् सिद्धांतकौमुदीअर्धाजा नास्ति. अष्टादशस्मृतिगर्गसंहिता. दशकर्मपद्धति रामानुजसांप्रदायिप्रपन्नामृत. लघुकौमुदी. प्रयोगविधिसहितामहदक्षरैर्मुद्रितादुर्गासप्तशतीत्यादिपुस्तकानिनूत्नानिमुद्रितानिसिद्धानिविद्यंते व्यवहारप्रसिद्धानि सिद्धपुस्तकानिगीर्वाणानिदेशभाषिकाणिचबहूनिसंतीत्यलंविस्तरेण.

B.B/BO